

המשפחה החדשה בעידן המודרני

41

שאלה של גנטיקה - על משמעויות הקשר הגנטי והעדרו במשפחה הלהט"בית אילן טבק-אבירם

48

טובת ילדים לאחר גירושין: תמורות חברתיות ומשפטיות דינאל גוטליב

53

פינת ההורות: כל הקשיים נשכחים שיחה מלב אל לב על הורות בזוגיות חד-מינית איריס ברנט

15

השפעות קצרות וארוכות טווח של גירושין על ילדים רחל לוי-שיף

28

אמהות בהורות משותפת במודל משפחתי הטרו-גיי: האומנם ליהנות מכל העולמות? אלה בן-נון, צילה טנא

36

עקרון האיטיות בהתמודדות הורים ומחנכים עם קשיים רגשיים של ילדים במשפחות פרק ב' חיים עמית

אוניברסיטת
בר-אילן

בית הספר לעבודה סוציאלית ע"ש לואיס וגבי וייספלד היחידה ללימודי המשך מודיעה על

פתיחת ההרשמה לשנת הלימודים תשע"ט (2018-2019) תכניות הכשרה לאנשי מקצוע מתחומי הטיפול

UP • HOFFER

הכשרת מטפלים בגישת 'מפנה' לטיפול בפעוּסות המאובחנים בספקטרום האוטיים ובמשפחותיהם תכנית משותפת עם מרכז מפנה, ראש פינה

טיפול בנפגעי טראומה מינית תכנית משותפת עם מרכז הסיוע לנפגעי ולנפגעות תקיפה מינית, ת"א

פסיכותרפיה פסיכודינמית תכנית משותפת עם הפקולטה לרפואה בגליל, מתקיימת בנהריה

טיפול בילדים ובנוער בגישה פסיכודינמית

הכשרת מנחים לקבוצות טיפול בילדים, במתבגרים ובהורים

פסיכותרפיה פסיכואנליטית

טיפול בעברייני מין

טיפול התנהגותי דיאלקטי (DBT) להתערבות עם אוכלוסיות מיוחדות

פסיכותרפיה ממוקדת קצרת מועד

הפרעות אכילה והאכלה בגיל הרך ובגיל הילדות

"הורות כמרחב מיטיב" גישה אינטגרטיבית בהדרכת הורים

טיפול מיני

הכשרת מטפלים זוגיים ומשפחתיים

הכשרת מתורגמנים משפת סימנים ישראלית לעברית ומעברית לשפת סימנים ישראלית

טיפול במשחק

ניהול בתי אבות: תכנית לניהול מסגרות לזקנים

תרפיה מבוססת מיינדפולנס

במרכז לטיפול במשפחה ע"ש קיוקין, שהוא חלק מהיחידה ללימודי המשך, פועלות קליניקות לשירות הקהילה: **קליניקה לטיפול זוגי ומשפחתי, קליניקה לטיפול במשחק לילדים עם קשיים רגשיים, קליניקה לטיפול מיני** הטיפולים ניתנים באווירה חמה, אמפטית ורגישה תרבות הקליניקות פתוחות לקהל הרחב והשירות בהן ניתן ע"י מתמחים בתכניות הלימוד השונות, בתשלום סמלי.

לקריאת חומר על תכניות הלימוד ולהורדת טפסי הרשמה

אנו מזמינים אותך לבקר באתר היחידה ללימודי המשך

70: 03-5318211, 03-5317265 | Biu.ac.il/soc/sw/hemshech

תוכן עניינים

דבר המערכת צילה טנא, נחמה רפאלי, איריס ברנט, שרית ארנון-לרנר, אלה בן-נון	3
משולחנו של היו"ר יורם שליאר	4
מה חדש בחטיבה? חדשות החטיבות	5
משולחנו של הפסיכולוג הארצי גבי פרץ	12
משולחנה של הפסיכולוגית הראשית במשרד החינוך ד"ר חוה פרידמן	13
השפעות קצרות וארוכות טווח של גירושין על ילדים רחל לוי-שיף	15
אמהות בהורות משותפת במודל משפחתי הטרו-גיי: האומנם ליהנות מכל העולמות? אלה בן-נון, צילה טנא	28
עקרון האיטיות בהתמודדות הורים ומחנכים עם קשיים רגשיים של ילדים במשפחות פרק ב' חיים עמית	36
שאלה של גנטיקה - על משמעויות הקשר הגנטי והעדרו במשפחה הלהט"בית אילן טבק-אבירם	41
טובת ילדים לאחר גירושין: תמורות חברתיות ומשפטיות דניאל גוטליב	48
פינת ההורות כל הקשיים נשכחים שיחה מלב אל לב על הורות בזוגיות חד-מינית איריס ברנט	53
הפינה המשפטית הפסיכולוג ובתי המשפט - תשובות פרקטיות לשאלות מהחיים ברוך אברהמי	57
משולחנה של ועדת האתיקה הפרת החיסיון על טיפול פסיכולוגי בפני המערכת המשפטית מנקודת ראות מקצועית-אתית	60
ספרים מומלצים עמדת קריאה - סקירת ספרים חדשים שבתאי מגיר	64

SAVE THE DATE

יום עיון בנושא:

**על טבעו של ה-MIND ומנגנוני הליבה
של העצמי - השלכות מחקריות וקליניות**

יום ראשון 17.6.18 | המכללה האקדמית תל אביב יפו

ד"ר יוכי בן-נון ז"ל

ממייסדות פסיכואקטואליה, פסיכולוגית התפתחותית
ורפואית, יו"ר הפ"י בשנים 2009-2014.

חברות המערכת

צילה טנא - יו"ר טל' 054-7933195, טלפקס: 09-9566711 דוא"ל: zilaabrasha@gmail.com	
נחמה רפאלי טלפון: 054-3976394 דוא"ל: nechamaraph@gmail.com	
איריס ברנט טלפון: 054-6876801 דוא"ל: berenti@bezeqint.net	
שרית ארנון-לרנר טלפון: 050-7446484 דוא"ל: sarit.arnon@gmail.com	
אלה בן-נון טלפון: 052-3236360 דוא"ל: e_ben_nun@hotmail.com	

הסתדרות הפסיכולוגים בישראל:

יו"ר הפ"י - מר יורם שליאר | מנכ"ל הפ"י - מר דני כפרי
טל' 03-5239393, ת.ד. 3361 רמת גן, מיקוד 5213601
סקס: 03-5230763 דוא"ל: psycho@zahav.net.il

עריכה לשונית: יעל שלמון ברנע yaelzz@gmail.com
עיצוב ועריכה גרפית: יעל צ'ק - עיצוב גרפי 050-8537244
פרסום והפקה: ניו יורק ניו יורק (ישראל) בע"מ
רח' יהודה לוי 92, תל-אביב www.newyork-newyork.co.il

דבר המערכת

לקוראינו היקרים, שלום,

אנו יוצאים בחוברת חדשה שבה בחרנו להציג מאמרים וראיונות בנושא המשפחות החדשות. על אף חשיבותו של הנושא והסוגיות האתיות, החינוכיות והפסיכולוגיות הקשורות בו, העיסוק בו זעום יחסית, ורבים מן הכותבים התגייסו במיוחד עבור עיתוננו כדי להעלות ולו חלק קטן מן הסוגיות האלה. תודות לארז שחשף בפנינו בפנית ההורות את עולם ההורות המיוחד של אבות גאים ולא להחברתנו למערכת שהביאה אף היא מאמר מקצועי הנוגע בבחירות האישיות שלקחה על עצמה בהיותה לאם.

אנו משתדלים להציג בפניכם נושאים מגוונים מתחומי הפסיכולוגיה ונשמח לקבל תגובות שלכם לדברים המוצגים, רעיונות משלכם לנושאים נוספים שבהם עדיין לא נגענו וכמובן - מאמרים מקצועיים פרי עטכם או פרויקטים שאותם אתם מפעילים בעבודתכם בשדה.

החוברת הבאה שלנו תוקדש לטיפול בבני נוער (כולל נוער בסיכון), וכוונתנו לעסוק בכל ההיבטים המרכזיים הקשורים לנוער בעידן הנוכחי. אנו פתוחים לקבלת חומרים שלכם הנוגעים בנושא. נא הקפידו על ארגון החומר הנשלח אלינו על פי ההנחיות שפורסמו על דינו. אפשר למצוא את ההנחיות המפורטות באתר הפ"י.

צילה טנא,

יו"ר מערכת פסיכואקטואליה

יורם שליאר, יו"ר הפ"י

מילים של תחילת הדרך

ועוד עניין חשוב - מועצת הפסיכולוגים של משרד הבריאות, בישיבתה האחרונה ביום שלישי 10.4.2018, אימצה את הקוד האתי המעודכן של הפ"י, מה שעשוי לקדם את החלתו בעתיד, בסופם של תהליכי חקיקה נדרשים, על כלל הפסיכולוגים בישראל. כתיבת הקוד ועדכונו הם תוצאה של עבודה מפרכת בת 4 שנים של ועדת האתיקה של הפ"י, שזכתה להכרה והוקרה על ידי מועצת הפסיכולוגים וכמובן על ידי חברי הפ"י כולם. אני מבקש להודות לוועדת האתיקה על עבודתה החשובה בעניין זה ובכלל.

דברים אלה נכתבים עוד טרם ישיבתו הראשונה של הוועד המרכזי, שבה יונחו היסודות לדרכי ונוהלי עבודתו וייקבע סדר עדיפות לנושאים לטיפול. ברור כי נצטרך למצוא את האיזון הנכון בין "למידה" לבין "התמקמות" ובין שמירה על המשכיות ורציפות של עבודתם ופעולותיהם של קודמינו לבין דברים שיש צורך לשנות ולחדש. המשימה הראשונה שאני חואה לנגד עיני היא להתגבש כחברי הוועד החדש לכדי צוות עבודה יעיל ואפקטיבי, ויחד עם זאת, קשוב ולומד ובוחן לעומק את הדברים לפני שמגבש את החלטותיו, צוות שמבין שהוא כאן לשרת את עניינם של כלל הפסיכולוגים בישראל ולא רק של מגזר זה או אחר. טבעי וראוי שיהיו ויכוחים ואי הסכמות והבדלים סקטוריאליים אך הדברים יתנהלו ברוח תרבותית ומכבדת, בהקשבה, באחריות ובמחויבות למטרות הפ"י והאינטרסים של כלל חבריה. מקווה שנצליח לפתח מהר ככל הניתן "עבודת צוות" ו"סינרגיה חיובית" לטובת ביצוע המטרות שלשמן נבחרנו ולטובת כאלה שנחשוב שצריך להציב לפנינו. ולא פחות חשוב מכך, לטובת ההישרדות שלנו בתנאים של עומסים רבים ועבודה התנדבותית, ב-4 השנים הקרובות.

תודה מיוחדת לחברי המערכת של העיתון המקצועי, הנפלא והחשוב שלנו, פסיכואקטואליה, על עבודתם בהתנדבות ובמקצוענות, ועל הדבקות במטרה להמשיך ולהוציאו לאור לטובת חברי הפ"י וכלל הפסיכולוגים והציבור בישראל. אין ספק שלפסיכואקטואליה חלק חשוב בהנחה של הפ"י במודעות הציבורית, בקרב אנשי המקצוע ובכלל.

ולסיום אני מבקש להודות בשמי ובשם הוועד החדש ליו"ר היוצא ד"ר מאיר נעמן, לחברי הוועד המרכזי ולחברי הוועדות המסיימים את תפקידם, על פעילותם החשובה והמשמעותית למען הפ"י ב-4 השנים האחרונות. איחולי הצלחה שלוחים לנבחרים החדשים והממשיכים, ותודה מקרב לב לאלו שבחרו בנו ונתנו בנו את אמונם - נעשה הכול על מנת להצדיקו.

יורם שליאר - יו"ר הפ"י

לציבור הפסיכולוגים והפסיכולוגיות שלום רב, תעודת הזהות שלי הוצגה רבות במהלך קמפיין הבחירות להפ"י, אך לטובת קוראי פסיכואקטואליה שאולי לא היו מעורבים בתהליך אציון כאן בקצרה: שמי יורם שליאר, בן 64. אני גר במושבה מטולה ואני פסיכולוג חינוכי מומחה ויועץ ארגוני, מנהל את שפ"ח מועצה אזורית מבואות החרמון שבאצבע הגליל ובעלים של מכון לפסיכולוגיה ויועץ ארגוני בשילוב קולנוע. אני מלמד בחוג לתואר שני בפסיכולוגיה חינוכית במכללת תל-חי, ובעבר שימשתי כחבר הוועד המרכזי של הפ"י מטעם החטיבה החינוכית, וכן ייצגתי את הפ"י ברשות למלחמה בסמים במשך שנים רבות.

צעדי הראשונים כיו"ר הפ"י חושפים בפני את המורכבות הגדולה של התפקיד, את המשימות הרבות העומדות לפנינו בוועד המרכזי ובוועדות האתיקה והביקורת, ובעיקר סוגיות הקשורות בתפקידה ובתפקודה של הפ"י.

בשבועות האחרונים קיימתי פגישות חפיפה ראשונות עם היו"ר היוצא ד"ר מאיר נעמן, עם יו"ר ועדת האתיקה הגב' יונת בורנשטיין בר-יוסף ועם בעלי התפקידים הקבועים: מזכירות המשרד הגב' שר סנס והגב' מיטל בן דור, עם מנכ"ל הפ"י מר דני כפרי ועם היועץ המשפטי עו"ד ברוך אברהמי. בשבועות הקרובים תתקיימה פגישת עבודה עם יו"ר ועדת הביקורת היוצאת הגב' דפנה רענן-כהן ופגישות היכרות ועבודה עם ראשי החטיבות בהפ"י.

במקביל התחלתי להיפגש עם השותפים שלנו מחוץ להפ"י. נפגשתי עם הפסיכולוג הראשי של משרד הבריאות מר גבי פרץ, עסקנו בנקודות המפגש ושיתופי הפעולה בין שני הגופים, משרד הבריאות - מועצת הפסיכולוגים והפ"י וסיכמנו על מפגשים תקופתיים לחשיבה והתייעצות. אין ספק כי מר גבי פרץ הוא שותף חשוב לקידום מטרות הפ"י ואנו נקיים איתו קשר רציף ושותפות מכבדת.

ביום ראשון 15.4.2018 התקיימה הוועידה הראשונה של חטיבת הפסיכולוגים בהסתדרות המח"ר. לידתה של החטיבה היא תוצאה של התגייסות ראויה להערכה של פסיכולוגים ופסיכולוגיות בעבודה התנדבותית קשה, ימים ולילות, פעילות שנשאה פרי משמעותי ביותר לקידום זכויות הפסיכולוגים במגזר הציבורי והסכמי השכר. ברכות לנציגים שנבחרו לוועד חטיבת הפסיכולוגים במח"ר וליו"ר ירדן מנדלסון. אני מאחל להם ולנו הצלחה במשימתם החשובה והקשה. אין לי ספק כי הוועד המרכזי של הפ"י וחטיבת הפסיכולוגים במח"ר ישתפו פעולה וישלבו ידעם לקידום מקצוע הפסיכולוגיה והפסיכולוגים בישראל.

מה חדש בחטיבה?

דבר החטיבה התעסוקתית

לחברי החטיבה שלום רב,

בחודש שבו חל חג החירות, המסמל את יציאת בני ישראל ממצרים, מעבודות לחירות, קיימנו כנס כפול וסדנה בנושא **התעמרות בעבודה**. "במדינת ישראל, כמו במדינות אחרות בעולם, התעמרות בעבודה היא תופעה חברתית נפוצה הפוגעת בעובדים רבים: מחקרים מראים שלפחות אחד מכל ארבעה עובדים ועובדות בישראל נתון במהלך שנות עבודתו להתעמרות במסגרת יחסי עבודה. ושליש מאלו שחווים התעמרות קשה בעבודה לא משתלבים בחזרה בתעסוקה. התעמרות בעבודה היא התנהגות פוגענית המופנית כלפי אדם באופן חוזר ונשנה ויוצרת סביבת עבודה עוינת במסגרת יחסי עבודה. המתעמר יכול להיות, בין השאר, ממונה בעבודה או עמית לעבודה או לקוח או ספק. התעמרות בעבודה יכולה לקרות בכל ארגון, לכל אדם. התעמרות במסגרת יחסי עבודה פוגעת בכבוד האדם, בחירותו, ברווחתו, ביכולתו לבצע את עבודתו ובתפקודו המקצועי. ישנם מקרים בהם התעמרות פוגעת אף בבריאותו הגופנית ו/או הנפשית של אדם" (מתוך הצעת החוק למניעת התעמרות בעבודה).

בתאריכים 15-18 במרץ 2018, נערך כנס כפול בנושא **התעמרות בעבודה: מענה מחקרי, משפטי, ארגוני ופסיכולוגי**. היבטים מקומיים ובינלאומיים, פרי שיתוף פעולה בין המכון לאתיקה ויישומית במכללה האקדמית כנרת, המרכז הישראלי למניעת התעמרות בעבודה והסתדרות הפסיכולוגים. בכנס השתתפו למעלה מ-70 איש, אשר נחשפו ולמדו על היקף התופעה, המקורות, השלכותיה על הארגון, הפרט שסובל מההתעמרות והצופים מהצד - העובדים האחרים ואנשי מקצוע מתחומים שונים. אורחת הכבוד הייתה גב' אוולין פילד, פסיכולוגית עמיתה מובילת נושא זה באוסטרליה ובעולם כולו, אשר שיתפה אותנו בידע הרב שיש לה בהתמודדות עם תופעה זו ובטיפול באנשים אשר חוו התעמרות בעבודה באמצעות מודל ייחודי שפיתחה. כמו כן השתתפו חוקרים מהארץ, ד"ר אפרת סלטון מאיר וד"ר יריב איצקוביץ, אשר הציגו היבטים ארגוניים ופסיכולוגיים של התעמרות בעבודה. כבוד השופטת דיתה פרוז'נין, חלוצת העוסקים בתופעה זו בין אולמות המשפט ומטביעת המושג "התעמרות בעבודה", אשר פרשה בפנינו את התפתחות הצורך בחוק זה כחלק

מחוקי עבודה שנחקקו בשנים האחרונות, וח"כ מירב מיכאלי, מובילת החוק למניעת התעמרות בעבודה. בין ההרצאות חווינו באמצעות קטעי משחק קצרים "איך זה נראה ונשמע", ובחלקו האחרון של הכנס נחשפנו לסיפורים אישיים של נשים אשר חוו התעמרות בעבודה. בנוסף, ב-19 במרץ 2018, גב' אוולין פילד העבירה סדנה לפסיכולוגים בלבד - **התעמרות בעבודה - הבנת התופעה ודרכי התמודדות וטיפול בנפגעי התעמרות**. בסדנה אוולין הרחיבה על מאפייני ההתעמרות בעבודה, על הנזקים הביולוגיים והפסיכולוגיים של קורבנות ההתעמרות, ועל הדרכים לטפל בהם ולעזור להם להתמודד עם הטראומה שחוו.

בשלושה ימים אלו הצטרפנו ל"רכבת" שיצאה מהתחנה, ממוקדת בחשיפה, העלאת המודעות, טיפול ומיגור התנהגות פוגענית המצביעה על חולי ארגוני וחברתי. אין ספק שהעיסוק בנושא זה מאתגר, מעורר חרדה, חוסר נוחות, התמודדות עם שאלות אתיות אישיות וחברתיות ושם את הפסיכולוג הארגוני-תעסוקתי בעמדה מורכבת. אולם כאן המקום שלנו, הפסיכולוגים הארגוניים, בשונה מיועצים אחרים, להנכיח את הערך המוסף שלנו - לשלב בין הבנה עמוקה בעולמו הרגשי של הפרט עם הבנה ארגונית רחבה. בחודש פבואר 2018 לקחנו חלק בכנס המשותף לפיתוח אנשים, צוותים וארגונים - **לגלוש על הגל הכאוטי**. בשלושת ימי הכנס נפגשנו באווירה פסטורלית במכללת רופין, כ-200 משתתפים, פסיכולוגים, יועצים ארגוניים, אנשי משאבי אנוש ומנהלים, במגוון של סדנאות, מושבים והרצאות שבהם עסקנו באתגרים העומדים בפנינו בעולם המאופיין באי ודאות ושינויים תכופים. תודה מיוחדת לד"ר סוזי סופר-רוט, על הסדנה המחדשת ופותחת מחשבה בנושא: **הקריירה והכאוס: מהו תפקיד הייעוץ בעידן הקריירה הכאוטית?**

בהמשך לבחירות לחטיבת הפסיכולוגים בהסתדרות המח"ר שהתקיימו בחודש שעבר, אנו מברכות את נציגת החטיבה, עדי שירצקי, ואת שאר הנציגים בהמון הצלחה, שתהיה שנה פורייה מלאה בעשייה.

סקר המומחים והמתמחים בפסיכולוגיה תעסוקתית נמצא בעיצומו. אנו מודים למשיבים שענו עד כה על שיתוף

חדשות החטיבות

החטיבה השנתי שיתקיים בתאריכים 27-30 בנובמבר 2018 במלון ניר עציון. פרטים בהמשך, אך כבר עכשיו שריינו זמן!

בברכת עשייה פורייה!

ועד החטיבה התעסוקתית ארגונית חברתית

הפעולה ומבקשים את עזרתכם בהפצת הסקר לקולגות שטרם השיבו על הסקר.

קישור אל סקר המומחים:

<https://goo.gl/forms/6nFDblrzO5I3SDHX2>

קישור אל סקר למתמחים:

<https://goo.gl/forms/dgUbcWcqMFJPtfyN2>

בהזדמנות זו, אנו שמחות לעדכן כי החלו ההכנות לכנס

דבר החטיבה הרפואית

שלום חברים,

האביב מגיע, ומביא עמו רוחות של פריחה והתרעננות. תחום הפסיכולוגיה הרפואית מתרחב וכיום ניכר כי הביקוש בו עולה על ההיצע – משורות ומלגות רבות בבתי חולים ברחבי הארץ מוצעות חדשות לבקרים. כחלק ממגמת ההתרחבות, קופות החולים החלו אף הן לקלוט לתוכן פסיכולוגים רפואיים לתפקידי פיתוח והקמת השירות. קופת החולים הגדולה בארץ, הכללית, החלה קולטת בצעד ראשון שני פסיכולוגים רפואיים בכל מחוז. עד כה נקלטו כ-6, והיד עוד נטויה. גם קופת חולים מאוחדת פתחה שעריה בפני תחום הפסיכולוגיה הרפואית, וקופת החולים מכבי מראה נכונות לכך אף היא. ניכר כי הכניסה היא ברובה למרפאות שניוניות – מרפאות ייעוציות של רופאים מומחים, בתחומים כגון רפואה פליאטיבית, מרפאות כאב, שיקום לב, רפואת ילדים ואורתופדיה. אנו מאמינים כי כל יוזמה כזו תוכיח את עצמה במהרה ותציף את נחיצות התחום. בהמשך הדרך, יחלו קופות החולים בתהליך קבלת הכרה כמוסדות להתמחות.

בחודש פברואר התקיימו בחירות לחטיבת הפסיכולוגים בהסתדרות המח"ר. לראשונה, ועם פתיחת הדיונים בהסכמי השכר, נבחרו שני נציגים מטעם הפסיכולוגיה הרפואית – אפי גיל ודור טרציני. אנו מברכים אותם על שייצגו אותנו נאמנה וייאבקו על האפשרות לעבוד בשכר הולם בתחום הציבורי.

כחלק מייצוג כולל של הפסיכולוגים הרפואיים בשלבי ההכשרה השונים, מוקם בימים אלו ועד מתמחים מחדש, לאחר שנים שבהן הופסקה פעילות הוועד הקודם. על הקמה מחודשת זו אמונה ליזה דוד. המעוניינים להצטרף אליה בבטיב צורכיהם ושיפור מצבם והכשרתם של המתמחים יכולים לפנות אליה במייל: leezad@gmail.com

לאחר הבחירות שהתקיימו בהפ"ר, נבחר יהודה ניניו כנציג שלנו בוועד המרכזי. בהזדמנות זו אנו נפרדים ומודים מקרב לב לדנה רביי, שמילאה תפקיד זה במהלך קדנציה שלמה

וקידמה את הנושאים המהותיים בפסיכולוגיה בכלל ובתחום הפסיכולוגיה הרפואית בפרט. דנה לקחה על עצמה אחריות רבה, ועבדה בהתמדה, בשיתוף פעולה ונועם הליכות עם כלל נציגי הוועדים והנהלת הפ"ר. ועם הפנים לעתיד – נאחל ליהודה ניניו הצלחה בתפקידו החדש, מצפים ומאמינים בך! תודה על המוכנות להשקיע ולמצב אותנו במוקד קבלת ההחלטות והעשייה של הסתדרות הפסיכולוגים.

בימים אלו אנו גם מגייסים חברים חדשים לוועד החטיבה לפסיכולוגיה רפואית בהפ"ר. הגיוס הוא לצורך הקמת ועד חדש, לאחר סיום ארבע שנות קדנציה של הוועד הנוכחי. נשמח להשתתפות שלכם – מי שמוכן לתרום למאמץ המשותף לייצג אותנו בשטח ולהשפיע על המשכיות, גיבוש וקידום התחום. נשמח לתרום לאלו שייבחרו מניסיונו ולסייע בכל שניתן.

נזכיר בהזדמנות זו, שאתם מוזמנים להצטרף לקבוצת הפייסבוק "קהילת הפסיכולוגים הרפואיים", קבוצה סגורה לחברים, שבה מועלים פוסטים עדכניים ורלוונטיים לפסיכולוגים בשלבי ההכשרה השונים העובדים בתחום הציבורי או הפרטי. קבוצה זו הוקמה עם תחילת הכהונה של הוועד הרפואי בהפ"ר בשנת 2015, וכעת מונה מעל 260 חברים!

עם גדילת תחום הפסיכולוגיה הרפואית, חשוב שנמצא את הדרכים להתאחד, לעמול יחד לקידום מטרות משותפות, ליהנות יחד מהשתלמויות וכנסים ולצלוח את האתגרים הניצבים לפנינו בשלבים השונים באופן מיטבי. אנו מאחלים לכל חברי החטיבה תקופה של התחדשות ועשייה, בתחום המקצועי והאישי.

ועד החטיבה הרפואית ונציגיו:

רותי יבור-ליברנט -יו"ר, דנה רביי -נציגת הוועד המרכזי,

חברי הוועד: נטלי מלמד שמעון,

פטריסיה מן-בוטבול וברק סלוצקר

דבר החטיבה השיקומית

חברי החטיבה שלום,

במהלך החודשים האחרונים נערכו מספר שינויים, בראשם, הקמת חטיבת הפסיכולוגים במח"ר ובחירת הצירים. הציר שלנו במח"ר הוא יותר בן-שץ, ואנו מקווים, כי בהרכב הנוכחי של החטיבה הזו, היא תצליח לפעול ביעילות על מנת לשפר את תנאי ההעסקה של הפסיכולוגים בשירות הציבורי. במקביל, נערכו לאחרונה הבחירות לוועד המרכזי בהפ"י, ונפתחה קדנציה חדשה של ארבע שנים. גם לשם נבחר יותר בן-שץ כנציג החטיבה, לקדנציה השנייה שלו. אין ספק שיותר כבר מגיע לשם מנוסה יותר, בקיא יותר ומודע יותר לצרכים השונים של הפ"י ושל החטיבה. אנו מאחלים ליותר מכל הלב, הצלחה רבה במשימות שלקח על עצמו בתקופה זו ומודים לו על פעילותו במהלך השנים האחרונות. אין ספק שהחטיבה לנו התברכה בשירות של יותר וכל עוד הוא פועל במישור הציבורי זהו רווח נקי של כולנו.

בנוסף אנו רוצים לברך את ד"ר אנדראה בוק משיבא ואת ד"ר שירי בן-נאים מהדסה שנבחרו לצאת השנה למשלחת החטיבה השיקומית לדאלאס, טקסס. החטיבה בנתה תוכנית בשיתוף חטיבה 22, הכוללת סיור בבתי החולים הגדולים בטקסס והשתתפות פעילה (לרבות הצגת פוסטרים שכבר נשלחו לכנס) בפעילויות השונות של הכנס השנתי של ארגון ACRM. זהו הארגון הגדול ביותר בעולם בתחום השילוב של אנשי מקצועות השיקום מדיסציפלינות שונות, ואנדראה ושירי ייקחו חלק בפורומים השונים במטרה לחבר ולקשר בין הפעילות הבינלאומית הנעשית שם ובין זו הנעשית כאן אצלנו. נאחל לשתיהן בהצלחה, ונודה לוועדה הממיינת, פרופ' אילנית חסון-אוחיון, ד"ר מיכל בראון וד"ר יורם בראב - יישר כוח על עבודתכם.

לסיום, אנו מביאים בשמחה ראיון בכתב עם ד"ר שירה לרמן, שהסכימה לשתף אותנו במסלול הפוסט-דוקטורט המחקרי והקליני שלה באוניברסיטת ג'ונס הופקינס במרילנד (תודה לנעה גור על התיאור והסיוע).

ד"ר שירה לרמן זוהר

החטיבה לפסיכולוגיה שיקומית וניורופסיכולוגיה המחלקה לרפואה פסיקלית ושיקום אוניברסיטת ג'ונס הופקינס, בולטימור, מרילנד
פוסט-דוק מחקרי: 10/2015 - 8/2017
פוסט-דוק קליני: 9/2017 ואילך

מתי החלטת לצאת לפוסט?

כבר במהלך הדוקטורט המנחה שלי, פרופ' גולן שחר, עודד

אותי לחשוב על האפשרות של פוסט-דוק בארצות הברית כדי שאוכל להרחיב את הידע שלי במחקר ולפתוח את הדלת להשתלבות באקדמיה בהמשך הדרך. היה לי חשוב קודם לסיים את ההתמחות בפסיכולוגיה שיקומית ורק לאחר מכן לעבור לארצות הברית בשביל הפוסט-דוק.

מה היו השיקולים?

זו הייתה הזדמנות לעבוד עם הטובים ביותר בתחום המחקר שאני עוסקת בו של כאב כרוני וללמוד איך מתנהל מחקר במוסדות אקדמיים מובילים במדינה אחרת. מבחינה אישית אני ומשפחתי רצינו לחוות את המגורים במקום חדש, סוג של הרפתקה. ידענו שאם לא נעשה זאת עכשיו, הסיכוי שנעשה את זה עוד כמה שנים יהיה קטן יותר.

מה היו האפשרויות ואיך התקבלת?

התחלתי את התהליך יותר משנה לפני שתכננתי לצאת לפוסט-דוק. עשיתי רשימה של כל האנשים שרציתי לעבוד איתם ושלחתי להם מייל שבו הצגתי את עצמי, את המחקר שאני מתעניינת בו ואת קורות החיים שלי. הרוב ענו לי (אבל לא כולם) וקבעתי איתם ראיונות וג'וב טוק. נסעתי לארצות הברית ועשיתי סבב בין האוניברסיטאות. כעיקרון אפשר לעשות גם ראיונות דרך הסקייפ אבל אני החלטתי שאני רוצה לפגוש את האנשים פנים מול פנים וגם לדבר עם אנשים אחרים במעבדה כדי לקבל תמונה טובה יותר של איך העבודה שם תתנהל. אחרי סבב הראיונות קיבלתי כמה הצעות והחלטתי לעבוד עם Jennifer Haythornthwaite מאוניברסיטת ג'ונס הופקינס בגלל שתחום המחקר שלה ושל המעבדה שלה תאמו את המטרות שלי בצורה הטובה ביותר.

כשהחלטתי שאני רוצה לעשות גם פוסט-דוק קליני, הגשתי מועמדות למשרה שפורסמה, עברתי יום של ראיונות ולבסוף הציעו לי את המשרה.

במה זה כרוך מבחינה אישית, משפחתית,

כלכלית, ובעיקר, אקדמית?

המעבר למדינה אחרת עם כל המשפחה היא כמו כל התחלה של דבר חדש ולא ידוע - מרגש ומפחיד בו-זמנית. היה לא פשוט לעזוב את המוכר והבטוח ולעבור למקום עם מנטליות שונה, התנהלות שונה, ולמקום שבו הכרנו מעט מאוד אנשים. המשכורת של פוסט-דוקטורנט היא לא גבוהה, וההוצאות, בעיקר בהתחלה, הן מאוד גבוהות וזה אתגר להסתדר רק עם משכורת אחת. לרוב אחרי כמה

חדשות החטיבות

לאחר שלהם ולראות מה המשכורות כל שנה). מקבלים ביטוח בריאות ושיניים חיים רק עבור הפוסט-דוקטורנט (בארצות הברית זה לא טריוויאלי בכלל) וצריך לשלם סכום לא קטן לביטוח בריאות של שאר המשפחה. יש ימי חופש וימי מחלה ומימון של נסיעה לכנס פעם בשנה. אני ממליצה להגיש מועמדות למלגות הישראליות לפוסט-דוקטורט שעוזרות להשלים קצת את ההכנסה. לשמחתי זכיתי במלגת רוטשילד לפוסט-דוקטורט שמאוד עזרה כלכלית במהלך השנתיים האחרונות ועם המעבר לארצות הברית.

מהן החוויות החזקות של התקופה הזו מבחינתך?

במהלך פגישות עבודה עם המנחה שלי ועם חוקרים אחרים הרגשתי פעמים רבות שאני לומדת כל כך הרבה מהם ומאנשים שהם באמת המובילים בעולם בתחום שלהם ואמרתי לעצמי "בגלל זה אני פה". בשנתיים האחרונות התמחיתי בתחום של רפואת שינה התנהגותית (behavioral sleep medicine) ולמדתי שיטות טיפול בהפרעות שינה. החוויה של לראות מטופל עם כאב כרוני ואינסומניה קשה מרגיש שיפור משמעותי באיכות השינה ואיכות חייו לאחר מפגשים ספורים הייתה מאוד מרגשת, בעיקר כי זהו תחום שמאוד חשוב בשיקום ואין בו מספיק התמקדות. חשוב לי לציין, שלמרות שהכול פה נראה מאוד "נוצץ", הבנתי לא פעם שההכשרה שקיבלתי בארץ, המחקר והעבודה השיקומית שעושים בישראל, לא נופלים בכלל ואף עולים בהיבטים רבים על מה שיש בארצות הברית, והרגשתי מאוד גאה.

מה השאיפות שלך לשנים הבאות?

אני מתכננת להמשיך לחקור ולטפל בתחום של כאב כרוני והפרעות שינה וליישם את הידע שצברתי על אוכלוסיות שיקומיות שונות. ברצוני להרחיב את המחקר על היעילות המבוססת מחקרית של שיטות טיפול שונות לטיפול בכאב ושינה באוכלוסייה שיקומית, בכדי להגדיל את הפוטנציאל השיקומי של אנשים המתמודדים עם מצבים רפואיים שונים. אני שואפת לעבוד במשרה שתאפשר לי לשלב עבודה קלינית ומחקרית בקרב אותה אוכלוסייה ובנוסף אני מקווה לקחת חלק בהכשרת הדור הבא של הפסיכולוגים השיקומיים בארץ דרך הוראה והדרכה.

מה ההצעות שלך למי ששוקל לצאת לתוכנית כזו?

לשאל הרבה שאלות - גם את המנחים הפוטנציאליים וגם אנשים שכבר עשו פוסט-דוק בחו"ל. לנו מאוד עזר להתייעץ עם אנשים שכבר גרו בבולטימור כדי להבין איפה כדאי לגור, גנים לילדים וכו'. לחשוב על תוכנית עבור בן או בת

חודשים גם בן או בת הזוג מקבלים אישור עבודה ויכולים לעבוד. העובדה שבעלי גם עובד מאוד מקלה מבחינה כלכלית. הגעגועים למשפחה ולחברים הם החלק הכי קשה מבחינתנו. מעבר לגעגועים, גם קשה להיות בלי העזרה של המשפחה, בעיקר עם הילדים. יחד עם כל זאת, החיים בארצות הברית יחסית נוחים ורגועים. אנחנו גרים בבולטימור ויש כאן קהילה ישראלית גדולה וחמה. מצאנו פה חברים שהפכו למשפחה שלנו. אנחנו מטיילים ביחד, חוגגים איתם חגים וימי הולדת ועוזרים אחד לשני כשצריך.

מה הדרישות בתוכנית כזו

(האקדמית המחקרית והקלינית)?

הדרישות של כל תוכנית מחקרית הן קצת שונות ומבוססות על ההסכם שלך עם המנחה. התוכנית של פוסט מחקרי היא לרוב גמישה ותלויה גם בסוג המחקר שעושים. בתחילת העבודה מסכמים מה הציפייה מבחינת הזמן שמקדישים לעבודת המחקר עצמה ומציבים מטרות כמו כמה מאמרים מתכננים להוציא, איזה וכמה גרנטים מגישים וכו'. ההסכם שלי עם מנחה שלי היה שאעבוד במעבדה במשך שנתיים ושאקח חלק בכמה מחקרים שבוחנים את הקשר בין הפרעות שינה וכאב באוכלוסיות קליניות (כאבי פנים, מיגרנות, sickle cell disease) ושאהיה חלק מהצוות שעושה את ההתערבויות הטיפוליות שאותן חקרנו, ובנוסף, שאכתוב מאמרים על הנתונים של המחקר הנוכחי ומחקרים קודמים. לקראת סיום הפוסט-דוק המחקרי החלטתי שאני רוצה להרחיב בארצות הברית גם את הידע הקליני שלי והגשתי מועמדות לפוסט-דוק קליני בפסיכולוגיה שיקומית. התוכנית הקלינית היא יותר מובנית כי היא עומדת בסטנדרטים של American board of professional psychology. התוכנית היא של שנתיים שבמהלכן עובדים עם מטופלים באשפוז וגם במרפאות חוץ. 20 אחוזים מהזמן מוקדש למחקר ויש סמינרים והדרכות מרובות. העבודה הקלינית היא עם אוכלוסיות שיקומיות מגוונות כמו אנשים אחרי שבץ מוחי, קטיעות, פגיעות עמוד שדרה, השתלות איברים, כאב כרוני, טרשת נפוצה ועוד. האוכלוסייה שעוברת שיקום בארצות הברית היא בשלב יותר אקוטי ונמצאת בשיקום אשפוזי הרבה פחות זמן מאשר בישראל בגלל האופן שבו ביטוח הבריאות פה עובד. בנוסף, עבדתי לראשונה במסגרת של טיפול נמרץ, חוויה מאוד שונה מאלה שחוויתי כפסיכולוגית שיקומית בארץ.

מה התנאים המוצעים לפוסט-דוקטורנטים?

המשכורות של פוסט-דוקטורנט היא בדרך כלל על בסיס ותק והיא לרוב סטנדרטית דרך ה-NIH (אפשר להיכנס

התחומים בארץ וכן יעודד את המודל של פסיכולוג שהוא גם קלינאי וגם חוקר שהוא יותר נפוץ בארצות הברית מאשר בישראל. התהליך של אישור התואר PhD כשווה ערך לזה האמריקאי לצורך עבודה קלינית היה ארוך מאוד ומסורבל ודרש מסמכים רבים מהאוניברסיטה שבה למדתי כולל סילבוסים ועוד פרטים רבים על המרצים והמחלקה. מסמך מסודר מגורם מוסמך שמפרט את תוכניות הלימודים לפסיכולוגיה יוכל אולי לעזור בקיצור התהליך.

עד כאן חדשות החטיבה השיקומית.
להתראות בפעם הבאה,

ועד החטיבה השיקומית

הזוג מבחינת עבודה ותעסוקה. הכי חשוב לזכור שהחלטה לעשות את הצעד הזה והמעבר עצמו הם דברים לא פשוטים, בעיקר בהתחלה, ויש גם הרבה אתגרים בדרך. אבל ניתן לקבל הרבה תמיכה מארגונים של פוסט-דוקטורנטים באוניברסיטאות וגם מארגונים לאקדמיים ישראלים בחו"ל כמו Science Abroad שניתן להיעזר בהם. כמובן לא לשכוח להיעזר בתמיכה של המשפחה והחברים.

האם לדעתך יש לעודד עוד מועמדים לצאת לתוכניות כאלה ובמה ניתן לסייע להם?

אני בהחלט חושבת שכדאי לעודד פסיכולוגים לצאת לפוסט-דוק בחו"ל, גם מחקרי וגם קליני, ושהדבר יתרום לקידום שני

דבר החטיבה הקלינית

לחברי הפ"י הוותיקים והחדשים שלום,

ערב חג הפסח הסתיימו הבחירות ליו"ר הפ"י, לוועד המרכזי של הפ"י ולוועדת האתיקה. שמחנו לגלות את המעורבות הגדולה שלכם, החברים. כמות המצביעים הייתה גבוהה פי 6 מזו שהשתתפו במערכת הבחירות האחרונה לפני 4 שנים. אנו רוצים לאחל ליו"ר הנבחר, יורם שליאר, ולחברי וחברות הוועד המרכזי וועדת האתיקה הצלחה רבה בתפקיד. אנו מצפים לקדנציה פעילה ומעניינת, ויש לנו תחושה אופטימית לגבי הוועד הנכנס, שכן שלושת הנציגים הקליניים לוועד המרכזי הם גם פעילים בוועד החטיבה הקלינית. כך גם בחלק מהחטיבות האחרות. דבר זה יאפשר סנכרון רב יותר וקידום יזמות במסגרת הארגון.

בהמשך ישיר לפעילות של החטיבה בחודשים האחרונים, אנו מסמנים את החלת תהליך הרה-ארגון בהפ"י כצעד המרכזי והחשוב של תחילת הקדנציה הנוכחית. הרה-ארגון של הפ"י נועד להביא לאחידה בפועל של נציגות החטיבות בוועד המרכזי עם ועדי החטיבות, כך שיווצר קשר מהותי בין הפעילות של ועדי החטיבות לבין קבלת ההחלטות בוועד המרכזי. לצד זאת, הרה-ארגון מדגיש את האוטונומיה של החטיבות השונות, ומבטיח חופש פעולה בנושאי הליבה. כמו כן, הוא מדרבן שיח ושתוף פעולה בנושאים רחבים, הנוגעים לכלל ציבור הפסיכולוגים. לדעתנו, שני השינויים הללו יכולים להגביר את הרלוונטיות של הפ"י לציבור הפסיכולוגים בכלל, ועבור הציבור הקליני בפרט. אנו מכירים בכך שעבור רבים מהפסיכולוגים הקליניים, צעירים ומבוגרים כאחד, אין משמעות או צורך בחברות בארגון. לראיה, כמות החברים בחטיבה הקלינית עומד על כשליש מכמות הפסיכולוגים

הקליניים בישראל. חובת ההוכחה כמובן עלינו, חברי החטיבה ונציגיה בוועד המרכזי, ואנו נפעל בקדנציה הבאה להמשיך וליצור יותר פעילות מקצועית מגוונות וכן נמשיך לפעול בזירה הציבורית והמקצועית לקידום מעמדה של הפסיכולוגיה הקלינית.

כפי שכתבנו בעבר, אנו בוועד החטיבה הקלינית מחלקים את זמננו ומרצנו בין תוכניות ופרייקטים לטווח הקרוב (כגון ימי עיון, ניירות עמדה, השתלמויות והטבות) לבין תוכניות ופרייקטים לטווח הארוך (כגון התכתבות ופגישות הנוגעות להכשרה ולרפורמה). בשנתיים האחרונות התחלנו להוביל ולהניע מהלכים ארגוניים בתוך הפ"י שמטרתם להגדיל את הפוטנציאל של הפ"י להשפיע על מדיניות הקשורה לטיב הטיפול, טיב ההכשרה ומקומם של פסיכולוגים בשירות הציבורי. מהלכים אלו נועדו ליצור תקשורת הרבה יותר שוטפת, משתפת פעולה, הנשענת על חשיבה מוקדמת בין השלוחות הרבות של הפ"י בגופים השונים. לדוגמה, בין הוועד המרכזי לנציגי הפ"י במועצת הפסיכולוגים, או בין כל הפעילים בוועדי החטיבות השונות, או בין הוועד המרכזי לנציגים בודדים של הפ"י במנהלת הרפורמה, בוועדות ספציפיות (למשל, נכים, סמים וילדים) ועוד. לבסוף גם הקשר עם ועדת האתיקה התחזק. ועדת האתיקה נדרשת מעת לעת לתת את דעתה על נושאים כלליים (מעבר לטיפול בתלונות פרטניות) כגון שמירה על סודיות הטיפול, טיפולי המרה, מטפלים מתחזים, תלונות על פגיעה מינית, ונושאים אלו מחייבים קשר בין הוועד המרכזי לוועדת האתיקה ובינה לבין החטיבות השונות.

מכיוון שחברי ועד החטיבה הקלינית נבחרו לפני כשנתיים

חדשות החטיבות

על מושגים כגון אהבה, קנאה, המתח שבין הפרט לחברה ועוד. החלטנו בצעד תקדימי להזמין ליום עיון זה לא רק קהל של פסיכולוגים, אלא גם את הציבור הכללי. ואכן רבים נענו להזמנה, כולל קבוצה של אנשים שחיים וחווים את הפוליאמוריה בחייהם האישיים ואשר היו פתוחים לספר על כך בדיון המשותף הרחב שהשארנו לסוף. נציגה מובהקת של הקהילה הפוליאמורית, ד"ר מאשה הלוי, שאינה פסיכולוגית, הוזמנה להציג את הנושא. הרצאתה עוררה הזדהות בקהל שרובו מונגמי (אנו משערים, לא בדקנו...), שכן חלק גדול מההרצאה התחיל מהקשיים שהמונגמיה מציבה בפני האדם. הנושא כל כך בחיתוליו בדיון הפסיכולוגי, שיום העיון לא יכול היה להקיף את כלל הסוגיות שהוא מעלה. יחד עם זאת, עלו הרבה מחשבות, שאלות ודילמות בשביל יום עיון ראשון שעוררו תחושה שזה נושא ראוי גם אם צורת החיים הזו אינה מקובלת על רבים.

בברכה,

ועד החטיבה הקלינית

עמוס ספיבק - יו"ר, שי איתמר, אביאל אורן

רפאל יונתן לאוס, יחיאל אסולין

והבחירות הבאות לוועדי החטיבות יהיו בעוד כשנתיים, כולנו נשארים ללוות את הקדנציה הנוכחית של הוועד המרכזי. אנו מאמינים שנוכל להביא חלק גדול מהתוכניות שלנו למימוש. ועדי החטיבות הן עוגן לוועד המרכזי. לא צריך להתחיל הכול מההתחלה. יחד עם זאת, כל קדנציה היא הזדמנות לרענן, ולחשוב מחדש על פרויקטים וצרכים חדשים. לכל בעל תפקיד חדש יש מקום לקדם את האג'נדה שלו ולזכות לאוזן קשבת מכל החטיבות, ומצד שני, לשמוע מהם על פעולות שכבר בתהליך.

אז בהצלחה ליו"ר החדש, לוועד המרכזי הנבחר ולוועדת האתיקה שממשיכה לעשות את עבודתה נאמנה. יום העיון האחרון של החטיבה "פוליאמוריה - האם יש חוקים לאהבה?" עסק בנושא חדש, רענן ומרתק שהפתיע אותנו בהיותו מושך מעבר לציפיות שלנו. לא רק בהסתכלות על התופעה החברתית עצמה (שהיא כיום בשוליים), או במחשבה היצרית שנושא זה יכול לעורר, אלא יותר מכך (סליחה על "היורמיות"), בהשלכות הפוטנציאליות שלה על ההמשגה התיאורטית שלנו, על איך שאנו מבינים את התהליכים הפסיכולוגיים המתרחשים בזוגיות, בטיפול זוגי,

דבר החטיבה החינוכית

פסיכולוגים חינוכיים יקרים,

אנו נמצאים בתקופה האינטנסיבית והמרתקת ביותר בשנת הלימודים. זו התקופה שבה אנחנו משלימים את העבודה במקרים העיקריים שבהם עסקנו מתחילת השנה. אנו מקווים שהימים העמוסים הללו עוברים עליכם בנעימות יחסית ושהם מאופיינים בחדוות עשייה ובסיפוק מקצועי.

בתקופה זו, ועד החטיבה החינוכית בהפ"י אינו שוקט על שמריו. אנו ממשיכים את פעילותנו, מעמיקים את הקשרים שלנו עם הגורמים השונים ומחזקים את החיבור שלנו עם ציבור הפסיכולוגים החינוכיים. אנחנו ממשיכים לעבוד את השורות ונמצאים בעיצומו של תהליך קליטת פעילים רבים אל תוך ועד החטיבה החינוכית.

אנחנו רוצים לברך את מנהל שפ"ח מבואות חרמון, יורם שליאר, אשר נבחר לתפקיד יו"ר הפ"י. הוא יהיה הפסיכולוג החינוכי הראשון בתפקיד יו"ר הפ"י מזה 20 שנה. בהצלחה יורם! אנו מברכים גם את נציגות החטיבה החינוכית בוועד המרכזי - ד"ר אלונה רודד, ד"ר ליאת הלפמן וסתיו רוח. אנו מודים לדגנית גלסמן, אשר התמודדה על תפקיד יו"ר הפ"י, ולד"ר שרונה מי-טל ולרותי ברנשטיין פרץ, אשר התמודדו

על מקום בוועד המרכזי. אנחנו שמחים לראות פסיכולוגים חינוכיים בכירים ואיכותיים מתמודדים על תפקידים ציבוריים משמעותיים. אנחנו רואים בכך עדות נוספת להתעוררות של השטח ורצון אמיץ לשנות את המציאות ולהוביל שינוי. תהליך התעוררות זה בא לידי ביטוי גם בבחירות שהסתיימו לאחרונה לתפקיד ציר בחטיבת הפסיכולוגים במח"ר, אשר אליו הגישו את מועמדותם פסיכולוגים חינוכיים רבים. אנו מעודדים את כלל הפסיכולוגים החינוכיים להצטרף לעשייה הציבורית ולקדם את הפסיכולוגיה בכלל ואת הפסיכולוגיה החינוכית בפרט!

כנס החטיבה החינוכית בהפ"י

אנו שמחים לבשר שהכנס הארצי חוזר לאילת! נכון לכתובת שורות אלו אנו בסגירות אחרונות ובקרוב נפרסם את כל הפרטים המדויקים, אך בינתיים שמרו את התאריך:

קדם הכנס 16-17 בדצמבר, כנס 17-20 בדצמבר.

פסיכולוגים המעוניינים ליצור עימנו קשר במטרה להצטרף לפעילות או מכל סיבה אחרת, מוזמנים לפנות אלינו במייל edupsyhappy@gmail.com או דרך דף הפייסבוק שלנו, שנקרא "החטיבה החינוכית בהסתדרות הפסיכולוגים בישראל".

ועד החטיבה החינוכית בהפ"י

דבר החטיבה ההתפתחותית

חברים יקרים,

שמחנו לפגוש רבים מכם בכנס ההתפתחותי, כמשתתפים וכמנחים, ולגלות עד כמה העשייה המקצועית והרצון להניע תהליכים חשובים לכולנו. למרבה הצער עדיין לא הצלחנו לאייש את תפקיד יו"ר ועד החטיבה, אבל אנו, חברות הוועד, נמשיך לנסות ולדאוג לפעילות חטיבתית עבור כולנו, מדריכים, מומחים ומתמחים, ונשמח לשיתוף הפעולה של כולכם. מתוך מרבית המשובים שנכתבו בכנס עלתה שביעות הרצון שלכם מהתכנים ועלה הרצון להמשיך חשיבה משותפת ורצון למפגש בנוגע לתחומי העיסוק שלנו. את הביקורת שנגעה לרמת האירוח בכנס אנו לוקחות לתשומת ליבנו וייתכן כי היערכות מוקדמת יותר לקראת הכנס הבא תאפשר שינוי ושיפור.

תקופה זו, בשלהי האביב, פוגשת אותנו בשיאה של עשייה אינטנסיבית במכונים, ביחידות ההתפתחותיות ובשפ"חים, עת עלינו לסייע בתהליך קבלת החלטות הנוגעות למסגרות

החינוכיות המיטביות עבור הילדים המגיעים לפתחנו. הפעוטות והילדים הצעירים הזקוקים למסגרות תומכות אשר יקדמו את התפתחותם, מציפים בנו את כובד האחריות להבין את צורכיהם לעומק, להתנסח בבהירות בחוות הדעת שאנו כותבים ולגבש את ההמלצות המתאימות ביותר עבורם. תקופה זו מייצרת לא מעט מתחים וקונפליקטים מול הורים, ואנו מוצאים עצמנו קחועים בין מושגים של בהילות מתוקף "זמן ילד" ומהדרישות המציאותיות המוכתבות מהרשויות, לבין הקצב הנדרש להורים לשם עיבוד, עיכול והבנה.

השינוי הצפוי בחוק החינוך המיוחד ובוועדות ההשמה, המקנה להורים, בין היתר, את הזכות לבחירה רחבה וחופשית יותר, עשוי גם הוא להעמידנו במתח בין הידע המקצועי שלנו לבין הרצון להתבונן במשולש הורה-ילד-גן ולראות את צורכי כל אחד מהמרכיבים. אנו מזמינות את העוסקים בדבר לתרום מהבנתם ומניסיונם לכולנו.

המשך בעמוד 12

מכון EMDR ישראל טיפול, הדרכה וסדנאות EMDR

הסדנאות הבאות:

שלב א' 8.5, 15.5, 29.5, 19.6.2018

שלב א' 17.10, 24.10, 30.10, 26.11.2018

שלב ב' 16.10, 6.11, 27.11.2018

מכון EMDR ישראל
ISRAELI EMDR INSTITUTE

לפרטים נוספים: dafna@emdr.co.il
טלפון: 09-7454291

גבי פרץ, הפסיכולוג הארצי

לציבור הפסיכולוגים שלום רב,

עם פסיכולוגים מתחומים שונים, אם במסגרת עבודתם, אם במסגרת כנסים מקצועיים וימי עיון מגוונים, ואם במסגרת צוותי חשיבה שונים. לפסיכולוגים באשר הם יש הרבה מן המשותף בתחומי הידע, במיומנויות המקצועיות הנדרשות, בהתמודדויות המורכבות, וברצון לקדם את היכולת לעשות טוב יותר למי שפונה לעזרתם. הדמיון הרב יכול להוות תשתית חזקה ועמידה ליצירת שותפויות כדי להתמודד עם סיטואציות מורכבות כגון מניעת אובדנות, אוכלוסיית הגיל השלישי ויצירה והכנסה של מושגים חדשים למרחב העיסוק שלנו כגון רווחה נפשית.

רבעון זה יפורסם בין שני חגים העוסקים בחירות. חג הפסח ויום העצמאות ה-70 למדינת ישראל. חירות מתאפשרת בתוך מסגרת ברורה. המסגרת הטיפולית נועדה לאפשר חופש ביטוי לעולם הפנימי כדי לצמצם את השעבוד למרכיבים משתלטים באותו העולם, כך גם בתפיסת החירות היהודית - בן חורין הוא מי שעוסק בתורה ומצליח ל"כפות" את רצונו על יצרו.

ברצוני לברך ולאחל לכולנו חגי חירות שמחים ויכולת לבנות מסגרת משותפת ומשתפת המרחיבה את החופש שלנו ליצירתיות, ליציאה מהמצרים למחוזות חדשים. בברכה,

גבי פרץ

פסיכולוג ארצי וממונה על רישוי פסיכולוגים

בראשית דברי, ברצוני לברך את כל מי שהגיש מועמדות לחטיבת הפסיכולוגים, את 61 הנציגים שנבחרו לוועדה, ואת מי שייבחרו כיו"ר וכחברי הוועד המרכזי של החטיבה. בימים אלו מתקיימות בחירות גם בהפ"י וגם לנבחרים בבחירות אלה שלוחה ברכת דרך צלחה. יחד, חטיבת הפסיכולוגים בהסתדרות המח"ר, הסתדרות הפסיכולוגים בישראל, התנועות השונות הפועלות לקידום הפסיכולוגיה בכלל והציבורית בפרט ומשרד הפסיכולוג הארצי, ננסה לקדם את הפסיכולוגיה ואת הפסיכולוגים למען כולם.

קיימת, כיום, הכרה הולכת וגוברת לחשיבות התחומים והנושאים שבהם אנו עוסקים וכן לצורך לשפר את תנאי ההעסקה הלא ראויים של הפסיכולוגים בשירות הציבורי. הביטויים לכך הם רבים. מצד אחד רצון לשלב את הפסיכולוגים בעוד ועוד תחומים במערכות הבריאות, החינוך, התעסוקה ועוד, שבהם פועלים פסיכולוגים, מצד שני הקושי באיוש של תפקידים שנפתחים בשירותים הציבוריים השונים, בעיקר בגלל רמת השכר הנמוכה.

הכרה זו מגיעה ממשרדי הממשלה השונים, מחברי כנסת, מראשי רשויות מקומיות, ממנהלי רפואה ומגורמים נוספים במערכות הציבוריות. רק בכוחות משותפים נצליח לתרגם הכרה זו לתהליכי שיפור וקידום של תחום הפסיכולוגיה ועבודת הפסיכולוגים.

על יתרונות השיתוף אני למד ממפגשים רבים שלי שהתקיימו

דבר החטיבה ההתפתחותית, המשך מעמוד 11

עדכנית ורלוונטית ולהישמר מביקורתיות או משיפוטיות אשר אינה מקדמת.

לסיכום,

אנו, חברות הוועד, מזמינות כל אחת ואחד מכם להצטרף אלינו לצורך חשיבה, עשייה ולצורך קידום מפגשים מקצועיים מפרים.

מחכות לכם,

שלכם,

חברות הוועד:

ענת, אודט, אסנת ומיכל

גיליון זה של פסיכואקטואליה עוסק במשפחות חדשות. עבור משפחות שבהן המודל המוכר לנו: אם, אב וילדיהם המשותפים, שאותו ניסחו התיאורטיקנים שעל כתביהם התחנכנו, אינו תואם עוד, עלינו להתאמץ ולנסח חשיבה חדשה. הדרישה למודלים "חדשים" אלה כבר מזמן אינה רק נחלת הפסיכולוגים ההתפתחותיים העובדים במרכז תל אביב, וכולנו פוגשים משפחות שונות ומגוונות בכל חלקי הארץ ובכל שכבות האוכלוסייה. וכמובן, שיעורי העיכובים ההתפתחותיים והצרכים המיוחדים רווחים גם בקרבם במידה דומה. לכן, למען מבוגרים הבוחרים להפוך הורים בדרך אלטרנטיבית ולמען ילדיהם, על כולנו לגבש הבנה

ד"ר חוה פרידמן, הפסיכולוגית הראשית במשרד החינוך

פסיכולוגיה חינוכית משפיעה

- קונפליקטים, מערכות יחסים ואמביציות.
- הפסיכולוג מהווה סוכן השפעה ושינוי.
- בנימיני מצפה שהפסיכולוג החינוכי ישפיע בהיקפים נרחבים, וכך ימנע חלק מהבעיות הקליניות, כשהוא יוזם התערבויות מערכתיות רחבות היקף. הוא קורא לו לעסוק בסוגיות המטרידות את מערכת החינוך ומדגים במיוחד את סוגיית הסגרגציה אל מול השילוב.

בחלוף למעלה משלושים שנה מאז נכתבו הדברים נדמה כי נכתבו בימים אלה.

התוכנית האסטרטגית של אגף פסיכולוגיה יצאה לדרך בעקבות חקר תפיסת השפעתה של הפסיכולוגיה החינוכית, שהתבצע בקרב פסיכולוגים ומגוון בעלי תפקידים במערכת החינוך וברשויות. לאור ניתוח הדברים ועבודת מטה התמקדה הבחירה בהשפעה הפרופסיונלית ממבט מערכתי, המתחברת לקריאתו של בנימיני. הכנס הארצי של שפ"י למנהלי השפ"חים ולמובילים של הפסיכולוגיה החינוכית הציבורית, שהתקיים בפברואר 2018 ואורגן על ידי צוות הפסיכולוגיות המחוזיות במחוז צפון, מהווה נדבך חשוב בתוכנית. הכנס הוקדש להשפעה המערכתית של הפסיכולוגיה החינוכית, השפ"ח והפסיכולוג. בכנס הוצגו מודלים שפותחו בשפ"חים ברחבי הארץ והתקיימו בו קבוצות דיון בנושא.

להלן מוגש לקריאה ולדיון המסמך שכתבו חברי מטה אגף פסיכולוגיה לצורך דיון בשפ"חים על התפיסה, העקרונות, ולטובת זימה של יישומים שונים. זהו שלב נוסף בתהליך של יצירת שיח על משמעותה של פסיכולוגיה חינוכית משפיעה. יש לציין שהפסיכולוגים המחוזיים מובילים תהליכי שיח ודיונים על יוזמות מותאמות למסגרות ולקהילה בקרב מנהלי שפ"חים וצוותיהם. מסמך מפורט שיכלול מודלים ודוגמאות מן השדה להעמקת השפעתה של הפסיכולוגיה החינוכית, עתיד להיכתב במהלך השנה בשיתוף השדה.

פרופ' קלמן בנימיני, מאבות הפסיכולוגיה החינוכית בישראל, כתב עוד בשנת 1984 במאמרו הקלאסי "הפסיכולוג באוהל ובשדה":

"מכל מקום אין פסיכולוג המשרת במערכת חברתית פטור מללמוד את שדה הפעולה שלו, להתמצא בכוחות השוררים בו, לחוש את הרוחות המפעמות אותו. לפסיכולוג החינוכי משמעות הדבר לא רק תהליך של היכרות עם בתי הספר המסוימים, אלא ניווט בקרב הבעיות הגדולות והסוגיות העיקריות שמערכת החינוך מתלבטת בהן. אלה כוללות, למשל, הישגיות לימודית לעומת מימוש עצמי, שילוב חברתי לעומת סגרגציה באוכלוסיות תלמידים רגילות ומיוחדות, לחצים קהילתיים והשפעות פוליטיות. תהליך ההתמצאות צופן לפסיכולוג הבטחה מרתקת כסוכן שינוי. מרגע שיצא מאוהלו ונערך לפעילות שדה, יש בכוחו, להשפיע ולתרום בהיקפים נרחבים יותר ואף למנוע אחדות מהבעיות הקליניות מלהגיע אל הטיפול באוהל" (בנימיני, 1984, ההדגשות שלי). עיון מעמיק בטקסט זה חושף אבני יסוד של הפסיכולוגיה החינוכית שהרלוונטיות שלהם אלמותית:

- הפסיכולוג החינוכי פועל בשירותה של החברה.
- עבודה פסיכולוגית חינוכית מערכתית כרוכה באבחון מערכת הכולל בין השאר לימוד הכוחות שיש לבית הספר בהתמודדות עם שלחותיו, כמו גם הלכי הרוח שבו.
- בעוד שעבודה פסיכולוגית מזוהה מסורתית עם עבודה פרטנית (פסיכודיאגנוסטיקה ופסיכותרפיה), חלק בלתי נפרד מעבודתו של הפסיכולוג החינוכי כרוך בעיסוק ב"סוגיות העיקריות" המטרידות את מערכת החינוך. לצד סוגיות מערכתיות הנגזרות מעבודה פרטנית כדוגמת חוויית המסוגלות של המורה בהתמודדות עם ילדים עם קשיים רגשיים התנהגותיים, מתבונן הפסיכולוג על בית הספר כעל ישות בפני עצמה בעלת כוחות, קשיים, חרדות,

פסיכולוגיה חינוכית משפיעה – מסמך לדיון

חוץ ארגוני המברר את תפיסת תפקיד השפ"ח, מתוך חשיבה עתידית על צרכים ומענים בעידן של שינויים מתמידים.

רקע

מטה אגף פסיכולוגיה בשפ"י בחן תהליכי שינוי חברתיים, חינוכיים ומקצועיים ובעקבות כך יצא לחקר תוך ארגוני

חזון

ההון המקצועי של השירות הפסיכולוגי-חינוכי והפסיכולוג החינוכי

גורמים מקצועיים רבים פועלים בזירה החינוכית ובזירה הקהילתית. הפסיכולוג החינוכי והשירותים הפסיכולוגיים-חינוכיים מביאים עימם יכולות ותשומות ייחודיות לאור מקצועם, הכשרתם ומיצובם.

הפסיכולוג החינוכי מומחה בהתפתחות הנפשית וביחסים הבין-אישיים מנקודת מבט משולבת של פרט ומערכת. הידע המקצועי והנוכחות במסגרות החינוך ובקהילה מאפשרים ליווי הילד ברצף ההתפתחותי לאורך שנות הלימוד.

השירות הפסיכולוגי-חינוכי פועל בפריסה ארצית בכל הרשויות ובקהילות השונות. השירות פועל מתוך השתייכות ארצית לארגון מקצועי הפועל על פי נהלים, הנחיות, נורמות מקצועיות וקוד אתי. ככזה הוא משמש בית מקצועי הנמצא בתהליך מתמיד של למידה, פיתוח וצמיחה. בד בבד, מיצובו הייחודי של השפ"ח ושל הפסיכולוג מאפשרים השפעה על מקבלי החלטות ואוטונומיה מקצועית.

יישום

מטה אגף פסיכולוגיה מוביל את התוכנית כתוכנית אסטרטגית ארגונית המתייחסת לכל זירות ההשפעה: משרד החינוך, בין-משרדי, שפ"ח, אגף פסיכולוגיה, מחוזות, רשויות מקומיות, שפ"חים ומסגרות חינוכיות (גן ובית ספר). הפורום המערכתי של האגף מלווה את המהלך, ומעצב תהליכים של ליווי שפ"חים המפתחים יוזמות בתחום.

השימוש במינוח: "תוכנית אסטרטגית" משרת סימון דרך וקריאת כיוון. מדובר במהלך שעוסק בזהות של הפסיכולוגיה החינוכית ובעיצוב מתווה, ופרקטיקות מותאמות מקומית. אלה יהפכו לפיתוח תורתי המושתת על חוכמת השדה, ניסיונו ויוזמותיו, ויכתב בשירותו.

בברכה, חוה

מקורות:

בנימיני, ק' (1984). הפסיכולוג באוהל ובשדה: מבוא למחנאות מקצועית. פסיכולוגיה וייעוץ בחינוך, שנתון תשמ"ד, 45-53.

הפסיכולוגיה החינוכית רואה את ייעודה המרכזי בקידום התפתחות נפשית מיטבית של ילדים ובני נוער. אחת מאבני היסוד של התפיסה המקצועית היא ההבנה שלמערכות יחסים נודעת חשיבות מרכזית כגורם משפיע על הבריאות הנפשית. יחסים אלה מתקיימים בסביבות החיים השונות של הילד: המשפחה, מסגרות החינוך והקהילה. לאור תפיסה זו תפקידם של השירותים הפסיכולוגיים-חינוכיים להשפיע על ילדים ועל המבוגרים המשמעותיים עבורם בסביבות אלה.

מטרת התוכנית: לקדם סביבה מיטיבה נפשית, מתוך ראיית הילד כלקוח מרכזי של הפסיכולוג החינוכי, באמצעות השפעה מערכתית של השפ"ח במסגרות החינוך, המשפחה והקהילה.

עקרונות

עקרונות עבודת השירות הפסיכולוגי-חינוכי נוסחו בחוזר מנכ"ל מתווה השירות הפסיכולוגי-חינוכי (2010) בסעיף 2.3. עקרונות התוכנית האסטרטגית מושתתים על המתווה תוך הדגשת משמעותם לתוכנית.

יחסי גומלין פרט-מערכת: כל התייחסות לפרט כוללת התבוננות מערכתית על סביבות החיים של הילד. ההנחה היא כי ההתערבות הפסיכולוגית כרוכה בתנועה בין פרט למערכת ובין מערכת לפרט.

המגדל המשמעותי: התייחסות לגננות, מורים, מנהלים והורים מעמדה הומנית המנכיחה את האדם בתפקיד ומהווה יסוד לקידום סביבה אנושית מגדלת.

מנהיגות והובלה: עמדה פרו-אקטיבית של השפעה ונקיטת עמדה.

רלוונטיות: בחינה מתמדת של הצרכים בשדה לשם בחירת מוקד של התערבות משפיעה בעבודת השפ"ח ובעבודת הפסיכולוג.

פתוגני-סלוטוגני: התייחסות הן למצוקה, כאב, קשיים התפתחותיים וסיכון והן לקידום רווחה נפשית מיטבית.

שותפויות: פיתוח שיתופי פעולה ושותפויות עם בעלי תפקידים בזירות העבודה השונות של הפסיכולוג ושל השפ"ח.

התאמה מקומית ותרבותית: התייחסות למאפיינים ייחודיים לקהילות מקבלות שירות, ובכלל זה מאפייני השפ"ח כקהילה מקצועית.

השפעות קצרות וארוכות טווח של גירושין על ילדים

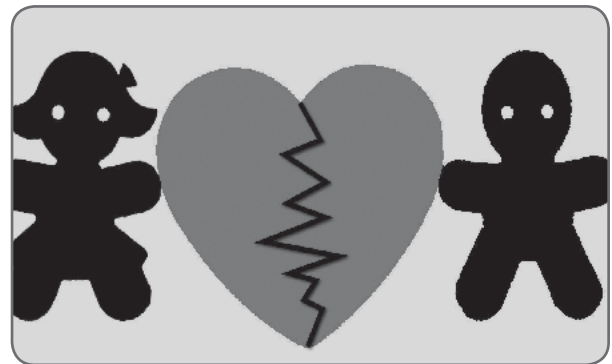
רחל לוי-שיף

"שחור, הכל שחור, גם אם אני אצבע את זה בוורוד, זה שחור"

(נערה בטיפול שחוותה גירושין של הוריה)

סקירה מחקרית

העלייה בשיעור הגירושין היא אחד מהשינויים הדרמטיים שחלו בתחום חיי המשפחה בחמישים השנים האחרונות. כתוצאה מהעלייה החדה בשיעור הגירושין, חלה מדי שנה עלייה גם במספר הילדים הנאלצים להתמודד עם השינויים הכרוכים בגירושין הוריהם. יותר ממחצית ממקרי הגירושין מערבים ילדים מתחת לגיל 18. בארצות הברית, למשל, בכל שנה מתווספים יותר ממיליון ילדים לקבוצה זו. לגירושין ההורים השלכות משמעותיות לא רק על ההורים

המתגרשים, אלא גם על ילדיהם. השלכות אלו נובעות בשל השפעתם של הגירושין על התנאים שבהם הילדים מתפתחים ומתחנכים, ובשל שינויים ביחסים המשפחתיים עימם הילדים נאלצים להתמודד. גירושין מהווים משבר קשה עבור הילדים, משום שהם מערערים את המערכת המשפחתית שאמורה לספק להם את צורכיהם הנפשיים והרגשיים, ולהעניק להם תחושת תמיכה, הגנה וביטחון.

חוקרים רבים מסכימים כי גירושין מהווים תהליך מתמשך המערב שורה של גורמי לחץ עבור הילדים, שעלולים להשפיע עליהם לאורך שנים. המחקר בתחום החל מתוך בחינה של ההשפעות קצרות הטווח של הגירושין על הילדים. מחקרים בתחום מצאו השפעות שליליות של הגירושין על הסתגלותם המיידית של ילדים ומתבגרים, במגוון מדדים רגשיים, לימודיים, התנהגותיים וחברתיים. המחקר התפתח גם לכדי הערכה של ההשפעות ארוכות הטווח של גירושין ההורים על הילדים תוך התמקדות במגוון תחומים של הסתגלות בבגרות. בעקבות מחקרים ארוכי טווח על "תסמינים רדומים", אשר מתגלים אצל בוגרים להורים גרושים שנים לאחר הגירושין בפועל, התפתחה הנטייה לראות בגירושין משבר מתמשך, אשר מתחיל עוד בזמן הנישואין ונמשך זמן רב לאחר מתן הסכם הגירושין. במובן זה, הגירושין הם טראומה עבור הילדים, אשר מדהדת גם אל בגרותם.

במחקרי מטא-אנליזה שבדקו הסתגלות של מבוגרים שחוו גירושין הורים בילדות בהשוואה למבוגרים ממשפחות שלמות, גודלי האפקט הצביעו על הבדלים מובהקים בין הקבוצות במרבית מדדי ההסתגלות שנבדקו. נמצא שבוגרים להורים גרושים הם בעלי נטייה נמוכה יותר לרכוש השכלה גבוהה, בעלי הישגים לימודיים נמוכים יותר ונטייה גבוהה יותר לנשור מהלימודים. בנוסף, הם בעלי ציונים נמוכים יותר במדדים תעסוקתיים כגון אוטונומיה בעבודה, יוקרה תעסוקתית וסיפוק מהעבודה. מבחינה כלכלית, הם בעלי הכנסה נמוכה יותר, בעלי פחות נכסים ומאופיינים בלחצים כלכליים. יתר על כן, הם סובלים מיותר בעיות בריאותיות כרוניות. כמו כן, בוגרים להורים גרושים

רפ"פ (אמריטה) רחל לוי-שיף, המחלקה לפסיכולוגיה, אוניברסיטת בר-אילן, חוקרת ומרצה, היא פסיכולוגית קלינית והתפתחותית בכירה, ראש המגמה לפסיכולוגיה חינוכית במרכז ללימודים אקדמיים באור יהודה, ו"ר מועצת הפסיכולוגים בישראל בהווה, ו"ר הפ"פ בעבר ויועצת למשרד החינוך, משרד הבריאות ומשרד המשפטים. levyra@biu.ac.il

חשש מנטישה והעדר כישורים חברתיים נאותים. בוגרים להורים גרושים קיבלו ציונים נמוכים יותר במדדי שביעות רצון חברתית כגון תמיכה חברתית, איכות הקשר עם המשפחה, מספר החברים ומעורבות חברתית. כמו כן, הם דיווחו על יותר קונפליקטים עם דמויות סמוכות, בני משפחה וחברים.

חוקרים אחרים מצאו שבוגרים להורים גרושים חווים חרדה במערכות יחסים קרובות ומתקשים ביצירת אינטימיות וקירבה. ההשפעות ארוכות הטווח של גירוש ההורים עלולות להתעורר כאשר הצאצאים ניצבים בפני משימות התפתחותיות הקשורות לאינטימיות, מיניות, אוטונומיה ואינדיבידואציה. לטענת החוקרים, ילדים להורים גרושים למדו כישורי פתרון בעיות לא יעילים, ולא הפנימו את הכישורים הנחוצים על מנת לאהוב ולהיות נאהבים. כמו כן, הם מאופיינים בחוסר אמון ונטים להאמין כי הצלחה של קשרים אינטימיים נשלטת מבחוץ. מאפיינים אלו מציבים מכשול להתפתחותן ושימורן של מערכות יחסים אינטימיות בבגרות. כך, אחד מההיבטים של התמודדות במערכות יחסים בין-אישיות ואינטימיות שנחקר רבות בקרב בוגרים להורים גרושים הוא **ההסתגלות הזוגית**. נמצא כי בוגרים להורים גרושים נוטים למספר בני זוג גדול יותר, למתירנות מינית גבוהה יותר ולהתנסות מינית בגיל מוקדם יותר. בוגרים להורים גרושים מאופיינים בחרדות בנוגע ליחסים זוגיים ונישואין. הם חוששים מבגידה, מפגיעה ומנטישה בקשר קרוב, ועסוקים בבחירה זהירה של בן זוגם העתידי בכדי להימנע מהטעויות שעשו הוריהם בעבר. כמו כן, לילדים להורים גרושים עמדות פסימיות ביחס לסיכויי ההצלחה של נישואיהם שלהם בבגרותם. נמצא שבוגרים להורים גרושים הם בעלי עמדות שליליות יותר כלפי נישואין, בעלי מחויבות נמוכה יותר במערכות היחסים הזוגיות שלהם, ובעלי תפיסה של היחסים כפחות מספקים וחמים. מחקרים הראו שלקבוצה זו יש נטייה שלא להינשא כלל, או לגור במגורים משותפים שנוטים להיות קצרי טווח ולהסתתים ללא נישואין. מלבד עמדות שליליות כלפי נישואין, בוגרים להורים גרושים הם גם בעלי עמדה חיובית יותר כלפי גירושין, והאים בהם פתרון לגיטימי לבעיות בחיי הנישואין. ייתכן כי החשיפה לאירוע הגירושין הופכת את המצב לנומרטיבי יותר עבורם.

מעבר לגישות ולציפיות ייחודיות כלפי זוגיות, מחקרים הראו כי בוגרים להורים גרושים נוטים להתאפיין בקשיים בזוגיות. הם מאופיינים בוויכוחים תכופים ואלימים, נטייה לקנאה, מיומנויות תקשורת מצומצמות וטווח רגש חיובי מוגבל. כמו כן, הם נוטים לביקורת, להסלמה, לתקשורת שלילית

מאופיינים בתבניות התנהגויות בעייתיות כגון פעילות מינית מוקדמת ושימוש רב יותר בסמים ובאלכוהול.

מבחינה רגשית, נמצאו הבדלים בין בוגרים להורים גרושים לבין בוגרים להורים נשואים גם על ידי חוקרים שחקרו את השפעות הגירושין לאורך שלושים שנה. עשר שנים לאחר הגירושין, רבים מהנבדקים תיארו את עצמם כ"ניצולים", ודיווחו כי הגירושין השפיעו על מהלך חייהם באופן משמעותי. הם נשאו זיכרונות קשים מהמריבות בין הוריהם, וחוו תחושות של חסך וצער על כך שנמנעה מהם ההזדמנות לגדול במשפחה שלמה. בכניסה לבגרות הצעירה, כמחצית מהנבדקים היו מודאגים, תת-הישגיים וכועסים. חלקם דיווחו על אמביציה נמוכה, חוסר במטרות מוגדרות ותחושת חוסר אונים. כ-25 שנה לאחר הגירושין, רבים מהם ביטאו חוסר מוכנות ליחסים בוגרים, תחושות מתמשכות של בדידות ועצב, חשש מנטישה, בגידה ודחייה. היבטים רגשיים נוספים שנחקרו הם דימוי עצמי ורווחה נפשית. נמצאה נטייה לדימוי עצמי נמוך בקרב בוגרים להורים גרושים. נמצא שהם מאופיינים בהערכה עצמית נמוכה ונטים להאשמה עצמית גבוהה יותר, בהשוואה לבוגרים להורים נשואים. בנות להורים גרושים היו בעלות דימוי גוף ירוד יותר, בהשוואה לבנות להורים נשואים.

בוגרים להורים גרושים הרגישו שהם בעלי מסוגלות עצמית נמוכה יותר, ופחות האמינו שיש להם יכולת שליטה על תוצאות מעשיהם. בנוסף, הם אופיינו בקושי בהתמודדות עם מצבי לחץ. כשהם ניצבים מול סיטואציה מלחיצה, הם מביעים מצוקה רבה יותר, מרגישים פחות בשליטה ומשתמשים בדרכי התמודדות פחות יעילות.

בהתייחס לרווחה הנפשית, נמצא שיעור גבוה של תסמינים של דיכאון, לחץ נפשי, חרדה ומצוקה פסיכולוגית בקרב בוגרים להורים גרושים, ושכיחות גבוהה יותר של בעיות רגשיות. נמצא שגירוש ההורים בילדות קשורים לדיכאון גבוה יותר בבגרות, ללא תלות בנישואין מחדש של האם. כמו כן נמצא, כי בקרב בוגרים להורים גרושים קיימת שכיחות גבוהה יותר של פנייה לטיפול נפשי. תחושות המצוקה והכאב של זיכרונות הילדות בקרב ילדי גירושין ממשכות גם בהגיעם לבגרות. נראה כי גם אם כלפי חוץ חלק מילדי הגירושין מראים חסינות למשבר שכרוך בפירוק התא המשפחתי, רמת המצוקה הפנימית נשארת לאורך זמן.

תחום נוסף שבו התמקד המחקר הוא **היכולות הבין-אישיות** של בוגרים למשפחות גרושות. נמצא שבוגרים להורים גרושים נוטים לחוות חוסר אמון כלפי אנשים ובעלי סגנון של שתלטנות יתר ביחסים. מחקרים אחרים מצאו קשיים בפיתוח עצמאות, פגיעות, זיהוי עימות כסיכון,

בוגרים להורים גרושים צופים יותר בעיות בהורות העתידית שלהם, בהשוואה לבוגרים להורים נשואים.

נראה כי גם אם כלפי חוץ חלק מילדי הגירושין מראים חסינות למשבר שכרוך בפירוק התא המשפחתי, רמת המצוקה הפנימית נשארת לאורך זמן

אחת הסיבות המרכזיות לחרדות של ילדים להורים גרושים מפני הורות עתידית היא תחושה של העדר מודלים הוריים לחיקוי. מספר מחקרים הראו כי לעיתים קרובות ילדים להורים גרושים תופסים את הוריהם כחלשים, חסרי אונים, חסרי יכולת, וכושלים בתפקידם ההורי. בשל התפיסה השלילית של ההורות שחוו מהוריהם שלהם, הם חשים שהם אינם מוכנים לתפקידם הבוגר וההורי. תחושתם זו נובעת מתפיסתם שלא היו להם דמויות הוריות שהן מודל לחיקוי, שילמדו אותם כיצד לבצע תפקיד זה באופן אופטימלי. בשל כך, ילדים להורים גרושים חוששים שהם יחזרו על התבניות ההוריות של הוריהם. ילדים להורים גרושים נוטים דווקא שלא לרצות להיות כמו הוריהם ומפחדים מהזדהות עימם. בוגרים להורים גרושים דיווחו כי בהורותם העתידית ישתדלו לנהוג באופן שהוא ההפך המוחלט מהאופן שבו הוריהם נהגו.

במחקר איכותני על חוויותיהם של כ-300 בוגרים להורים גרושים בתחומי חיים שונים, כולל בתחום ההורות, נמצא כי ביחס לחוויה ההורית ולתפקוד ההורי, עלו מספר תמות מרכזיות. תמה ראשונה הייתה **קשיים בתפקיד ההורי**. קשים אלו כללו חוסר ביטחון, חוסר מסוגלות בתפקיד ההורי, תחושת כישלון בתפקיד וחוסר הנאה בהורות. כמו כן, חלק מהנבדקים דיווחו כי הם רואים את הילדים כנטל המפריע לקיום הנישואין, ובעלי קונפליקטים עימם. חלקם דיווחו כי למרות הניסיון לדחות את המודל ההורי שקיבלו מהוריהם, אין להם אלטרנטיבות למודל זה, והם מרגישים לעיתים שהם חוזרים על הטעויות של הוריהם. חלקם חשו שתכונות בעייתיות של הוריהם כגון אנוכיות, חוסר אמפתיה, כעסנות ואף נטייה לאלמות, משתקפות ביחסיהם עם ילדיהם שלהם. חווייתם של בוגרים להורים גרושים שהם משחזרים את טעויותיהם של הוריהם בהורות השתקפה גם במחקרים נוספים. חוויה זו גררה האשמה עצמית מרובה, בשל רצונם הלא ממומש לתקן את המודל

ולקושי בפתרון בעיות. התנהגויות שליליות אלו תורמות לקונפליקטים וחוסר יציבות במערכות היחסים הזוגיות שלהם, ואכן, מחקרים הראו כי בוגרים להורים גרושים מדווחים על שביעות רצון זוגית נמוכה יותר, סיפוק נמוך יותר בנישואין, איכות זוגיות פחות טובה, ושכיחות גבוהה יותר של קונפליקטים. יתר על כן, בוגרים להורים גרושים הם בעלי נטייה גבוהה יותר להתגרש בעצמם. למשל, גברים שחוו גירושי הורים מתגרשים בשיעור של 34.7% יותר מגברים להורים נשואים; בקרב נשים השיעור היה אף גבוה יותר בקבוצת הגירושין. תופעה זו כונתה "ההעברה הבין-דורית של חוסר יציבות בחיי הנישואין".

מספר מחקרים התייחסו למערך **הגישות, התחושות והרגשות לגבי הורות** בקרב בוגרים להורים גרושים. במחקר אורך איכותני רחב היקף, במשך 25 שנה, שכלל ראיונות קליניים מעמיקים בקרב בוגרים להורים גרושים ולא גרושים נמצא כי בוגרים להורים גרושים מסתכלים על הילדות הבעייתית שחוו כבסיס להשוואה, לרבות גישותיהם לגבי הורות. בוגרים אלו מדווחים כי נוכח המאורעות הקשים שחוו המקושרים לגירושי ההורים, ילדותם הייתה רצופה בתחושות של חוסר אונים, בדידות ועצבות, והיה להם חוסר בדמות מבוגרת, מטפלת ומגינה. הם מכנים ילדות זו "ילדות אבודה". ההחלטה להביא לעולם ילד מעוררת בהם תחושות של כאב, כעס וקיפוח מהילדות שהם בעצמם חוו. שאלה מרכזית העולה בהם בהקשר זה, היא אם הם יכולים לסמוך על עצמם כהורים, שיהיו מסוגלים להעניק לילדיהם חיים מוגנים ומאושרים יותר מאלו שחוו בעצמם.

מחקרים הראו כי בבגרות הצעירה, כשהמשימות המרכזיות הן יצירת מערכת יחסים אינטימית, נישואין והורות, ילדים להורים גרושים חשים רדופים על ידי "רוחות הרפאים" של גירושי ההורים, וחוששים שגורל דומה מצפה גם להם. עבור ילדים אלו, הגירושין מסמלים את הכישלון של הוריהם בשתיים מן המשימות ההתפתחותיות החשובות בחיים: זוגיות והורות תקינה. בהקשר זה, ילדים להורים גרושים חוששים להיכשל בתפקידים אלו כפי שהוריהם נכשלו.

בהתאם לכך, נמצא שילדים להורים גרושים מביעים חרדות, פחדים ופסימיות סביב לקיחת תפקידים בוגרים של נישואין והורות. בוגרים להורים גרושים קיבלו ציון גבוה יותר בממדד דאגה לגבי נישואין והקמת משפחה. במחקר אורך שעקב אחרי כ-900 נבדקים לאורך 25 שנה, נמצא שבוגרים להורים גרושים מביעים חרדות לגבי תפקודם במערכות יחסים אינטימיות של זוגיות והורות. חרדות מכישלון בתפקידים אלו הן אחת מהסיבות המרכזיות לפנייה לטיפול נפשי על ידי בוגרים להורים גרושים. נמצא כי

על הורה שמת כגון דיכאון, חוסר אמון, הלם והכחשה. לפי השקפות אלו, תגובות שליליות אלו אצל הילדים הן הגורם המרכזי לבעיות מאוחרות יותר, והן עלולות להוביל לפגיעה בהתפתחותם העתידית. אולם מחקרים מאוחרים יותר, שהשוו בין ילדים שחוו אובדן הורי בעקבות מות האב לבין ילדים שחוו אובדן זה בעקבות גירושי הורים, מצאו כי ההשלכות השליליות בבגרות גבוהות יותר בקרב ילדי גירושין. מחקרים אלו הובילו למסקנה שהשפעת הגירושין אינה טמונה רק בחוויית האובדן כשלעצמה.

לאורך השנים חוקרים שונים ניסו, באמצעות פרספקטיבות תיאורטיות ומודלים מגוונים, להסביר את האופנים השונים שבהם גירושי הורים בילדות מחוללים השפעות ארוכות טווח על הסתגלותם של הילדים בבגרותם. חלק מהחוקרים התמקדו בתהליכי החיברות, הלמידה והחיקוי הנצפים והסמויים (פנימיים) המתרחשים עם גירושי הורים ולאחריהם. חלקם האחר הדגיש את השינויים החלים באירועי החיים ואת אירועי הלחץ המלווים את גירושי הורים. חוקרים נוספים התייחסו לתהליכים הפנימיים המתחוללים כתוצאה מגירושי הורים, המשפיעים על דפוסי מערכות היחסים שיפתחו בעתיד ועל התפיסה של יחסים אינטימיים. אלה מתייחסים לשלושה מודלים עיקריים: מודל גורמי הלחץ המצטברים, תיאוריית ההתקשרות ותיאוריית הלמידה החברתית.

מודל גורמי הלחץ המצטברים

מודל גורמי הלחץ המצטברים (Accumulative Stress Model) מתייחס להשפעות גירושי הורים בילדות על הסתגלות בבגרות. המודל מציע שגירושי הורים אינם מהווים אירוע יחיד, אלא תהליך מתמשך המתחיל עוד לפני הגירושין, כשההורים עדיין חיים יחד, וממשיך זמן רב לאחר שהגירושין עצמם מסתיימים. תהליך הגירושין מעורר ומכניס לפעולה שורה של גורמי לחץ, המהווים נטל על כמות המשאבים הרגשיים המוגבלת של הילד שגוררים פגיעה בפיתוח מנגנוני הסתגלות. פגיעה זו מגדילה את הסיכון להשפעות רגשיות והתנהגותיות ארוכות טווח שממשיכות בתקופת הבגרות. לפי מודל זה, גורמי הלחץ מהווים בעת ובעונה אחת גם תוצאה של הגירושין, וגם מתווכים בין תהליך הגירושין לבין הסתגלות לקויה יותר בבגרות. כחלק מפרספקטיבה זו קיימים שני מודלים מנוגדים: מודל המשבר ומודל המתח הכרוני. **מודל המשבר** (The Crisis Model) מניח שגירושין מהווים משבר זמני שאליו רוב הילדים מסתגלים לאורך זמן. לאחר כמות מספקת של

של הוריהם. תמה בולטת נוספת שעלתה היתה הגנתיות יתר בהורות. הגנתיות יתר זו נבעה מתוך רצון חזק בפיצוי על ההורות שהם חוו בילדותם, ורצון להיות עבור ילדיהם "ההורה שמעולם לא היה להם". היבט נוסף שחזר בהקשר זה היה חוסר עקביות בהרגלי המשמעת שסיפקו לילדיהם. בניסיון שלא לחזור על אופן הטלת המשמעת שקיבלו מהוריהם, חלק מהנבדקים דיווחו על משמעת רכה מדי ולא עקבית.

במחקרים בין-דוריים שבדקו את החוויה ההורית של ילדים להורים גרושים בבגרותם לאורך שלושה דורות, נמצא שקונפליקט בין ההורים היה מקושר לסגנון בין-אישי בעייתי אצל ילדיהם, שהשפיע באופן שלילי על איכות האינטראקציות עם ילדיהם שלהם. כמו כן, בוגרים להורים גרושים דיווחו על יותר מתח ביחסיהם עם ילדיהם הבוגרים, ואילו ילדיהם בתורם דיווחו על קשרים חלשים יותר עם הוריהם. כך נמצא, כי אבות שהוריהם התגרשו מתקשים יותר להשתמש באבותיהם כמודל הזדהות לקראת ההורות המתקרבת. נמצא כי איכות הקשר עם ההורים נפגעת לאורך השנים כתוצאה מתהליכים הקשורים לגירושין.

אבות אלו מעוניינים לשנות את מודל האבהות שהם חוו ולא לשחזר אותו. כמו כן נמצא כי איכות הקשר עם האב לאחר הגירושין משליכה על תפיסת העצמי כאב לאחר הלידה, כך, ככל שהיחסים עם האב הידרדרו פחות, כך תפיסת העצמי כאב הייתה גבוהה יותר.

מודלים תיאורטיים המסבירים את ההשפעות של גירושי ההורים

פרספקטיבות תיאורטיות מוקדמות שניסו להסביר את ההשפעות של גירושי הורים על הילדים, התייחסו באופן בלעדי לאובדן האב בשל עזיבתו את הבית כחלק מהגירושין. ילדים רבים הגיבו בתגובות קשות הדומות לתגובות אבל

שלי, הוא היה בא לחצר והם היו רבים ואני הייתי ממש עניין שלי, הרבה פעמים גם הייתי עולה חזרה הביתה ולא רוצה להיות. אני זוכרת הרבה מריבות בפגישות האלה ואיזושהי אימה. הייתה לי הרגשה שאני רוצה לברוח, אני לא רוצה להיות פה. הפגישות האלה היו מבחינתי מאוד אלימות, מאוד מאיימות" (מתוך ראיון).

לעיתים, ההורים עסוקים במריבות ממושכות ובהכפשות הדדיות במשך שנים רבות לפני שיחליטו להתגרש. לאחר הגירושין, רק רבע מהזוגות הגרושים שומרים על קשר חיובי ביניהם, ולעיתים הקונפליקטים ביניהם אף מתעצמים, אם הם ממשיכים להתעמת על נושאים כגון משמורת, הסדרי ראייה ומזונות. גם מחקרים שהשתמשו בדיווחים וטרנססקטיביים הראו כי בוגרים להורים גרושים מדווחים על קונפליקט הורי גבוה יותר בילדות ובגיל ההתבגרות, בהשוואה לבוגרים להורים נשואים. הקונפליקט ההורי הוא משתנה רב-ממדי, ומורכב מממדים כגון תדירות, עוצמה, משך, תוכן ואופן פתרון. כל אחד מהממדים עשוי להשפיע הן על הסתגלות הילד, והן על מערכות אחרות במשפחה כגון יחסי הורה-ילד לטווח ארוך.

מחקרים הראו כי ההשפעות השליליות של הקונפליקט ההורי ממשכות גם לטווח הארוך, למשל משום זיכרונות חיים של חוסר שליטה ופחד סביב קונפליקטים הוריים הקיימים אצל ילדי גירושין גם בבגרותם. רגשות אלו קשורים למוימנויות פתרון בעיות בלתי יעילות, לקושי במתן אמון במערכות יחסים בין-אישיות, לקושי בהסתגלות למערכת הזוגית ולפחד מאינטימיות. רמת הקונפליקט ההורי נחשב כגורם מתווך, אשר יכול להסביר את הקשרים בין גירושי ההורים לבין השפעותיהם השליליות לטווח הארוך.

מספר מכניזמים הוצעו להבנת האופן שבו קונפליקט בין ההורים מוביל לפגיעה בהסתגלותם של הילדים בטווח הארוך. מכניזם ראשון מתייחס לכך שקונפליקט גלוי בין ההורים מהווה גורם לחץ ישיר על הילד. מחקרים תצפיתיים מראים שילדים מגיבים לקונפליקט בין ההורים בפחד, כעס, אגרסיביות ואינהיביציה של התנהגותם הרגילה, כלומר, קונפליקט הורי עלול להוביל גם לאשמה, משום שילדים נוטים להאשים את עצמם בקונפליקטים ההוריים.

ילדים שנחשפים למריבות בין ההורים ולהאשמות הדדיות עלולים למצוא את עצמם בקונפליקט נאמנויות, כשהורה אחד מנסה לשכנעם ליצור בריתות עוינות אל מול ההורה האחר. במצב כזה נוצרת חוויה של "להיקרע בין ההורים", הגורמת לדיסוננס נוכח שאיפת רוב הילדים לשמור על יחסים תקינים עם שניהם. היבט זה מגביר את תחושת הלחץ ומוביל אף הוא לתחושות של מתח ואשמה. הפחד,

זמן, כתלות ברמת המשאבים שלהם, רובם יחזרו לרמת התפקוד וההסתגלות הקודמת. לעומת זאת, מודל המתח הכרוני (The Chronic Strain Model) הוא בגירושין תהליך המערב מתחים ולחצים כרוניים, שאינם מתפוגגים באופן מיידי ועלולים להמשיך אף שנים לאחר אירוע הפרידה. לפי מודל זה, ילדים שחוו גירושי הורים לא יחזרו לרמת התפקוד או לרמת הרווחה הנפשית שאפיינה אותם לפני הגירושין. מרבית המחקרים מצאו תמיכה למודל המתח הכרוני, לפיו גורמי הלחץ שמעורר תהליך הגירושין ממשיכים לאורך זמן רב. מחקרים אלו מצאו כי הפגיעה במנגנוני ההסתגלות הנגרמת בעקבות גירושי ההורים אינה פוחתת עם הזמן, אלא אף גדלה ככל שעובר זמן רב יותר מאז הגירושין. הפגיעה המרכזית מתרחשת משום שהילד נאלץ להיחשף למספר גורמי לחץ בו-זמנית.

ילדים להורים גרושים למדו כישורי פתרון בעיות לא יעילים, ולא הפנימו את הכישורים הנחוצים על מנת לאהוב ולהיות נאהבים

במובן זה, מודל גורמי הלחץ המצטברים מספק הבנה נרחבת ביותר של התהליכים והדפוסים המורכבים המלווים את גירושי ההורים. מודל זה מתבסס על מודלים שונים בספרות המתייחסים לגירושין כאל מצב לחץ שאליו הן המבוגרים והן הילדים צריכים להסתגל. מספר רב למדי של גורמי לחץ מקושרים לתהליך הגירושין, ובהם: קונפליקט בין ההורים, ירידה בתפקוד ההורי של האם, ירידה במעורבות אבהית ותהליך של פרנטיפיקציה שבו הילד נאלץ לקחת על עצמו תפקידים הוריים. גורמי לחץ נוספים כוללים ירידה ביכולת הכלכלית, אירועי לחץ נלווים המקושרים לגירושין כגון נישואין מחדש של אחד ההורים או שניהם, מעברי דירה או בתי ספר והעדר תמיכה חברתית.

הקונפליקט ההורי. גירושי ההורים מלווים לעיתים קרובות ברמה גבוהה של קונפליקט הורי במשך שנים רבות לפני הגירושין ואחריהם. ילדים החיים במשפחות שבהן קונפליקט הורי מתרחש באופן תדיר, נחשפים באופן אינטנסיבי וכרוני לאקלים משפחתי מתוח, הכולל רמות גבוהות של אלימות מילולית ופיזית.

"הזיכרון שלי הוא בערך מגיל 3, שהיו ביקורים עם אבא

המשפיעים לרעה על הרווחה הנפשית של האם. ההחלטה על הפסקת נישואין כושלים עלולה כשלעצמה לעורר רגשות אינטנסיביים של כאב, אכזבה, קנאה, כעס ובדידות. לאחר הגירושין האם נאלצת להתמודד עם מציאות משפחתית חדשה שבה היא הדמות ההורית היחידה, הכוללת שורה של מטלות והתמודדויות. המטלות כוללות, לדוגמא, אחריות בלעדית על משק הבית ועל מטלות הבית ואחריות על גידול הילדים לבד, ובכלל זה דאגה בלעדית למשימות כגון האכלה, חינוך, משחק ושינה. יתר על כן, בשל הירידה הדרסטית ביכולת הכלכלית, האם נדרשת לעבוד שעות רבות ומאומצות על מנת לקיים את משפחתה. כתוצאה מכך, אמהות גרושות נוטות לסבול מ-Task Overload – עומס יתר של מטלות שעמן הן נאלצות להתמודד לבדן, ולא אחת, על האם הגרושה להתמודד עם קונפליקטים מתמשכים ובלתי פתורים עם הבעל לשעבר על כספים ומשמורת על הילדים.

כתוצאה מלחצים אלו, האם הגרושה סובלת לעיתים קרובות מירידה משמעותית בתחושת הרווחה הנפשית שלה לאחר הגירושין, ואמהות גרושות רבות מדווחות על חוויה של מתח ולחץ כרוניים. כתוצאה מהמתח הכרוני, נשים גרושות דיווחו על יותר תסמינים דיכאוניים, יותר מצוקה נפשית ופחות רווחה נפשית, בהשוואה לנשים נשואות. התסמינים הדיכאוניים עלו מיד לאחר הגירושין והמשיכו שנים רבות לאחריהם. יתר על כן, נשים גרושות מדווחות על שכיחות גבוהה יותר של בדידות, חרדה, כעס ועוינות ושימוש באלכוהול וסמים. רגשות אלו גוברים ככל שהן תופסות את תקופת נישואיהן כשלילית, ונמשכים לעיתים שנים לאחר הגירושין. כמו כן, אמהות גרושות נוטות לסבול מערך עצמי פגוע ומפגיעה בתחושת המסוגלות העצמית.

“אמא שלי הייתה טרולולו לגמרי והפכה אותי לטרולולו לגמרי, וכל חיי הבוגרים זה נורא ברור לי. כשהורים שלי התגרשו היא נשברה, נכנסה לדיכאון מאוד טוטאלי, היא התמוטטה באופן מלא. אני זוכרת את אמא שלי שוכבת במיטה בוכה ורוצה למות” (מתוך ראיון).

הפגיעה ברווחה הנפשית של האם הגרושה עלולה להוביל לירידה בתפקודה ההורי. תפקודה ההורי עלול להיפגע בשני ממדים עיקריים: ממד הקבלה האמהית, וממד הפעלת הסמכות והשמעת. **ממד הקבלה** מתייחס לחום ולמעורבות ההורית של האם כלפי ילדיה. ממד זה

חוסר השליטה וההאשמה העצמית סביב הקונפליקט ההורי מובילים לפגיעה בדימוי העצמי, בביטחון העצמי ובמסוגלות העצמית גם בתקופת ההתבגרות, ואלו עלולים להוביל להשלכות שליליות במגוון תחומים הסתגלותיים בבגרות.

מלבד עמדות שליליות כלפי נישואין, בוגרים להורים גרושים הם גם בעלי עמדה חיובית יותר כלפי גירושין, ורואים בהם פתרון לגיטימי לבעיות בחיי הנישואין

מכניזם נוסף שדרכו קונפליקט בין ההורים עלול ליצור השפעה שלילית על ההסתגלות בבגרות הוא דרך פגיעתו ביחסי הורה-ילד. הורים שעסוקים בקונפליקטים תמידיים ומתמשכים בינם לבין עצמם, מרוכזים יותר בעצמם, פחות זמינים לילד, מספקים משמעת פחות עקבית ומשתמשים בגישות הוריות פחות אופטימליות כתוצאה מהמתח הזוגי.

מעבר לפגיעה בהורות, לעיתים נוצרת תופעה של “Spillover”, שבה הקונפליקטים מהמערכת הזוגית מתפשטים אל המערכת הורה-ילד. נמצא כי הסיכוי לריבים עם הילדים גדל ב-50 אחוזים אם ההורים היו מעורבים בריבים בינם לבין עצמם ביום שלפני כן. יתר על כן, אלימות פיזית בין ההורים מגדילה את הסיכוי לאלימות של ההורה כלפי הילד, ועל כן מנבאת במיוחד בעיות התנהגותיות ורגשיות בקרב הילדים. הקונפליקט ההורי פוגע בקשר הורה-ילד גם דרך הגדלת הסיכוי שהילד יתפקד כילד הורי (פרנטיפיקציה). במצב זה, הילד מתווך בין ההורים בקונפליקטים ביניהם או מספק להם נחמה רגשית בשל המתחים הזוגיים. פגיעה בקשר הורה-ילד הסבירה את רוב הקשר בין קונפליקט הורי לבין קשיים בהסתגלות בבגרות. החוקרים מצאו כי קונפליקט בין ההורים פוגע בקשר הורה-ילד בממדים של אמון, הבנה, כבוד וקירבה, וממדים אלו בתורם פוגעים בהסתגלותם של הילדים בבגרותם.

ירידה או פגיעה בתפקוד ההורי של האם ושל האב. גירושין עלולים לפגוע גם בתפקוד ההורי של האם הגרושה, שבמרבית המקרים היא ההורה המשמורן. תהליך הגירושין טומן בחובו סדרה של גורמי לחץ

מצוקתה של האם הגרושה מובילה לחוסר כוחות וחוסר יכולת להפעיל סמכות הורית יעילה ואופטימלית. ואכן, נמצא שאמהות גרושות הן פחות יעילות ופחות עקביות בהצבת גבולות ובהפעלת משמעת, ומתקשות בשליטה ובבקרה על ילדיהן. לעומתן, מחקרים אחרים מצאו שאמהות גרושות מפעילות שליטה גבוהה יותר כלפי ילדיהן, חודרניות יותר, משתמשות במשמעת נוקשה יותר ונוקטות ביותר אמצעי ענישה. יש וסגנון ההורות שמתפתח במשפחה הגרושה הוא סגנון הורות סמכותני, המאופיין ב"שליטה ללא חיבה" (affectionless control). היבטים אלו השתקפו גם בדיווחים רטרוספקטיביים של בוגרים להורים גרושים. בוגרים אלו דירגו את אמותיהם כמרוחקות יותר, מביעות פחות חיבה, דאגה וקירבה, פחות מעורבות בהיבטים של חינוך ועזרה בבית הספר, דורשניות יותר, ופחות יעילות בהיבטי משמעת. במחקרים שנערכו בקרב בוגרים להורים גרושים, נמצא שקבלה נמוכה והגנת יתר גבוהה מצד האם היו מנבאים מובהקים לחרדה בהתקשרות.

גורם לחץ נוסף המקושר לגירושין הוא ירידה בטיב הקשר עם ההורה הלא-משמון שהוא (עדיין) לרוב האב. ירידה בקשר עם האב נובעת הן כתוצאה מהקונפליקט ההורי, הן מהפרידה הפיזית והריחוק הפיזי, והן מהקושי למלא תפקיד הורה בנסיבות הגירושין וההעדרות מחיי הילד ביומיום.

"הייתי ילדה קטנה. הוא היה קובע שהוא מגיע, היינו מחכים לו מחוץ לבית, מחכים, מחכים, נו אמא מתי הוא מגיע, הוא עוד מעט מגיע, הוא עוד מעט מגיע, אחרי כמה שעות - אבא התקשר, הוא לא מגיע. זה הזיכרון העיקרי... אף פעם הוא לא היה שם בשבילי. הוא לא ידע לגדל אותנו, הוא לא ידע מה לעשות איתנו בכלל" (מתוך ראיון).

מעורבות האב יכולה להתבטא בדרכים שונות, כמו מעורבות בחיי בית הספר, בחיי החברה ובמשמעת של הילד, וכן דרך תשלום מזונות בצורה סדירה. קיימת חשיבות לתדירות המפגשים עם האב לאחר הגירושין בהשפעתה על הסתגלות הילד. ככל שהתדירות נמוכה יותר, כך גוברת המצוקה הנפשית של הילד, אך ככל שזו גבוהה יותר, כך משתפרים הישגיו הלימודיים, הערכתו העצמית ויכולותיו החברתיות, ועולה גם הווחתו הנפשית ודפוסי ההתנהגות נהיים יותר אדפטיביים לאורך זמן.

"זה שאתה לא יודע מה קורה עם הילד שלך, הילד שלך עובר תהליכים ואתה לא מודע אליהם. למשל, העובדה

עלול להיפגע כתוצאה משתי סיבות מרכזיות. ראשית, הדיכאון והחרדה לאחר הגירושין עלולים לגרום לאם להיות שקועה בעצמה, לא יציבה, רגזנית, חסרת סבלנות ופחות תגובתית לצורכי ילדיה. שנית, אמהות גרושות חוות לעיתים גישות אמביוולנטיות כלפי ילדיהן. ילדיהן מסמלים עבורן את האכזבה מנישואיהן הכושלים, ואת ההכרח המטריד להמשיך ולקיים קשר עם הבעל לשעבר בענייני גידולם. באופן זה, לאחר הגירושין הילדים עלולים להיתקל באם עצובה, נסערת, עסוקה בעצמה ולא יציבה, בדיוק בתקופה שבה הם זקוקים ליציבות הגבוהה ביותר.

מספר רב למדי של גורמי לחץ מקושרים לתהליך הגירושין, ובהם: קונפליקט בין ההורים, ירידה בתפקוד ההורי של האם, ירידה במעורבות אבהית ותהליך של פרנטיפיקציה שבו הילד נאלץ לקחת על עצמו תפקידים הוריים

ואכן, מחקרים הראו שאמהות גרושות מפגינות קבלה אמהית נמוכה יותר כלפי ילדיהן. מחקרים אלו מצאו שאמהות גרושות הן בעלות נטייה להורות נסוגה, המאופיינת בעייפות, חוסר עניין, ניתוק וחוסר אנרגיה לתפקיד ההורי. נמצא שבהשוואה לאמהות נשואות, אמהות גרושות מקדישות פחות זמן לבילוי עם ילדיהן. הן יותר מרוכזות בעצמן, פחות תקשורתיות ופחות חמות כלפיהם. מחקרים נוספים הראו שאמהות גרושות הן יותר נרגזות באינטראקציה עם ילדיהן ומפגינות יותר דחיייה וחוסר סבלנות כלפיהם. במחקר שכלל כ-950 מתבגרים, גירושי הורים התקשרו לזיכרונות של מעורבות אמהית נמוכה במהלך הילדות, גם לאחר בקרה סטטיסטית של משתנים כגון המצב הכלכלי והקונפליקט ההורי. ילדים להורים גרושים דיווחו על בדידות רבה ועל תחושה שלאף אחד לא אכפת מהם. הירידה במעורבות ההורית של האם תיווכה בין הגירושין לבין הפרעות התנהגות אצל ילדיה.

הממד השני שדרכו התפקוד ההורי של האם הגרושה עלול להיפגע הוא ממד הפעלת סמכות ומשמעת. הקושי בהפעלת סמכות נובע משני מניעים עיקריים. ראשית,

הפרנטיפיקציה בעייתית במיוחד כשהילד לא זוכה להכרה או להערכה מהוריו על לקיחת התפקידים ההוריים, ולא מקבל מהם תמיכה ודאגה מפצה ביחס לצרכיו שלו.

מחקרים הראו כי תופעת הפרנטיפיקציה נפוצה סביב תהליך גירושי ההורים. היא עשויה להתרחש כבר בתקופה הקודמת לגירושין בפועל, סביב הקונפליקט ההורי. סביב קונפליקטים אלו, ההורים עלולים למנות את הילד לתפקיד של מתווך או מפשר ביניהם, ללחוץ עליו לכרות ברית עם אחד מהצדדים, או לבקש להעביר מסרים עוינים ביניהם. גם לאחר שהקונפליקט ההורי הסתיים, אחד מההורים, החש דחוי ובודד בשל הריב עם ההורה השני, עשוי לפנות לילד לצורך נחמה ותמיכה רגשית. נמצא כי העומס הרגשי המוטל על הילד ביחס לקונפליקטים ההוריים הוא כפול, משום שלא רק שהם חווים מצוקה רגשית משל עצמם בשל חשיפתם לקונפליקט, הם גם נאלצים להכיל את מצוקתם של ההורים בנוסף לה.

לאחר הגירושין, תופעת הפרנטיפיקציה נפוצה במיוחד. ישנו סיכון רב יותר לטשטוש גבולות בין ההורים לילדים. סיכון זה מתגבר בשל הלחצים הרבים המלווים את תהליך הגירושין. מחקרים מראים שלאחר הגירושין הילדים ניצבים מול אם שנוטה להיות בודדה, מוטרדת, עמוסה בלחצים חדשים, מדוכאת ונזקקת רגשית. ילדים עשויים לתפקד כתומכים, בני ברית כנגד ההורה השני, חברים, או כ"מפיגי הדיכאון" של האם. מצב זה עלול לעורר חוסר אונים אצל הילד, כי לאורך זמן הוא נוכח לגלות כי הוא אינו מצליח להביא להטבה במצב רוחה של אמו, וכי הוא סובל מקונפליקט בין הדאגה לה לבין הרצון להימלט. בספרות המחקרית ילדים אלו כונו "Overburdened". נמצא שבנות נטו לפרנטיפיקציה הרגשית הרבה ביותר, וזאת בעיקר במשפחות גרושות בעלות קונפליקט גבוה.

מחקרים הראו עוד שלמרות שילדים שעוברים פרנטיפיקציה במשפחות גרושות הפגינו כלפי חוץ עצמאות ובגרות, הם חוו מצוקה רבה, הם סבלו מדימוי עצמי נמוך, קשיים חברתיים, בעיות התנהגותיות, תסמינים פסיכוסומטיים, דיכאון ורגשות של בושה, אשמה ודאגה. בוגרים ממשפחות גרושות דיווחו על תחושות של חוסר הוגנות ביחס לפרנטיפיקציה האינסטרומנטלית והרגשית שחוו בעברם, ועל תחושה שנתנו להוריהם יותר מאשר קיבלו מהם. בנים, ובעיקר בנות, שחוו פרנטיפיקציה, מתקשים לזהות את צורכיהם בשל היותם קשובים לצורכי ההורים. כתוצאה מכך, נוצרת פגיעה בגיבוש הזהות, באינדיבידואליזציה ובאוטונומיה שלהם. למרות שהם מפגינים בגרות כלפי חוץ, מדובר בפסבדו-בגרות, משום שקיימים אצלם קשיים בתהליך הספרציה מן

שהוא לא ידע שקשה לי בבית ספר. זה היה נראה מהצד לא כל כך אכפת לו, הוא לא כל כך שאל, הוא לא כל כך התעניין" (מתוך ראיון).

למעורבות האב ולתדירות פגישותיו עם הילד השפעה חיובית גם דרך השפעתן על הסתגלות האם, משום שהן מפחיתות את המתח שהיא חשה בגידול הילדים לבדה. גורם לחץ נוסף המתעורר סביב תהליך הגירושין, אשר קשור אף הוא ליחסי הורה-ילד: תופעת הפרנטיפיקציה המתייחסת למצב של היפוך תפקידים פונקציונלי או רגשי הנוצר במשפחה. במצב זה, הילד לוקח על עצמו תפקידים הוריים כלפי הוריו או בני משפחה אחרים, ומקריב לשם

כך את צרכיו שלו לתשומת לב, נחמה ותמיכה. לקיחה של תחומי אחריות בוגרים מסוימים עשויה להיות חיובית ואדפטיבית לתחושת השייכות והיעילות של הילד. "בשנה הכי 'איכותית' בבלגנים בין ההורים שלי אני הייתי היחידה כדי להרגיע אותם... 'אבא אם תעשה ככה לאמא אני לא מדברת איתך יותר. ואמא אם הוא נכנס לכלא אפילו לדקה אחת אין לך יותר בת'. לא מקום טוב לגדול בו. הייתי מאוד מעורבת. גם הייתי מאוד, 'יהיה בסדר אבא, הכול יהיה טוב'. זאת אומרת גם סוג של תומכת ומעודדת, גם לאבא שלי וגם לאמא שלי. לא מקום מתאים לילדה שצריכה ליהנות משנות הילדות ולתפקד" (מתוך ראיון).

כאשר הילד לוקח על עצמו תפקידים פונקציונליים או רגשיים שהם מעבר ליכולותיו, הדבר עלול לפגוע במשימותיו ההתפתחותיות המותאמות לגילו, ובהן הקדשת זמן ואנרגיה מספקים לבית הספר ולחברויות עם בני גילו. בנוסף, הדבר עלול לגרום לחסכים של הילד סביב צרכיו ורצונותיו, משום שהוא למד שצרכיו שלו פחות חשובים מאלו של האחר. פרנטיפיקציה נעשית הרסנית כשהתפקידים המוטלים על הילד הם מרובים, מהווים בסיס מרכזי לזהותו, ואינם מותאמים לגילו ולשלב ההתפתחותי בו הוא נמצא.

בעלות הכנסה ממוצעת. ככל שהאם הגרושה העריכה את מצבה הכלכלי כגרוע יותר, כך היא דיווחה על מסוגלות והערכה עצמית נמוכים יותר. הירידה הכלכלית מאלצת אמהות גרושות לעבוד שעות רבות מחוץ לבית בכדי לפצות על העדר ההכנסה. בנוסף, המתח הכלכלי מוביל לחרדה של האם ביחס ליציבות במשפחתה. היבטים רגשיים אלו בקרב האם הגרושה עלולים ליצור השלכות שליליות על תפקודה ההורי.

לפי מודל גורמי הלחץ המצטברים, בנוסף לגורמי הלחץ שתוארו בחלקים הקודמים, נסיבות הגירושין טומנות בחובן גם אירועים מלחיצים נוספים, שהם בעלי פוטנציאל להשפעות שליליות ארוכות טווח על הסתגלותו של הילד. כפי שתואר לעיל, הגירושין מלווים לעיתים קרובות בירידה במצב הכלכלי של האם. לא אחת מלווים את הפגיעה הכלכלית אירועים כגון מעברי דירה או שינויי בתי ספר. לעיתים מדובר לא במעבר יחיד, אלא במספר מעברים תכופים עימם הילד צריך להתמודד. כל מעבר כזה משמעותו עבור הילד ניתוק מסביבתו המוכרת, מחברים, שכנים, מורים או דמויות בוגרות תומכות. שינויים אלו מהווים עבורו אובדנים נוספים, גוררים תחושות חוסר אונים ואיבוד שליטה, ופוגעים בתהליכי ההסתגלות שלו. במובן זה, פירוק המשפחה נתפס כאיום על זהותו הקודמת של הילד ועל כל הווייתו, ועל כן מעורר חרדה עצומה. נמצא שמעבר דירה המקושר לגירושין עלול להיות עבור הילד קשה ואף טראומטי יותר מעצם הפרידה בין ההורים. מעברי דירה או בתי ספר נמצאו מקושרים לדיכאון ולנסיגה חברתית. שינויים אלו גוררים לעיתים קרובות גם פגיעה ביכולות הלימודיות של הילד. נמצא שילדים להורים גרושים הם בעלי ציונים נמוכים יותר, מאופיינים בסף התמודדות נמוך עם משימות לימודיות ובמוטיבציה לימודית נמוכה יותר.

שינוי משמעותי שמתרחש לעיתים קרובות לאחר הגירושין הוא **נישואין מחדש** של אחד ההורים או שניהם, ובכך נוספת התמודדות מלחיצה עבור הילדים. הילדים עדיין מנסים להתמודד עם עיבוד האבל על גירושי הוריהם, בעוד שנישואין מחדש נתפסים כחותם הסופי לגירושין אלו ומבטלים כל סיכוי לאיחוד מחדש בין ההורים. חלק מהקשיים שנישואין מחדש יוצרים עבור הילדים כוללים ניסיון של ההורה המשמורן להרחיק את ההורה הלא-משמורן, ציפייה שהילדים יקבלו את ההורה החורג באופן מידי, ויצירת גבולות נוקשים מדי ולחץ ללכידות. מתבגרים תיארו נישואין מחדש של הוריהם הגרושים כמסמלים אובדנים נוספים עבורם, במרכזם אובדן האינטימיות בקשר עם ההורה המשמורן ותחושה שקולם אינו נשמע במשפחה החדשה. מתבגרים ממשפחות

ההורים, בצורכי תלות לא ממומשים, בצורך באישור וקושי בעצמאות.

מודל זה של גורמי הלחץ המצטברים מתייחס לאירועי לחץ נוספים המקושרים לגירושין, ובהם מצוקה כלכלית וירידה ביכולת הכלכלית המתרחשת כתוצאה מגירושי ההורים. גירושין גורמים בדרך כלל לירידה דרמטית במצבן הכלכלי של אמהות משמורניות וילדיהן. בשנה הראשונה לאחר הגירושין קיימת ירידה משמעותית של 21-30 אחוזים במצבם הכלכלי של אמהות וילדים. מחסור במשאבים כלכליים הוא בעל השלכות שליליות על הילדים. חלק מההשלכות כוללות השפעות ישירות על המשאבים שהילדים מקבלים לצורך חינוכם והתפתחותם. ירידה ביכולת הכלכלית גוררת קושי של האמהות הגרושות להרשות לעצמן אמצעים חינוכיים כגון שיעורים פרטיים, מחשבים, חוגים וספרי העשרה נוספים.

מצוקה כלכלית עלולה לאלץ את האם הגרושה לעבור דירה לשכונות שבהן שירותי הבריאות והקהילה, מסגרות החינוך, תנאי המגורים והסביבה החברתית הם ברמה נמוכה יותר. למצוקה כלכלית השפעה שלילית על התזונה ומכאן גם על מצבם הבריאותי של הילדים. יתר על כן, לעיתים הילדים נאלצים למצוא בעצמם עבודה כדי לתמוך כלכלית במשפחה, ואף לעזוב בשל כך את המסגרת הלימודית.

למצוקה הכלכלית עלולות להיות השפעות גם לטווח הארוך. לפי תיאוריית מהלך החיים (life course perspective), הנסיבות המלוות את גירושי ההורים יוצרות תגובת שרשרת של אירועים המשפיעים באופן שלילי על הילדים בבגרותם. הירידה הכלכלית המאפיינת גירושי הורים עלולה לגרום לילדים לעזוב את הבית מוקדם ולשמור על קשרים חלשים עם הוריהם בתקופת הבגרות. עם זאת, בתקופת המעבר לבגרות, על מנת להצליח במשימות כגון פיתוח קריירה, נישואין והקמת משפחה, יש לעיתים קרובות צורך בעזרה כלכלית ורגשית מההורים. בשל קשריהם החלשים עם הוריהם, בוגרים להורים גרושים צפויים לחוות קשיים בתקופה זו. בנוסף, המצוקה הכלכלית המלווה גירושין ממשיכה גם עם הגיעם של הילדים לבגרות, ופוגעת במעמד התעסוקתי והאקדמי (כתוצאה מנסיבות חיים אלו, הם עלולים להימשך לנישואין מוקדמים לא מוצלחים ולמעבר להורות מוקדם יותר. כמו כן, הם עלולים לאמץ דפוסים לא יעילים של התמודדות זוגית ושל תפקוד הורי.

אחת ההשפעות המרכזיות של ירידה כלכלית על הסתגלותם של הילדים היא דרך השפעתה על האם הגרושה. ירידה במצב הסוציאקונומי היא אחד מהגורמים לעלייה ברמת המצוקה הרגשית של האם. אמהות גרושות בעלות הכנסה נמוכה דיווחו על יותר מתח בהשוואה לאמהות גרושות

לפני הגירושין בעיתות של קונפליקטים בין ההורים. נמצא שתמיכה חברתית בתקופה זו ממתנת דיכאון, הערכה עצמית נמוכה וקשיים התנהגותיים.

לאחר הגירושין, סבים וסבתות עשויים לספק תמיכה כלכלית ולעזור בטיפול בילדים ובמשק הבית, וכן לספק לנכדיהם תמיכה נפשית. מחקרים הראו כי ילדים מראים פחות בעיות הסתגלות כאשר המשפחה המורחבת מראה תמיכה לאחר הגירושין. באשר למתבגרים, חברות קרובה עם חבר או חברה מאותו מגדר מסייעת רבות להתמודדות עם גירושי ההורים, בייחוד עבור בנות. ילדים שדיווחו על תמיכה חברתית גבוהה, דיווחו גם על פחות חרדות, פחות אמונות שליליות בקשר לגירושין ופחות קשיים התנהגותיים ורגשיים. תמיכה חברתית יכולה לעזור באופן עקיף גם דרך השפעתה על מצבה הנפשי של האם הגרושה. עזרה במשק הבית ובסידורי הטיפול והדאגה לילדים נמצאה כקשורה להסתגלות טובה יותר בקרב נשים גרושות, להפחתה בתסמיני הדיכאון, וליותר הנאה, סיפוק ומסוגלות בגידול הילדים.

עם זאת, לעתים חלה ירידה משמעותית בתמיכה חברתית עקב הגירושין. המתגרשים חווים לעיתים קרובות גם אובדן של תמיכה חברתית, כתוצאה מהקשר הדועך עם משפחת בני הזוג לשעבר או עם חברים משותפים ומעבר לסביבה שונה.

לסיכום, מודל גורמי הלחץ המצטברים מציע פרספקטיבת התבוננות נרחבת על גירושי ההורים. לפי מודל זה, ההתייחסות לגירושין אינה כאל אירוע יחיד וחד-פעמי, אלא כהליך מתמשך המתחיל עוד לפני הגירושין וממשיך זמן רב לאחר שאלו מסתיימים. תהליך זה מעורר שרשרת של גורמי לחץ שעשויים לגרום פגיעה בפיתוח מנגנוני הסתגלות, ולהגדיל את הסיכון להשפעות רגשיות והתנהגותיות ארוכות טווח. גורמי הלחץ הרלוונטיים קשורים הן לקונפליקטים בין ההורים, והן לפגיעה בקשר הורה-ילד - בממדים של יחס האם ופרנטיפיקציה. כמו כן, הם קשורים לגורמים נוספים כגון ירידה במצב הכלכלי, נישואין מחדש של ההורים, מעבר דירה ובתי ספר, וכדומה.

מודל תיאוריית ההתקשרות

תיאוריית ההתקשרות שצמחה תוך שילוב אלמנטים מרכזיים מתיאוריות פסיכואנליטיות, התפתחותיות, אטיולוגיות וקוגניטיביות, אף היא משמשת מסגרת תיאורתית להבנת ההשפעה השלילית של הגירושין לטווח קצר וארוך. בהתאם לכך, במחקר אורך שנערך מינקות ועד לבגרות

גרושות שבהן היו נישואין מחדש, הפגינו קשיים התנהגותיים ורגשיים רבים יותר בהשוואה למתבגרים ממשפחות גרושות ללא נישואין מחדש.

נישואין מחדש עלולים להסתיים בגירושין נוספים, שמהווים עבור הילד התמודדות מכאיבה. עם זאת, לנישואין מחדש עשויות להיות גם השלכות חיוביות, כגון הטבה במצב הכלכלי, יצירת מערכת זוגית ומשפחתית טובה ומספקת בהשוואה למערכת הראשונה, ושיפור בתפקודה ההורי של האם, ואלו עשויים להוביל להסתגלות טובה יותר אצל הילדים.

גם לגיל בעת הגירושין עשויה להיות השפעה על הסתגלות הילד. עם זאת, ממצאי המחקרים בהקשר זה אינם חד-משמעיים. חלק מהחוקרים מצאו כי מתבגרים נמצאים בסיכון גבוה יותר לבעיות הסתגלות כתוצאה מגירושין. מתבגרים הם בעלי גרות חברתית וקוגניטיבית גבוהה יותר, ועל כן הם עלולים לחוש קונפליקט נאמנות גבוה יותר ולהיות בעלי פוטנציאל גבוה יותר לפרנטיפיקציה על ידי הוריהם. בנוסף, מתבגרים מוטרדים יותר מזיכרונות כואבים של הקונפליקטים ההוריים, בהשוואה לילדים צעירים שיש להם פחות זיכרונות כאלו. עם זאת, חוקרים רבים טוענים כי ילדים צעירים פגיעים יותר להשפעות הגירושין. ילדים צעירים מאופיינים בחשיבה אגוצנטרית וקונקרטי, וזו פוגעת בהבנתם הריאליסטית של סיבות הגירושין והשלכותיהם. הם חווים חרדת נטישה גבוהה יותר, נוטים להאשים את עצמם בגירושין, בעלי פנטזיות על איחוד ההורים ופחות מסוגלים להשתמש בקבוצת השווים בכדי להתמודד עם הגירושין. נטען כי ילדים בוגרים הם בעלי יכולת גבוהה יותר להבנת מערכות יחסים בין-אישיות, ועל כן צפויים לפתח תגובות מסתגלות יותר לגירושי ההורים. ילדים אלו הצליחו להגדיר טוב יותר את הגירושין, הבינו את הסברי ההורים לגביהם, והפגינו תגובות פחות שליליות כלפי אובדן ההורה העוזב. מחקרים נוספים הראו כי ככל שהילד צעיר יותר בזמן הגירושין, כך הסתגלותו שלילית יותר, הוא חווה יותר הפרעות התנהגות ותסמינים דיכאוניים, והתקשרותו בבגרות בטוחה פחות.

נוכח הלחצים הרבים שילדים ומתבגרים חווים כתוצאה מגירושי הוריהם, משמעותי לבחון גם את הגורמים שעשויים למתן את ההשפעות השליליות של לחצים אלו על הסתגלותם. אחד מהגורמים הוא תמיכה חברתית בתקופה זו, מחברים, אחים או משפחה מורחבת. ילדים בוגרים מקבלים את רוב התמיכה מבני גילם ומסביבת בית הספר, בעוד ילדים צעירים מקבלים את התמיכה מאחים או מבני המשפחה המורחבת. תמיכה חברתית עשויה לעזור גם

"בסיס בטוח" של ביטחון ואמון, "הופרדה" מחייו והפסיקה להיות זמינה כפי שהייתה בעבר. לפי תיאוריית ההתקשרות משמעות אירוע הגירושין עבור הילד היא "אפיזודת פרידה" בעלת אופי מוחלט. ילדים מאופיינים בתפיסה אגוצנטרית, ולכן נוטים לחשוב כי ההורה יותר עליהם בעזיבתו, וכי הם אלו שאשמים בגירושין. כתוצאה מכך, מתעוררות בקרב הילד תחושות של נטישה, פחד שהוא אינו אהוב באמת ולכן לא רוצים להישאר עימו, וגעגועים לדמות ההתקשרות שעזבה. כמו כן, עולה חוסר יכולת להבין את סיבת העזיבה הבלתי צפויה, ופחד עז שדמויות התקשרות נוספות יעזבו אותו גם כן בעתיד. היבטים אלו עלולים ליצור מודל שלילי של האחר, כנוטש ולא אמין, ומודל שלילי של העצמי, כדחוי ולא ראוי לאהבה. מודלים שליליים אלו עלולים להוביל להתקשרות לא בטוחה. בנוסף, בשל טראומת הפרידה הלא פתורה מדמות ההתקשרות, עלולה להיווצר פגיעות מתמדת לסימנים של אובדן או פרידה, שמתבטאת בחרדה תמידית מנטישה. ואכן, נמצא כי ילדים להורים גרושים מראים יותר פחד מנטישה, חוויית בדידות ורעב רגשי. נמצא כי בוגרים להורים גרושים הם בעלי הטיות קוגניטיביות הגורמות להפניית קשב מוגבר לגירויים הקשורים לאובדן. אירוע הגירושין עלול ליצור סכמה של פחד מנטישה, שעלולה לחזק את ההתקשרות הלא בטוחה, ולהשפיע על האופן שבו בוגרים להורים גרושים מפרשים קשרים בין-אישיים.

מעבר לפרידה מדמות ההתקשרות, הלחצים הקיצוניים המלווים את אירוע הגירושין עלולים להוביל למעבר מדפוס התקשרות בטוח לדפוס התקשרות שאינו בטוח. לחצים אלו עלולים לנבוע מקושי להתמודד עם השינוי הקיצוני והפתאומי במסגרת המשפחתית, ועל כן לפגוע במודלים פנימיים של העבודה של הילד. הפרידה הפיזית בין ההורים מאלצת את הילד לשנות את תפיסתו לגבי הוריו כשייכים ליחידה אחת, ולהתייבב למול ההוכחה הגלויה לעין של הפיצול ביניהם. יתרה מזאת, הגירושין מהווים אובדן של מסגרת המשפחה בכללותה כ"בסיס בטוח" המספק תמיכה והגנה. אובדן המסגרת המשפחתית מוביל לדיסאורינטציה ובלבול, להתמוטטות של העולם שאותו הילד מכיר ולכניסה לעתיד לא ידוע. אלמנטים אלו עלולים לגרום להתפתחות של דפוס התקשרות לא בטוחים, במיוחד הדפוס החרד.

גירושין עלולים לערב נסיבות משפחתיות נוספות שפוגעות בהתקשרות. ילדים עשויים להגיב לפרידה של ההורה הלא-משמון בכעס ובעוינות, ואלמנטים אלו עלולים לפגוע בקשר שלהם עם ההורה המשמון. גם איכות הקשר עם ההורה הלא-משמון נפגעת לעיתים קרובות כתוצאה מהגירושין. הפגיעה בקשר עם ההורים עלולה להגביר את

נמצא כי למרות שרבים מהנבדקים אכן שמרו על דפוס ההתקשרות שזוהה בינקותם, אירועי חיים שליליים כגון מוות של הורה או גירושי הורים בילדות גרמו לשינוי של דפוס ההתקשרות הבטוח שנמצא בינקות, לדפוס שאינו בטוח בבגרות. מאורעות חיים מאוחרים, בעיקר מאורעות שליליים, עשויים לגרום לאקטיבציה מוגברת של מודלים פנימיים של עבודה השונים מאלו שגובשו בינקות. כמו כן, נמצא שתדירות ועוצמה גבוהות של קונפליקט הורי בילדות קשורות להימנעות ולחרדה בהתקשרות גבוהות יותר בבגרות, ולמודל שלילי יותר של העצמי ושל האחר. בנוסף, החוקרים מצאו כי ככל שהאיום הנתפס של הקונפליקט גבוה יותר, כך גדלה ההסתברות להתקשרות חרדה בבגרות. החשיפה למתח הגבוה והכרוני כתוצאה מהקונפליקט ההורי, והעוררות הפיזית והרגשית שהוא יוצר, גוררות פגיעה במנגנונים הפסיכולוגיים הנדרשים על מנת לווסת רגשות והתנהגויות באופן תקין, וכתוצאה מכך, נוצרת פגיעה בביטחון הרגשי של הילד, אשר לה השפעות ייחודיות, מעל ומעבר להשפעות שעלולות להיגרם עקב פגיעה ביחסי הורה-ילד. פגיעה זו בביטחון הרגשי עלולה לגרום לקשיים בוויסות רגשי הממשיכים אל תוך תקופת הבגרות, המתבטאים במיוחד במצבי לחץ. מבוגר בעל פגיעה בביטחון הרגשי ייטה לתפוס מצב מלחיץ כמאיים ויתקשה לווסת את הרגשות השליליים העולים סביב מצב זה; הוא יעריך כי אין לו מספיק כוחות להתמודדות, ועל כן יחווה קושי להתמודד עימו ביעילות.

במחקרים שנערכו בקרב בוגרים להורים גרושים, נמצא שקבלה נמוכה והגנת יתר גבוהה מצד האם היו מנבאים מובהקים לחרדה בהתקשרות

גירושי הורים בילדות מהווים אירוע טראומטי המערב היבטים של אובדן ופרידה. בשל הגירושין, אחד מההורים, בדרך כלל האב, עוזב את הבית באופן קבוע. לפי תיאוריית ההתקשרות, האב משמש דמות התקשרות חשובה ומשמעותית כמו האם. הוא יוצר קשר ייחודי עם הילד ומשפיע באופן משמעותי על היבטים רגשיים, קוגניטיביים וחברתיים אצלו. פרידה מהאב משמעה פרידה מאחת מדמויות ההתקשרות, והדבר עלול לפגוע בביטחון בהתקשרות של הילד. במקרה של גירושין, אחת מדמויות ההתקשרות, שעמה הילד יצר

הגירושין הלא פתורה ומעוררת החרדה שעדיין קיימת אצל בוגרים אלו. במחקר נוסף נמצא כי גירושי הורים מיתנו את הקשר בין רגישות אמהית בינקות לבין דפוסי התקשרות בבגרות. בנוכחותם של גירושי הורים, לרגישות האמהית בינקות לא הייתה השפעה על יצירת דפוסי ההתקשרות, אלא רק לאירוע הגירושין.

תיאוריית ההתקשרות היא אחד מהמודלים התיאורטיים המאפשרים להבין את הקשר בין פרנטיפיקציה בילדות לבין השפעות מאוחרות יותר בבגרות. מנקודת מבטה של תיאוריית ההתקשרות, פרנטיפיקציה מערבת חוסר יכולת של ההורה להוות "בסיס בטוח" עבור הילד בעת מצוקה ולספק לו את התמיכה שלה הוא זקוק, משום שההורה זקוק לתמיכה בעצמו. דרך אינטראקציות חוזרות עם ההורה, הילד למד שכשהוא מביע את צרכיו שלו לתמיכה ולהגנה, ההורה מגיב בחרדה ובריחוק. אך כשהילד הוא זה שתומך בהורה, ההורה מגיב בקירבה ובחיזוק של התנהגויות אלו. בשל כך, הילד למד בהדרגה לאמץ תפקיד של caregiver כלפי ההורה במקום המצב ההפוך, משום שהוא מגלה שזוהי הדרך היחידה לשמר את הקירבה להורה. עם זאת, בשל צרכי התמיכה וההגנה הבסיסיים הלא מסופקים והעומס הרגשי בדאגה ובתמיכה להורה, המצוקה של הילד מתגברת ומועצמת. מצוקה זו גורמת למצב כרוני של חרדה וחוסר ביטחון, שמהווה אקטיביציה ליצירת סגנון התקשרות שאינו בטוח. אכן, נמצא כי פרנטיפיקציה בילדות או בגיל ההתבגרות התקשרה לסגנון התקשרות שאינו בטוח בבגרות.

לסיכום, תיאוריית ההתקשרות מציעה פרספקטיבה נוספת להתבוננות על ההשפעות ארוכות הטווח של גירושי הורים בילדות על ההסתגלות בבגרות. לפי תיאוריה זו, הגירושין מלווים בערעור המערכת המשפחתית ובחויית אובדן טראומטית סביב פרידה מאחת מדמויות ההתקשרות. כתוצאה מכך, מתערער "הבסיס הבטוח" של הילד ומתעוררות חרדות נטישה ועוררות יתר סביב אובדן. כמו כן, מתפתח מודל שלילי של העצמי כדחוי ולא ראוי לאהבה, ומודל שלילי של האחר כנוטש ולא אמין. מודלים שליליים אלו, בתורם, מובילים ליצירת סגנון התקשרות לא בטוח.

מודל תיאוריית הלמידה החברתית

תיאוריית הלמידה החברתית גורסת כי אנשים לומדים תבניות חדשות של התנהגות על ידי צפייה באחרים כמוודל להתנהגות, ועל ידי חיקוי של התבניות המוצגות על ידי

הפגיעה בהתקשרותו של הילד. יתר על כן, גירושי ההורים מערבים לעיתים קרובות גורמים נוספים שעלולים לפגוע בהתקשרותו של הילד, כגון קונפליקט הורי, ירידה בתפקודה ההורי של האם, ופרנטיפיקציה.

ואכן, לאורך מעגל החיים, נמצא שגירושי הורים בילדות או בגיל ההתבגרות מתקשרים עם דפוסי התקשרות לא בטוחים בהמשך החיים. תינוקות שהוריהם התגרשו היו בעלי שיעור גבוה יותר של סגנון התקשרות לא בטוח, כפי שנמצא ב"מצב הזר", בהשוואה לאלו שהוריהם לא התגרשו. גם ילדי גן ממשפחות גרושות אופיינו בהתקשרות לא בטוחה, בהשוואה לילדים ממשפחות שלמות. במחקר נוסף נמצא שההתקשרות של מתבגרים שהוריהם התגרשו, ללא תלות בהסדרי המשמורת, הייתה פחות בטוחה ביחס לקשר עם האב והאם גם יחד. מחקר אחר מצא שיעור גבוה יותר של סגנון התקשרות חרד בקרב מתבגרים למשפחות גרושות. היבט זה מצביע על הפחד התמידי שלהם מדחייה על ידי האחר והצורך החוזר ונשנה באישורים חיצוניים.

הילד למד שכשהוא מביע את צרכיו שלו לתמיכה ולהגנה, ההורה מגיב בחרדה ובריחוק. אך כשהילד הוא זה שתומך בהורה, ההורה מגיב בקירבה ובחיזוק של התנהגויות אלו

מחקרים שנערכו בקרב מבוגרים העלו ממצאים דומים. נמצא כי ילדים להורים גרושים מאופיינים במודלים שליליים של העצמי והאחר, היבט המצביע על התקשרות לא בטוחה. במחקר אחר נמצא כי בעוד ש-63 אחוזים מהנבדקים הבוגרים ממשפחות שלמות סווגו כבעלי התקשרות בטוחה, רק 31 אחוזים מהבוגרים ממשפחות גרושות סווגו כבעלי ביטחון בהתקשרות. נבדקים שהוריהם התגרשו בילדות קיבלו ציונים גבוהים יותר בממדי ההימנעות והחרדה, והיו בעלי שיעור גבוה יותר של סגנון התקשרות חרד ונמנע. כמו כן, בוגרים ממשפחות גרושות היו מאופיינים בשיעור גבוה יותר של סגנון התקשרות חרד ובשיעור נמוך יותר של סגנון התקשרות בטוח. עוד נמצא כי בקרב בוגרים להורים גרושים קיים שיעור גבוה יותר של סגנון התקשרות לא-פתור (unresolved), המאופיין באובדן או טראומה לא פתורים. היבטים אלו מצביעים, לדעת החוקרים, על טראומת

"מה המשמעות של הגירושין עבורי? זה כישלון. בעיקר אני יודעת מה אני לא רוצה בחיים שלי. זה יותר מודל למה לא. מצד שני, אני משחזרת המון דפוסים של אמא שלי בתוך המערכת. אני מרגישה את זה שהיא לא נהנתה מהאימהות, אני חווה את המצוקה שלה באימהות שלי. אני מרגישה שאני הולכת באותו מסלול של אמא שלי, אני לא רוצה להגיע לשם, אבל אני הולכת במסלול הזה. אנחנו מאוד דומות... לא הייתי רוצה להיות דומה לאמא שלי בכלום. אני דומה, זה לא יעזור, כמה שאני אלחם בזה יותר, אני אהיה מתוסכלת... גם אבא שלי, מאוד קשה לו עם מחויבות, וגם לי המחויבות גורמת למועקה גדולה מאוד, היכולת שלי להתנתק מהרגשות שלי מפחידה אותי. זה משהו שהוא בלתי נסבל בעיני. אבא שלי נמצא עם אותה אחת לא מעט שנים, אבל מחר הוא יכול לקום ולעזוב אותה, ולמחוק אותה לגמרי. וגם אני כזאת, וזאת תכונה שהיא נוראית בעיני" (מתוך ראיון).

בנוסף לרציונל מודל לחיקוי, היבט נוסף של תיאוריית הלמידה החברתית הוא השערת "תקשורת של עמדות" (communication-of-attitudes hypothesis). לפי היבט זה בתיאוריה, הציפיות והעמדות של הורים משפיעות על העמדות המתפתחות אצל הילדים. לפיכך, עמדות של ילדים להורים גרושים צפויות להיות מושפעות מאלו של הוריהם, ואלו מתייחסות לאכזבה ממסגרות של נישואין, משפחה, יחסים בין-אישיים, התמודדות עם מצוקות וקשיים רבים ללא תמיכה מספקת, אי יכולת לתת אמון באחרים וחששות ממצבים שליליים לא מצופים.

על שום כל אלה, אין להפחית מההשפעות המורכבות, קצרות הטווח וארוכות הטווח, על ילדים שמשפחתם עברה תהליך זה.

האחר. רציונל זה כונה "רציונל מודל לחיקוי" (role-model rational). מנגנון זה יכול להסביר את ההשפעות ארוכות הטווח של הקונפליקט ההורי כקשור לחשיפה למודלים בעייתיים של ההורים, המובילים ללמידה של דרכי התמודדות לא אדפטיביות במערכות יחסים. חשיפה לקונפליקט הורי תדיר עלולה להגדיל את הסיכון לפיתוח כישורים בין-אישיים בעייתיים במערכות יחסים אינטימיות, וללמידה של תקשורת בין-אישית לקויה. ילדים שחוו קונפליקטים רבים בין הוריהם הם בעלי הזדמנויות פחותות יותר ללמוד כישורים חברתיים חיוביים כגון פתרון קונפליקטים באופן אופטימלי ומתן תמיכה הדדית. אלמנטים אלו משמעותיים לצורך שימור מערכות יחסים קרובות.

"(מתייחסת להוריה) מה שהיום אני רואה זה חוסר אחריות של אנשים שפשוט לא עושים את העבודה שלהם. זורקים על הילדים שלהם את כל הזבל שהם לא עיבדו. וזה התמודדות מאוד קשה שלי כדי להיאבק בדפוסים הלא טובים וכל הירייה הלא טובה הזאת שקיבלתי, כדי לשבור את זה, כדי לשנות את זה ולעשות משהו אחר, זו ירושה מאוד קשה, מאוד לא טובה" (מתוך ראיון).

"תמיד אנחנו אומרים שלא נעשה כמו אמא שלנו וזה, אז כמובן שאני עושה בדיוק כמו אמא שלי. זה מזעזע אותי, זה מקשה עלי... תמיד חשבתי, אני לא אעשה את זה כמו אמא שלי, אני לא אכריח את הילד לאכול, אני עדיין אצא לבלות, אני לא אשב בבית כל היום, כאילו לא תהיה לי עבודה בית. אני אהנה, אני אלך ללמוד, אני אעשה עם עצמי משהו... יש דברים שאני רואה שאני עושה, אני תופסת אותי ואומרת וואו, זה בדיוק כמו שאמא שלי עושה" (מתוך ראיון).

מקורות

1. Amato, P.R. (2000). The consequences of divorce for adults and children. *Journal of Marriage & Family*, 62, 1269-1287.
2. Amato, P.R. (2010). Research on divorce: Continuing trends and new developments. *Journal of Marriage and Family*, 72, 650-666.
3. Fine, M.A. & Harvey, J.H. (Eds.) (2013). *Handbook of divorce and relationship dissolution*. Mahwah, NJ: Erlbaum.
4. Gunsberg, L. & Hymowitz, P. (2013). *Handbook of divorce and custody: Forensic, developmental, and clinical perspectives*. The Analytic Press. NJ.

אמהות בהורות משותפת במודל משפחתי הטרן-גיי: האומנם ליהנות מכל העולמות?

אלה בן-נון, צילה טנא

חלק מהמודלים הקיימים. המודל ההולך ומתפשט בארץ בשנים האחרונות הוא מודל שבו אישה הטרנסקסואלית וגבר הומוסקסואל בוחרים ליצור שותפות בהורות ללא נישואין (סגל-אנגלצ'ין ועמיתים, 2010). בהעדר מינוח מקובל בספרות למשפחות אלו, הטביעו סגל-אנגלצ'ין, אררה וצוויקל (Segal-Engelchin, Erera & Cwikel, 2005) את המונח משפחות הטרן-גיי לתיאור התופעה.

סטטוס המשפחה הפוסט-מודרנית בעולם ובישראל

רוב החברות בעולם מציבות ערך גבוה למוסד הנישואין ותופסות אותו כמי שמספק את הסביבה הטובה ביותר לגדל בה ילדים וכמודל משפחתי המהווה סמל ליציבות. אולם בארבעת העשורים האחרונים ניתן לראות כי חלו שינויים רבים במבנה המשפחה המסורתית. כיום ניתן לראות מגוון דפוסים משפחתיים חלופיים דוגמת "זוגרות" (Cohabitation), משפחות שבראשן זוגות חד מיניים, הורות יחידנית והורות משותפת ללא נישואין, דוגמת משפחות הטרן-גיי שנסקור במאמר זה. שינויים אלו במבנה המשפחה זכו לכינוי "המשפחה הפוסט משפחתית", שהיא פועל יוצא של רוחות חדשות שהחלו מנשבות בשנות ה-60 של המאה ה-20. אלו העלו חששות באשר ליציבות המשפחה ואף באשר לערכי המשפחה, והובילו למחקרים רבים בתחום המשפחה (נבו, 2015). על פי הקר (2012), העיסוק במשפחה בת ימינו מרתק משום שאנו חיים בעידן שבו המגוון המשפחתי הוא הרב ביותר בהיסטוריה האנושית. רבגוניותן של המשפחות בחברה הפוסט-מודרנית הושפעה ממספר תהליכים: הפרדה בין נישואין ופריון (מוסד הנישואין ומוסד ההורות), ניתוק ההורות החברתית מההורות הביולוגית (פריון) וניתוק שותפות

במהלך העשורים האחרונים זוהתה עלייה ניכרת בתופעת האמהות ללא נישואין במרבית הארצות המערביות, הבולטת במיוחד בקרב נשים משכילות מן המעמד הסוציו-אקונומי הבינוני-גבוה הנמצאות בסוף שנות ה-30 או תחילת שנות ה-40 לחייהן (סגל-אנגלצ'ין, אררה וצוויקל, 2010). זהו אחד הביטויים לכך שהמשפחה המסורתית, המורכבת מזוג הטרנסקסואלי נשוי וילדיהם הביולוגיים, הופכת לדפוס אחד מתוך מגוון רחב של דפוסים חלופיים לתא המשפחתי. אחד מהדפוסים החלופיים הללו נקרא "הורות משותפת" (co-parenting).

מצד אחד, הגדרות מסורתיות קרסו והן אינן מסדירות עוד את חיי המשפחה, אולם מצד שני, עדיין לא גובשו דפוסי התנהגות משפחתיים חדשים

המושג "הורות משותפת" הוא מושג חדש למדי, המגדיר מערכת יחסים עניינית בין גבר ואישה שאף שאינם בני זוג ואינם מנהלים משק בית משותף, החליטו להיות יחד הורים ביולוגיים לילד משותף. הסטטוס של הורה בהורות כזאת נוצר מתוך החלטה מודעת ומתוכננת מראש, ושני ההורים הביולוגיים, לעיתים בשיתוף של בני זוגם, נוטלים על עצמם את האחריות ההורית המלאה על ילדם המשותף (כהן-ארקין, 2011). קיימים מודלים שונים של הורות משותפת, לדוגמא: אישה הטרנסקסואלית וגבר הטרנסקסואל, זוג הומוסקסואלים ואישה לסבית או זוג לסביות וגבר הומוסקסואל. אלו רק

אלה בן-נון, MA, MBA, היא מגשרת ויועצת למשפחה, אם בהורות משותפת וממקימות המיזם החברתי "כלבים שעושים טוב" – התערבות טיפולית בעזרת כלבים במשפחות עם ילדים על הספקטרום.

צילה טנא היא פסיכולוגית חינוכית מדריכה.

רכיבים ישנים וחדשים. הן נוצרות מתוך רצון להתנסות, המעורר מצידו אי ביטחון וגעגועים לביטחון ויציבות, ונעות קדימה ואחורה לתוך עתיד בלתי ברור" (סטייסי אצל פאר, 2014, עמ' 11).

על פי פאר (2014), המשפחה הישראלית אמנם עוברת שינויים בכיוון הפוסט-מודרני, אולם שינויים אלו הם איטיים בהשוואה ליתר מדינות המערב. אל מול עמים אחרים, הישראלים עדיין מתחננים יותר, יולדים יותר, מתגרשים פחות ומייחסים ערך רב לנישואין ולמשפחה. פרס וכץ (אצל פאר, 2014) תולים את המצב הזה בכמה תכונות של החברה הישראלית, בהן: אופייה המסורתי של החברה הישראלית הנובע מכוחן של המפלגות הדתיות בישראל, המלחמות המחזקות את המשפחה בכך שמחזקות אידיאולוגיה פמיליסטית המייחסת ערך גבוה למשפחה, הפיקוח החברתי הרב על המשפחה הנובע ממימדיהן המצומצמים יחסית של הקהילות ושל הארץ כולה. לגורמים אלה אפשר להוסיף את אופי החברה הישראלית כחברת הגירה, המעודדת נישואים ומשפחתיות.

בישראל, נשמרת המשפחתיות (Familism), והיא אחד המאפיינים המרכזיים של החברה הישראלית. ניתן להגדיר משפחתיות על פי מרכזיות המשפחה הנורמטיבית בחיי הפרט והכלל. בהקשר זה, הנישואין מובנים בתור המסגרת הלגיטימית להבאת ילדים לעולם, קרי - הילדים הם יסוד הנישואין. כאשר המשפחתיות היא ממוסדת כמו בישראל, המשפחה היא עניין ציבורי-פוליטי מובהק, ורק לאחר מכן עניין פרטי-אישי. בישראל, בניגוד לעולם, מסגרת המשפחה וגבולותיה עדיין מוגדרים היטב, והמשפחתיות מכוננת יום-יום כבסיס לסדר החברתי וכנכס לאומי (פוגל-ביזאוי, 1999).

הורות משותפת כמודל משפחתי חלופי למשפחה המסורתית

כיום קיימים ערוצים שונים שבאמצעותם נשים יחידניות יכולות להפוך לאמהות, כגון יחסי מין שלא במסגרת זוגיות, אימוץ, הורות משותפת ותרומת זרע, ידועה או אנונימית. שונות זו מתבטאת במידת המעורבות ההורית של האב הביולוגי בחיי הילד (נבו, 2015). המושג "הורות משותפת" (co-parenting) הוא מושג חדש יחסית המגדיר מערכת יחסים עניינית בין גבר ואישה שאינם בני זוג ואינם מנהלים משק בית

לחיים משותפות למשק הבית - כך ניתן לנתק את ההורות ממשק הבית המשותף כבדוגמא של שותפים לחיים בצורת "יחד-אבל-לחוד" (Living-Apart-Together). בשלהי המאה ה-20 התחוללה "המהפכה" של המשפחה הפוסט-מודרנית. המאפיינים המרכזיים של מהפכה זו הם האינדיבידואליזציה והדמוקרטיזציה של המשפחה, חוסר יציבות ושבריריות מבנית, אשר מאפשרים לגבר, לאישה ולילדים אפשרויות שונות ומגוונות של חיי משפחה, אולם גם קונפליקטים, חוסר יציבות וחוסר ודאות לגבי מהות המשפחה בהווה ובעתיד (פוגל-ביזאוי, 1999).
על פי אולריך בק ואליזבת בק-גרנשהיים (אצל הקר,

2012), בתחום חיי המשפחה אנחנו נמצאים בעידן של "No longer but not yet". מצד אחד, הגדרות מסורתיות קרסו והן אינן מסדירות עוד את חיי המשפחה, אולם מצד שני, עדיין לא גובשו דפוסי התנהגות משפחתיים חדשים. המשפחה היא בבחינת חלל הפתוח להגדרות שונות או להעדר הגדרה. נשים וגברים חשופים לפסיפס של אפשרויות לזהויות משפחתיות והם נדרשים לייצר תקנים חדשים בעולם מבלבל.

חוקרות פמיניסטיות רבות מזהות את אמצע המאה ה-20 כנקודת המפנה בהיסטוריית המשפחה בחברה המערבית. על פי סטייסי (אצל פאר, 2014), המשפחה המודרנית הנצחית כביכול, נתגלתה כבת חלוף כשהחלה להפוך פחות נפוצה בשנות ה-60 של המאה ה-20. היא מתארת את המשפחה הפוסט-מודרנית באופן שמבטא את הגיוון העצום בצורותיה: "משפחה פוסט מודרנית אינה עוד מודל בעל תכונות מוגדרות של חיי משפחה, בדומה למודל המשפחה המודרנית. משפחות מערביות היום הן הדבקות מאולטרות של

בני זוגם, ההורים הלא ביולוגיים, נותרים חסרי מעמד. ברוב המדינות המערביות נפוצים מודלים שעל פי רוב מכילים התקשרות בין הומוסקסואלים ללסביות (כהן-ארקין, 2011).

על פי ג'דוה ועמיתים (Jadva et al., 2015), "הורות משותפת אלקטיבית" היא נפוצה יותר בקרב הומוסקסואלים ולסביות וקיימת זה שנים רבות. עם זאת, לאחרונה חלה עלייה בהסדרי הורות משותפת בין הומוסקסואלים ונשים הטרוסקסואליות. ג'דוה ועמיתים מציינים עלייה בשימוש באתרי אינטרנט גלובליים ייעודיים ליצירת קשר בין אינדיבידואלים אשר מעוניינים לפגוש אנשים עם מטרה זהה – להיות הורים ביולוגיים לילד משותף. אתרים אלו הפכו את תופעת ההורות המשותפת האלקטיבית לנגישה למספר רב של אנשים, והם אינם מוגבלים עוד רק לאוכלוסיית להט"ב (לסביות, הומואים, טרנסג'נדרים וביסקסואלים).

הורות משותפת כמושג פסיכולוגי המייצג שותפות הורית

על פי מיי, צ'יי ובורוס (May, Chai & Burrows, 2017), למרות שלילדים יש מערכות יחסים דיאדיות עם כל אחד מהוריהם, הם גם מפתחים מערכות יחסים טריאדיות חשובות עם השותפות של הוריהם (שותפות הורית). תיאורטיקנים וחוקרי משפחה במגוון רב של תרבויות אימצו את המושג "הורות משותפת" כדי לתאר מערכת יחסים ייחודית הפועלת בין הורים, שעובדים ביחד בגידול ילדיהם. בעוד שיש פעולה ותגובה הדדית

משותף, אך החליטו להיות יחד הורים ביולוגיים לילד משותף. הסטטוס של הורה בהורות כזאת נוצר מתוך החלטה מודעת ומתוכננת מראש, כאשר שני ההורים הביולוגיים, לעיתים בשיתוף של בני זוגם, נוטלים על עצמם את האחריות ההורית המלאה על ילדם המשותף (כהן-ארקין, 2011). ג'דוה, פרימן, טרנפילד וגולומבוק (Jadva, Freeman, Tranfield & Golombok, 2015) אף מדייקים ומכנים תופעה זו "הורות משותפת אלקטיבית" (elective co-parenting) על מנת לבדל את התופעה מהמושג "הורות משותפת", מושג שמשמש בן בספרות הפסיכולוגית לתיאור המידה שבה הורים משתפים פעולה בגידול ילדיהם, בעיקר אחרי גירושין.

משפחות הטרו-גיי מהוות שילוב ייחודי של מאפיינים של משפחות מסורתיות ומשפחות לא מסורתיות בכך שיש בהן מאפייני מפתח הקיימים בשלושה דפוסים משפחתיים: משפחה מסורתית דו-הורית, משפחה חד-הורית של אמהות מבחירה ומשפחה לאחר גירושין

המודל "הורות משותפת" עשוי להתקיים בשלושה מבנים הוריים, כאשר כל אחד מהם מכיל מספר שונה של דמויות:

1. מבנה "דו-הורי" – נוצר על ידי התקשרות בין גבר לאישה (בשילובים אפשריים שונים: אישה הטרוסקסואלית וגבר הומוסקסואל או הטרוסקסואל, גבר הומוסקסואל ואישה לסבית ועוד), כאשר שניהם אינם חיים בזוגיות.
2. מבנה "תלת-הורי" – משולש הורי שנוצר בעקבות ההתקשרות בין זוג בני אותו המין לבין הורה נוסף מהמין השני, אשר אינו חי בזוגיות. (הורה זה יכול להיות הומוסקסואל או הטרוסקסואל).
3. מבנה "מרובע-הורי" – מבנה שנוצר במצבים שבהם ההתקשרות נעשית בין זוגות הומוסקסואלים לזוגות לסביות. בעוד מעמדם החוקי והחברתי של ההורים הביולוגיים איתן ויציב במודל הורי זה, נמצא כי

מסוימים, הורות משותפת במובן הפסיכולוגי התפרשה כתומכת במערכת יחסים של נישואין. עם זאת, שותפים להורות משותפת במובן הפסיכולוגי אינם צריכים להיות בני זוג נשואים, ולמעשה, כשבוחנים תופעה זו באופן גלובלי, הם לעיתים קרובות לא נשואים. כך במקרה של אמהות וסבתות או אמהות ודודות החולקות הורות, ללא דינמיקות של נישואין, או במקרים של זוגות שהתגרשו. גם במשפחות של זוגות נשואים, הקישור בין מערכות ההורות המשותפת במובן הפסיכולוגי והנישואין הוא לא בהכרח ישר ופשוט (McHale, Kuersten-Hogan & Rao, 2004).

ברית חזקה של שותפות הורית (במובן הפסיכולוגי) מערבת מטרות משותפות, חוויה אישית של תמיכה, הצהרה וביטחון בהתנהלות של השותף להורות המשותפת, וכן עקביות בין המטרות המשותפות של שני ההורים וההתנהלות שלהם במערכות היחסים, האישית עם הילד והמשותפת ביניהם. כל מערכות ההורות המשותפת יכולות להיות מתוארות במונחים של מידת הסולידריות והתמיכה בין המבוגרים החולקים את האחריות לילדי המשפחה ולגידולם, מידת האופוזיציה והחתייה בין שני האינדיבידואלים, חלוקת תפקידי הטיפול בילדים ונטל העבודה בין שניהם והמידה שבה שני האינדיבידואלים שונים אלו מעורבים באופן פעיל בארגון וניהול חיי היומיום של ילדיהם וקבלת ההחלטות המשפיעות עליהם (McHale, Kuersten-Hogan & Rao, 2004). בלכר-פריגת (2016) מבקרת את התמקדות היתר של דיני המשפחה בקשר הזוגי כקשר המשפחתי המרכזי בין מבוגרים. לטענתה, דיני המשפחה המודרניים צריכים להציב במרכז את הקשר ההורי, ובתוך כך, לא רק את הקשר הקיים בין ההורה לילד (קשר ההורות האנכי), אלא גם את הקשר שההורות המשותפת יוצרת בין שני ההורים (קשר ההורות האופקי). לטענתה, הורות משותפת צריכה להיות מוכרת כקשר משפחתי-משפטי משמעותי אשר יוצר כשלעצמו מחויבויות בין ההורים במשותף, ובכלל זה מחויבויות כלכליות. בלכר-פריגת סבורה כי על מערכת המשפט לפתח מסגרת משפטית ייחודית אשר תתמקד ביחסי ההורות המשותפים, ובכלל זה בהיבטים הכלכליים שלהם. טיפול בילדים ודאגה להם אינם רק שיקול שצריך להביא בחשבון בבחינת תוצאותיה הכלכליות והמשפטיות של מערכת יחסים זוגית. יש להכיר בהורות המשותפת כמערכת יחסים שממנה נובעות חובות וזכויות בין הצדדים לה, ובכלל

בין מערכת היחסים של הורות משותפת (שותפות הורית) ומערכת היחסים הרומנטית בין ההורים או כל מערכת יחסים אחרת, מערכת היחסים של הורות משותפת היא מבנה עצמאי, מדיד, חזק ותומך גם כאשר היבטים אחרים של מערכת היחסים הם פחות מוצלחים. ההורות המשותפת יוצרת ישות אלטרנטיבית בתוך המערכת המשפחתית. מערכות היחסים השונות מתפתחות גם בין ילדים לבין ישות זו, כמו שמתפתחת מערכת יחסים בין ילדים לבין כל אחד מהוריהם.

התופעה של משפחות הטרו-גיי, אשר הולכת ומתרחבת בארץ בשנים האחרונות, עשויה להעיד על האקלים החברתי המסורתי הקיים בחברה הישראלית, שכן במדינות מערביות אחרות נשים הטרוסקסואליות נוטות יותר לבחור בהורות יחידנית ללא קשר עם האב הביולוגי, וגברים הומוסקסואלים נוטים יותר לבחור בהורות משותפת עם בני זוגם ולא עם נשים הטרוסקסואליות

על פי מקהייל, קורסטן-הוגן וראו (McHale, Kuersten-Hogan & Rao, 2004), בספרות הפסיכולוגית "הורות משותפת" מוגדרת כמיזם המערב את התיאום בין המבוגרים האחראים לטיפול ולגידול של ילדים. הורות משותפת שכזו קורית גם במקרים שבהם האב כלל אינו מתגורר עם אם הילד. כך שלמעשה, הורים במודל הורות משותפת במשפחות הטרו-גיי, הנסקרות במאמר זה, חווים גם הם הורות משותפת במובן הפסיכולוגי, הנובעת מגידול ילדיהם בפורמט הדומה להורים גרושים. מסגרת למדידת הורות משותפת פותחה על ידי פיינברג. המדדים כוללים ארבעה תחומים חופפים: הסכמה על אופן גידול הילדים, תמיכה או החלשה של ההורות המשותפת, חלוקת נטל העבודה וניהול משותף של דינמיקות המשפחה. מודל זה מוגבל מאחר שנבדק רק על משפחות שבהן ההורים חולקים זוגיות ומשק בית משותף (Feinberg, Brown & Kan, 2011). במקרים

מהותיים במגוון תחומים משפחתיים, ובהם: היווסדות התנועה לשחרור הנשים, המהפכה המינית, הגברת ההזדמנויות החברתיות והכלכליות העומדות בפני נשים, ובמיוחד בפני נשים משכילות המשתייכות למעמד הבינוני, השתרשותם של ערכים הדוגלים בחופש אישי ובהגשמה עצמית, והפחתת הסטיגמה הנלווית לאמהות מחוץ למסגרת הנישואין. התפתחויות אלו, יחד עם התפיסה החברתית הממשיכה לראות באמהות מרכיב מרכזי בהגדרת הזהות הנשית, סללו את הדרך להתרחבות תופעת האמהות ללא נישואין. במקביל לכך, השיעור הגובר והולך של נשים לסביות וגברים הומוסקסואלים "היוצאים מן הארון" הולך לצמיחתם של דפוסים משפחתיים חדשים, שבהם אחד מההורים או שניהם הומוסקסואלים. כל ההתפתחויות שצוינו לעיל, לצד הנגישות הגוברת של טכנולוגיית ההפריה המלאכותית המאפשרת לנשים ולגברים לממש את ההורות הביולוגית שלהם ללא התקשרות זוגית אינטימית, הכשירו את הקרקע לצמיחת הדפוס המשפחתי הטרז-גיי (סגל-אנגלצ'ין ועמיתים, 2010). משפחות הטרז-גיי מהוות שילוב ייחודי של מאפיינים של משפחות מסורתיות ומשפחות לא מסורתיות. מצד אחד, משפחות הטרז-גיי דומות במאפייניהן למשפחות לא מסורתיות אחרות (משפחות של הורים גרושים, משפחות מורכבות - משפחות שבהן לאחד ההורים לפחות יש ילדים מבן או בת זוג קודמים, ובן או בת זוגם הנוכחיים הם הורים חורגים או הורים שלובים של ילדיהם אלה, משפחות של אמהות יחידניות ועוד): ההורים אינם נשואים זה לזה, ישנה הפרדה בין מערכת יחסית אינטימית לבין ההורות, והאב הביולוגי אינו חי עם האם הביולוגית. מצד שני, משפחות הטרז-גיי דומות למשפחות המסורתיות שבהן בני זוג הטרזסקסואלים נשואים ומגדלים יחד את ילדיהם הביולוגיים במשק בית משותף במאפיינים הבאים: יש זוג הורים משני המגדלים, ההורים הם ההורים הביולוגיים, ויש חיי המשפחה הנסובים סביב גידול ילדים (Segal-Engelchin et al., 2005). במאמר נוסף של אותן חוקרות שעוסק באותו מחקר ופורסם במועד מאוחר יותר, סגל-אנגלצ'ין ועמיתים (Segal-Engelchin, Erera, 2012 & Cwikel) מסווגות גם משפחות הטרז-גיי כתת-קבוצה של משפחות "Living-Apart-Together", ובכך הן "מקרבות" אותן למודל של משפחה מסורתית. באותו מאמר הן אף מרחיבות את האבחנה כי משפחות הטרז-גיי מהוות שילוב ייחודי של מאפיינים של משפחות

זה חובות וזכויות כלכליות. למעשה, במשפט הישראלי קיימת הכרה הולכת וגוברת במחויבויות שקשר ההורות המשותפת יוצר בין המבוגרים השותפים לו, אך הכרה זו מוגבלת למימוש ההורות הפעילה של כל אחד מן ההורים ולשמירה על הקשר שבינו לבין הילדים.

המודל המשפחתי הטרז-גיי בישראל - סיבות לשכיחותו ומאפייניו

מבין הדפוסים החלופיים למשפחה המסורתית הולך ומתפשט בארץ בשנים האחרונות דפוס שבו אישה הטרזסקסואלית וגבר הומוסקסואל בוחרים ליצור שותפות בהורות ללא נישואין (סגל-אנגלצ'ין ועמיתים, 2010). בהעדר מינוח מקובל בספרות לתיאור התופעה של משפחות אלו, סגל-אנגלצ'ין, אררה וצוויקל (Segal-Engelchin et al., 2005) הטביעו את המונח "משפחות הטרז-גיי". קיים קושי רב להעריך את מספר המשפחות הקיימות במודל זה בארץ, מאחר שמשפחות מדפוס זה נכללות (וייתכן שבטעות) בתוך קבוצה רחבה של משפחות חד-הוריות.

התופעה המתרחבת של משפחות הטרז-גיי בארץ משקפת במידה מסוימת את הפתיחות הגוברת כלפי מגוון דפוסים משפחתיים בחברה הישראלית, אך בה בעת היא משקפת גם את התפיסה המסורתית הרואה במשפחה שבה ההורים הביולוגיים מגדלים יחד את ילדיהם את הדגם המשפחתי האידיאלי

כמו כן, מבנה זה דומה למבנה משפחה דו-גרעינית הנוצרת לאחר גירושין, ולכן קשה לזהות משפחות מסוג זה. הורים במשפחות אלו, למעשה, מתחילים לבנות את התא המשפחתי שלהם בנקודה שבה הורים במשפחות גרושות כבר נמצאים כהורים לילדים (Segal-Engelchin et al., 2005).

צמיחתו של הדפוס המשפחתי הייחודי הטרז-גיי קשור במידה רבה להתפתחויות החברתיות שהתרחשו בעשורים האחרונים אשר הוליכו לשינויים

בעצמאות ובאוטונומיה ומהגבלת החופש האישי, וקושי בקבלה של התנהלות "תן וקח", עיקרון של יחסי גומלין שוויונים והדדיים בנישואין. על פי סגל-אנגלצ'ין ועמיתים (2010), אף על פי שרובן רואות במשפחה הדו-הורית המסורתית את הדגם המשפחתי האידיאלי, הן בוחרות לפצל את חלום המשפחה המסורתית לשני חלקים נפרדים - אמהות ונישואין - תוך שהן נחושות לממש את החלק אשר על פי תפיסתן נתון לשליטתן, כלומר, האמהות.

הבחירה באמהות כרוכה בקבלת החלטה בהתייחס לאופן מימושה (אימוץ, יחסי מין, תרומת זרע מתורם אנונימי או מוכר, הורות משותפת עם הומוסקסואל או הטרוסקסואל). הספרות מראה כי בקרב האמהות הביולוגיות, בחירת הערוץ למימוש האמהות קשורה בחלקה לרמת המעורבות ההורית של האב הביולוגי שבה הן חפצות. נשים החפצות בשליטה בלעדית על חיי ילדיהן נוטות לבחור בערוץ שבו זהות האב אינה ידועה (הפריה דרך בנק הזרע), ובכך הן מונעות אפשרות למעורבות הורית עתידית של האב הביולוגי. לעומתן, נשים שמעוניינות במעורבות הורית של האב הביולוגי נוטות לבחור בערוץ שבו זהות האב ידועה להן (יחסי מין או תרומת זרע מתורם מוכר), מהלך שפותח צוהר ליצירת קשר עתידי בין האב הביולוגי והילד (סגל-אנגלצ'ין ועמיתים, 2010).

סגל-אנגלצ'ין, אררה וצוויקל (2010) עדיין תופסות את הבחירה של הנשים בדפוס משפחתי הטרו-גיי כבחירה בלתי קונבנציונלית, אשר בבסיסה עומדות תפיסות מסורתיות ביחס להורות ולמשפחה. ממצאי

מסורתיות ומשפחות לא מסורתיות בכך שיש בהן מאפייני מפתח הקיימים בשלושה דפוסים משפחתיים: משפחה מסורתית דו-הורית, משפחה חד-הורית של אמהות מבחירה ומשפחה לאחר גירושין.

על פי סגל-אנגלצ'ין ועמיתים (2010), התופעה של משפחות הטרו-גיי, אשר הולכת ומתרחבת בארץ בשנים האחרונות, עשויה להעיד על האקלים החברתי המסורתי הקיים בחברה הישראלית, שכן במדינות מערביות אחרות נשים הטרוסקסואליות נוטות יותר לבחור בהורות יחידנית ללא קשר עם האב הביולוגי, וגברים הומוסקסואלים נוטים יותר לבחור בהורות משותפת עם בני זוגם ולא עם נשים הטרוסקסואליות. נראה אפוא כי התופעה המתרחבת של משפחות הטרו-גיי בארץ משקפת במידה מסוימת את הפתיחות הגוברת כלפי מגוון דפוסים משפחתיים בחברה הישראלית, אך בה בעת היא משקפת גם את התפיסה המסורתית הרואה במשפחה שבה ההורים הביולוגיים מגדלים יחד את ילדיהם את הדגם המשפחתי האידיאלי.

אמהות במשפחות הטרו-גיי בישראל - מאפייניהן וסיבותיהן לבחירה במודל זה

סגל-אנגלצ'ין ועמיתים (Segal-Engelchin et al., 2005) מסווגות נשים הטרוסקסואליות אשר בוחרות בהורות משותפת עם גבר הומוסקסואל כתת-קבוצה ייחודית בתוך הקבוצה של נשים הטרוסקסואליות אשר בוחרות במימוש האמהות ללא נישואין. קבוצה זו מכונה בספרות "אמהות יחידניות מבחירה". מאפייני הנשים בקבוצה זו הם: מעמד בינוני-גבוה, משכילות, בעלות מקצוע, בסוף שנות השלושים או תחילת הארבעים לחייהן. נשים אלו מוגדרות כנשים שבחרו לגדל את ילדיהן מחוץ למסגרת הנישואין או מחוץ למסגרת זוגית חלופית. הבחירה של נשים אלו היא באמהות ולא בסטטוס של "נשואה". הספרות המחקרית מצביעה על כך שמרביתן היו מעדיפות לגדל את ילדיהן במסגרת נישואין, ואולם בהעדר בן זוג מתאים בחייהן, הן החליטו לבחור "באפשרות השנייה הטובה ביותר", שהיא בעבורן לגדל ילד מחוץ למסגרת הנישואין. כלומר, נשים אלו תומכות במוסד הנישואין ורואות במשפחה הדו-הורית המסורתית את הדגם המשפחתי האידיאלי, אך בפועל הן מתקשות במימושו מסיבות שונות, בין היתר בשל פחד מאינטימיות בזוגיות הטרוסקסואלית, חשש מפגיעה

הפרידו נישואין מהורות ובמפורש בחרו אבות מעורבים, מחויבים ופעילים, ודבר זה מצביע על כך שהן רצו משפחה מסורתית "משופרת", אשר בה כל האספקטים של ההורות והטיפול בילדים מחולקים באופן שווה בין האם לאב בהשוואה למצב במשפחה המסורתית הממוצעת.

החלטת הנשים לממש אמהות מחוץ להקשר של נישואין נבעה מעמדה של כוח ועוצמה, ויש בה כדי לרמז על כך שנשים אלו תופסות את עצמן כסוכנות, להבדיל מקורבנות פסיביים של נסיבות החיים

אנו סבורות כי חוויית האמהות של נשים במודל ההורות המשותפת במשפחות הטרו-ג'י היא מורכבת, וכוללת התמודדויות יומיומיות לא פשוטות במגוון אספקטים זוגיים ומשפחתיים. מודל ההורות המשותפת במשפחות הטרו-ג'י מיתרגם למערכת יחסים משמעותית של האם עם השותף ההורי, הצבועה בגוונים שונים ומשליכה על תפיסת החוויה המשפחתית הגרעינית והמורחבת על ידי האמהות. הנחת המוצא היא כי נשים אלו מתמודדות עם אתגרים הייחודיים למודל משפחה זה, ומשלמות מחיר הנובע מוויתור על דפוס משפחה נורמטיבי ובחירה בדפוס משפחה חלופי ולא מסורתי.

תפיסת סטטוס השותף להורות המשותפת על ידי אמהות במודל המשפחתי הטרו-ג'י - תוצאות מחקר

מחקר שערכה אלה בן-נון במסגרת תואר שני בלימודי משפחה במכללה למנהל, בהנחיית פרופסור סילביה פוגל-ביזאוי, בחן את חוויית האמהות של נשים במודל הורות משותפת במשפחות הטרו ג'י (בן-נון, 2017). המחקר התבסס על ראיונות עומק. השתתפו בו חמש נשים הטרוסקסואליות שקיימו הורות משותפת עם גבר הומוסקסואל. ממצאי המחקר העלו מספר תמות מרכזיות, שאחת מהן התייחסה לתפיסת סטטוס הפרטנר בהורות המשותפת. המרואיינות תיארו רצף היררכי בתפיסתן את הסטטוס של השותף שלהן להורות משותפת: בקצה אחד נאמר "אבא של הילדים

המחקר שלהן מורים כי נשים אשר בחרו במודל זה הדגישו את משאלתן להקים משפחה "סטנדרטית". הן ראו בחלופה של הורות משותפת (עם הומוסקסואל) את התחליף הקרוב ביותר למשפחה הנורמטיבית שהן חלמו להקים. דומה אפוא כי התפיסה המסורתית של הנשים ביחס להורות הולכה, באופן פרדוקסלי, לבחירתן בדפוס משפחתי בלתי מסורתי. בנוסף, מממצאיהן של סגל-אנגלצ'ין ועמיתים (Segal-Engelchin et al., 2012) עולה כי אמהות במשפחות הטרו-ג'י החזיקו בערכים מסורתיים ולא ביקרו את מבנה המשפחה המסורתית, כולל החלוקה המסורתית והמגדרית של נטל העבודה. למרות ההיקף ההולך וגדל של התופעה בארץ, סגל-אנגלצ'ין ועמיתים (Segal-Engelchin et al., 2005) סבורות כי אין התייחסות מחקרית ישירה מספקת למשפחות הטרו-ג'י, זאת מאחר שהן מאיימות על התדמית התרבותית הנתפסת של האופן שבו צריכים להתנהל נישואין וחיי משפחה.

בחירת האמהות במודל הטרו-ג'י - האומנם בבחינת ליהנות מכל העולמות?

לתפיסתן של סגל-אנגלצ'ין ועמיתים (Segal-Engelchin et al., 2012), במקום להתעמת עם הממסד הפטריארכלי, נשים במשפחות במודל הטרו-ג'י בחרו להקים משפחה אלטרנטיבית אשר עקפה את הכפייה הפטריארכלית וכמו "הערימה" עליה. אמהות אלו יצרו משפחות אשר סיפקו להן ולילדיהן את היתרונות שבמשפחות מסורתיות, משפחות יחידניות מבחירה ומשפחות אחרי גירושין, ללא האתגרים הקשורים לכל אחד מסוגי משפחות אלו. במובן זה, הן הצליחו "ליהנות מכל העולמות" - לגדל ילדים בשותפות פעילה ומחויבת, ובאותו הזמן הן נמנעו מלשלם את המחיר על פטריארכיה שנשים משלמות הן במשפחות מסורתיות, הן במשפחות יחידניות מבחירה והן במשפחות אחרי גירושין. על פי הרץ (Hertz, in Segal-Engelchin et al., 2012), ניתן להחשיב נשים אלו כ"חלוצות מסויגות".

סגל-אנגלצ'ין ועמיתים (Segal-Engelchin et al., 2012) מטילות ספק אם לבחירה של נשים אלו שלא לפעול בתוך משפחה מסורתית יש מחיר או אם המצב הוא אפילו עדיף. לדעתן, החלטת הנשים לממש אמהות מחוץ להקשר של נישואין נבעה מעמדה של כוח ועוצמה, ויש בה כדי לרמז על כך שנשים אלו תופסות את עצמן כסוכנות, להבדיל מקורבנות פסיביים של נסיבות החיים. נשים אלו

"הוא האבא של הילדים שלי - אני אומרת שהוא הפרטנר שלי ... מה, שואלים מה זה פרטנר? אז אני אומרת" (ר').

"קודם כל היום הוא המשפחה שלי. אבל בדרך כלל כשאני מציגה אותו לאנשים שהוא השותף שלי להורות בדרך כלל זה מה שאנחנו" (כ').

ממצאי המחקר מצביעים על מורכבות חייהן של אמהות במודל הורות משותפת במשפחות הטרו-גיי. מורכבות זו אינה בהכרח שונה ממורכבות חייהן של נשים נשואות או גרושות בשל קיומו ומעורבותו של אב בגידול הילד ברמה היומיומית, וגם מקשיים של אמהות יחידניות מבחירה, בשל העדר פרטנר זוגי.

"שלי" (א', ע', ב'), באמצע - "פרטנר שלי" (ר') ובקצה האחר - "המשפחה שלי" (כ').

"רק אבא של הילדים שלי...אבא של א' ונ" (א').
"הוא אבא של א' קודם כל" (ע').

"י' הוא האבא של הילד שלי ותו לא" (ב').

"אני ממעטת להשתמש במושג 'הורות משותפת' או להציג את י' כשותף שלי להורות משותפת. בד"כ אני אומרת שהוא האבא של הילד שלי ושאנחנו לא ביחד ונותנת לשומע להבין מה שהוא מבין. חלק באמת מבינים שזו 'הורות משותפת' וחלק חושבים שפשוט לא היינו נשואים ונפרדנו, אבל שחינו ביחד תקופה מסוימת והיינו בני-זוג. אני לא ממהרת לתרום את האינפורמציה ש' הוא גיי, רק אם מתחילים לשאול שאלות ולהסתבר... " (ב')

מקורות

1. בלכר-פריגת, א' (2016). מזוגיות להורות משותפת - מסגרת משפטית להסדרת היחסים הכלכליים בין הורים במשותף. משפט ועסקים, י"ט, 821-859.
2. בן-נון, א' (2017). חווית האימהות של נשים במודל הורות משותפת במשפחות "הטרו-גיי": האמנם Having It All? סמינריון במסגרת תואר שני בלימודי משפחה, המכללה למנהל.
3. הקר, ד' (2012). מהי משפחה?. בתוך: סוגיות משפחתיות בעיניים משפטיות, עמ' 11-12. גלי צה"ל: האוניברסיטה המשודרת.
4. כהן-ארקין, א' (2011). אבהות הומוסקסואלית: משמעות הבחירה במודל-ההורי עבור גברים הומוסקסואלים החיים בזוגיות. עבודה לשם קבלת תואר מאסטר. באר שבע: אוניברסיטת בן-גוריון בנגב.
5. נבו, ט' (2015). משמעות הבחירה בבנק הזרע כערוץ למימוש האימהות בקרב נשים רווקות בישראל. עבודה לשם קבלת תואר מאסטר. באר שבע: אוניברסיטת בן-גוריון בנגב.
6. סגל-אנגלצ'ין, ד', אררה, פ"ע, וצוויקל, ג' (2010). משמעות הבחירה בדפוס משפחות 'הטרו-גיי' מנקודת מבטן של הנשים. בתוך א' שריד, ד' סגל-אנגלצ'ין, וג' צוויקל (עורכות), פסיפס גופנפס: בריאות נשים בישראל. עמ' 129-154. באר שבע: אוניברסיטת בן גוריון בנגב.
7. פאר, י' (2014). עמדות כלפי דגמים שונים של הורות הומוסקסואלית בקרב אוכלוסייה הטרוסקסואלית. עבודה לשם קבלת תואר מוסמך. באר שבע: אוניברסיטת בן-גוריון בנגב.
8. פוגל-ביזאוי, ס' (1999). משפחות בישראל: ממשפחתיות לפוסט-מודרניות. בתוך: ג' רוזן (עורך), מין, מגדר ופוליטיקה, עמ' 166-107. תל אביב: הקיבוץ המאוחד.
9. Feinberg, M.E., Brown, L.D. & Kan, M.L. (2012). A Multi-domain self-report measure of coparenting. Parenting, Science and Practice, 12(1), 1-21. <http://doi.org/10.1080/15295192.2012.638870>
10. Jadva, V., Freeman, T., Tranfield, E., Golombok, S. (2015). Friendly allies in raising a child: A survey of men and women seeking elective co-parenting arrangements via an online connection website. Human Reproduction, 30(8), 1, 1896-1906, <https://doi.org/10.1093/humrep/dev120>
11. May, C., Chai, L.K. & Burrows, T. (2017). Parent, partner, co-parent or partnership? The need for clarity as family systems thinking takes hold in the quest to motivate behavioural change. Children, 4(4), 29. <http://doi.org/10.3390/children4040029>
12. McHale, J.P., Kuersten-Hogan, R. & Rao, N. (2004). Growing Points for coparenting theory and research. Journal of Adult Development, 11(3), 221-234. <http://doi.org/10.1023/B:JADE.0000035629.29960.ed>
13. Segal-Engelchin, D., Erera, P. & Cwikel, J. (2005). The hetero-gay family: An emergent family configuration. Journal of GLBT Family Studies, 1(3), 85-104.
14. Segal-Engelchin D., Erera P., Cwikel J. (2012). Having It All? Unmarried Women Choosing Hetero-Gay Families. Affila27(4):391-405.

עקרון האיטיות בהתמודדות הורים ומחנכים עם קשיים רגשיים של ילדים במשפחות פרק ב'

חיים עמית

"יש רגעים כאלה בחיים, שבשביל שהשמיים ייפתחו צריך שדלת תיסגר".

(ז'וזה סאראמאגו, "המערה", הספריה החדשה, 2003)

אחוזים מכלל המשפחות בארצות הברית הן משפחות מורכבות, כלומר משפחות פרק ב' בהגדרתן במאמר זה, ו-35 אחוזים מהילדים בארצות הברית יהיו חלק ממשפחה מורכבת לפני שיגיעו לבגרות (Ganong & Coleman, 1994).

כאשר האיחוד של משפחות בפרק ב' בחיים מצליח, וזה קורה במקרים רבים, הילדים במשפחה החדשה נהנים ממקורות תמיכה מגוונים

מומחים מעריכים שכיום מספר המשפחות המורכבות בארצות הברית עולה על זה של המשפחות הגרעיניות. הנתונים הסטטיסטיים מלמדים גם ששיעור הפרידות בפרק ב' ואילך גדול מאוד. על פי נתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה בארצות הברית לשנת 2006, בעוד שאחוז הגירושין בנישואים ראשונים הוא כ-41 אחוזים (אחוז הגירושין בישראל ניצב כיום על 35-30 אחוזים מכלל הזוגות) הרי שמעל 60 אחוזים מכלל הנישואים השניים מסתיימים בגירושין, ובסיבוב שלישי אחוז הגירושין מגיע אף לכ-73 אחוזים (Cherlin, 2010).

נראה אפוא שמספר הפרידות בפועל גדול בהרבה מהמספר הרשמי, שכן, כאמור, בני זוג בפרק ב' (ובוודאי בפרקים נוספים) חיים, בחלק גדול של המקרים, ביחד ללא נישואים. על הפרידות שלהם, והן רבות, אין כלל נתונים. חוקרים מעריכים שבפרק ב' רק משפחות שמצליחות להישאר ביחד במשך חמש עד שבע שנים במוצע ימשיכו לתפקד בבטחה ובנוחות גם לאחר מכן (Dupuis, 2007).

משפחות שניות? משפחות מורכבות? משפחות שנבנו מחדש? משפחות מחוברות? משפחות חורגות? משפחות משולבות? שמות אלה ואחרים, בעברית וגם באנגלית, משמשים לכינוי משפחות הכוללות זוג עם ילד אחד לפחות שאינו ילדם המשותף של בני הזוג, כלומר שהוא ילד ביולוגי של אחד מבני הזוג מיחסים קודמים (Ganong & Coleman, 1994). אני מעדיף לכנות משפחות אלה בקיצור "משפחות פרק ב'", כדי להדגיש את היסוד התהליכי, התוכני, ולא המבני, לא הצורני, בהתייחסות למשפחות אלה. יש משפחות שסיפור חייהן מתרחש כולו בפרק אחד, פרק א', ובתוכן תתי פרקים רבים. יש משפחות המתפרקות ומורכבות מחדש - בעקבות גירושין, אלמנות או סיבה אחרת, שלסיפוריהן יש מספר פרקים: פרק ב' ולעתים גם פרקים ג', ד' ועוד. מטרת המאמר לתאר שישה קשיים רגשיים עיקריים של ילדים במשפחות פרק ב', ולהציע עיקרון יסודי, עקרון האיטיות, החיוני להתמודדות ראויה של הורים ומחנכים עם קשיים רגשיים אלה.

אין בישראל נתונים מדויקים על מספרן של משפחות פרק ב', שכן הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה אינה מבחינה בין מתחתנים בפעם הראשונה למתחתנים בשנית או בשלישית, וכך גם בתחום הגירושין. אבל ברור שהעלייה המתמשכת במקרי הגירושין תורמת לעלייה דרמטית גם במספרן של משפחות פרק ב'. במחקרים אחרונים שנעשו בארצות הברית נמצא שכ-75 אחוזים מהמתגרשים כל שנה (כ-1.2 מיליון אנשים) נישאים מחדש בסופו של דבר (Kreider & Ellis, 2011). נוסף על כך, זוגות רבים חיים ביחד בפרק ב' גם ללא נישואים, והם לא נכללים בסטטיסטיקה הרשמית.

הערכת חוקרים בסוף המאה הקודמת הייתה ש-40

אליו, מתפרק, בין אם על רקע גירושין של ההורים ובין אם על רקע מוות של אחד מההורים. תחושת האובדן היא ממשית, קונקרטי, למשל כשנפטר הורה או כשהורה עוזב את הבית בעקבות גירושין, וגם דמיונית, וירטואלית, דימוי המשפחה השלמה שנהרס. תחושות כאב, געגועים וצער הם חלק בלתי נפרד מהחיים במשפחה החדשה, המוקמת על חורבות המשפחה הראשונה. ככל שהחיים במשפחה החדשה מיטיבים ומנחמים, רגשות אלה מתעמעמים ונרגעים.

בלבול וחוסר יציבות

כל מצב חדש מביא עמו בלבול גדול עבור ילדים, במיוחד כשהם קטנים. ילדים קטנים יחוו בלבול מעצם ההתניידות בין שני בתים, דבר שמתבטא במילים או במחשבות כגון "איפה אני היום, אצל אמא או אצל אבא?" "אוי, הספר נשאר אצל אמא!" העובדה שבכל אחד מהבתים מתנהגים בצורה אחרת, שונה, גם היא מבלבלת את הילדים, מתסכלת אותם, וגורמת להם לבדיקה מחודשת של הגבולות. כך למשל, האם החוק שלא אוכלים בסלון הוא רק אצל אבא או גם אצל אמא? למה אצל אמא אסור לשחק כמה שרצים במחשב כמו אצל אבא? ככל שההורים במשפחה החדשה מצליחים להכניס סדר וקביעות בחיים היומיומיים, כך יחוו הילדים יציבות ובהירות.

פחדים של נטישה וקנאה

הילדים חוששים שההתקשרות החדשה של ההורים עם בני זוג חדשים תבוא על חשבון הנאמנות אליהם. מתעוררות אצלם תהיות המכרסמות בתחושת הביטחון שלהם: "האם אני עדיין נאהב?" "האם יעזבו גם אותי?" פחדי הנטישה מתבטאים פעמים רבות בקנאה. קנאה יכולה להיות כלפי בן הזוג החדש של ההורה, או בילדי ההורה החורג, בילד המשותף החדש של ההורה הביולוגי וההורה החורג ועוד. בעיה חריפה במיוחד קיימת לגבי ילד שחי במשך תקופה ארוכה עם אחד ההורים, לפני שנוצרה המשפחה החדשה. הזוגיות החדשה מאיימת לערער את תחושת היציבות שפיתח במשפחה החד-הורית הזאת, ועלולה לגרום לו להרגיש שההורה יהיה מוכן לוותר על היחסים המיוחדים איתו לטובת אדם אחר. במקרה שההורה הביולוגי נפטר, הקשר החדש עלול להיתפס בעיני הילד כבגידה בהורה שנפטר והוא יחשוש שההורה המת יישכח. במקרה של גירושין, הילד נוטה לפתח אשליה שהוריו יינשאו בשנית, ולכן הקשר החדש מהווה לגביו הרס האשליה. בשני המקרים, גירושין ופטירה, הקשר החדש נתפס בעיני הילד

ששת הקשיים הרגשיים של ילדים בפרק ב'

כאשר האיחוד של משפחות בפרק ב' בחיים מצליח, וזה קורה במקרים רבים, הילדים במשפחה החדשה נהנים ממקורות תמיכה מגוונים: שני הורים ביולוגיים המתפקדים במיטבם (פעמים רבות אחד מההורים שלא תפקד כראוי בפרק א' מתחיל לתפקד היטב בפרק ב'); שני הורים נוספים, לא ביולוגיים, מטפחים (כשנוצר קשר טוב עם ההורים הלא ביולוגיים); דמויות מיטיבות נוספות במשפחה המורחבת (אחים גדולים לא ביולוגיים, סבתא וסבא נוספים) ועוד (Halligan, Chang & Knox, 2014).

יחד עם זאת ברור שהחיים במשפחה בפרק ב' אינם קלים, לא להורים ולא לילדים, וחוקרים מגלים שילדי משפחות אלה סובלים מבעיות בתחומי חיים רבים (Ganong & Coleman, 2004). אני מבקש לאפיין כאן שישה קשיים רגשיים ייחודיים לילדים בפרק ב'. על קשיים אלה למדתי מניסויי המקצועי (וגם האישי): תחושת אובדן, בלבול וחוסר יציבות, פחדים של נטישה וקנאה, קונפליקט נאמנות, תחושת בדידות והרגשת חריגות ובושה. לא כל הקשיים יופיעו אצל כל הילדים בכל המשפחות, כמובן, ויש קשיים שאופייניים יותר למשפחות מסוימות. תחושת חריגות שמרגישים ילדים, למשל, אופיינית יותר למשפחות של אמהות לסביות או של אבות הומוסקסואלים; תחושת אובדן נוכחת מאוד במשפחות שאחד ההורים נפטר; במקרה של גירושין מכוערים, תחושות הבלבול וחוסר היציבות של הילדים יהיו גדולים במיוחד. להלן פירוט של ששת הקשיים הרגשיים האלה.

תחושת אובדן

בדרך כלל פרק ב' כרוך בתחושת אובדן ושבר של המשפחה הגרעינית. הילדים נאלצים להתמודד עם מציאות חיים חדשה. המקום הבטוח, הבית שהם מכירים אותו ורגילים

הרגשת חריגות ובושה

על אף שכאמור משפחות פרק ב' הופכות להיות לתופעה מוכרת ולא נדירה, יותר מדי ילדים החיים במשפחה של פרק ב', בין אם על רקע גירושין ובין אם על רקע אחר, חווים תפיסה חברתית מתייגת שלילית. משפחה של פרק ב' נתפסת עדיין כמשפחה שבורה, חסרה. ילדים רבים, בעיקר בגילאי בית ספר יסודי וחטיבת ביניים, שהוריהם מתגרשים, חווים עדיין התייחסות חברתית מכותימה: משפחה גרושה היא משפחה הרוסה. התייחסות סביבתית אוהדת ולא מתייגת כלפי הילדים תסייע להם להרגיש נינוחים במצבם החדש.

עקרון האיטיות בהתמודדות עם הקשיים הרגשיים של ילדים במשפחות פרק ב'

מה צריך להנחות הורים ואנשי חינוך בהתמודדות עם הקשיים הרגשיים של ילדים במשפחות פרק ב'? מחקרים מציעים מאפיינים שונים של משפחות פרק ב' המתפקדות בצורה בריאה, כמו דיבור פתוח, בילוי ביחד כמשפחה, הבהרה של הגבולות והחוקים, טיפוח דימוי חיובי של ההורה הלא נוכח במשפחה, עקביות בין ההורים בתפיסת חומרת הבעיות ועוד (Golish, 2003). במקום אחר ציינתי ארבעה עקרונות חשובים להתייחסות ראויה של הורים ומחנכים לקשיים רגשיים של ילדים בפרק ב' (עמית, 2012א). כאן ברצוני להתמקד בעיקרון אחד, יסודי וייחודי למשפחות פרק ב', עקרון האיטיות: לא למהר, להתנהל בצורה הדרגתית, תהליכית. רבות נכתב על חשיבות הגישה האיטית בתחומי חיים רבים (אונורה, 2006) וגם בגידול ילדים (עמית, 2012ב). בהקשר של הורות פרק ב' משמעות הגישה האיטית כפולה: "לקחת את הזמן", כלומר, גישה סבלנית, תהליכית של ההורה בבניית המשפחה החדשה; ו"לתת את הזמן", כלומר, לאפשר לילדים במשפחה זמן הסתגלות ארוך ככל האפשר (Kelley, 1992).

פעמים רבות לבני הזוג המבקשים לפתוח פרק חדש בחייהם אצה הדרך, והם ממהרים לחבר את משפחותיהם ללא הכנה ראויה של עצמם ושל ילדיהם. הם מפגישים מהר מדי את הילדים עם בני זוגם, עוברים מהר מדי לגור ביחד, מתנתקים מהר מדי ממסורות משפחתיות קודמות ועוד. הם מבצעי מהלכים בלי לשתף את הילד בתהליך, ללא הסברים מספקים, ובמיוחד ללא הקשבה והתחשבות ברגשות הילד.

דימוי יפה לחשיבות ההתמודדות האיטית הנכונה בפרק ב' הוא דימוי הבישול בקדרה לעומת השימוש במיקרו

כשלילת זיכרונותיו. פחדי הנטישה יכולים להתבטא גם בקושי של הילד לקבל את בני הזוג החדשים. "את/ה לא אבא/אמא שלי" – יאמרו הישירים והמתונים שבין הילדים. במקרים קשים יותר חוסר הקבלה של הילדים יכול להתבטא בעיונות מתמשכת. ככל שהילד צעיר יותר, כך קל לו יותר לקבל בני זוג חדשים. ככל שההורה יוכל להכיל את פחדי הנטישה של הילד ולשדר לו הבנה, כך יוקל לילד והוא ירגיש בטוח יותר.

קנאה יכולה להיות כלפי בן הזוג החדש של ההורה, או בילדי ההורה החורג, בילד המשותף החדש של ההורה הביולוגי וההורה החורג ועוד

קונפליקט נאמנות

הכוונה לרגשות אשמה שמרגישים ילדים במשפחות פרק ב' לגבי התקרבות לבני הזוג החדשים של ההורה. הנאמנות של הילדים להורה הביולוגי שלהם היא כה גדולה, שהתקרבות להורה החורג החדש נתפסת על ידם כבגידה. פעמים רבות הם נעים ונדים בין רצון להתקרב להורה החדש לבין רגשות אשמה כבדים כלפי ההורה הביולוגי. רגשות סותרים אלה מתסכלים אותם וגורמים להתפתחות כעס המופנה פעמים רבות כלפי אחד ההורים: ההורה החדש או ההורה הביולוגי. ככל שההורים, הביולוגי והחדש, יפעלו בצורה רגועה, לא ילחצו על הילד להתקשר להורה הלא ביולוגי ולא יבהלו מהכעסים שיופנו כלפיהם, יקל על הילד להתגבר על קונפליקט הנאמנות המטלטל.

תחושת בדידות

פעמים רבות הילדים במשפחות פרק ב' יחוו שמזניחים אותם, שהם לבד במערכה. פתאום חלוקת הזמן והמשאבים של ההורה משתנה: אין להורה את כל הזמן שהיה לו עד כה להקדיש לילד, הוא הרבה פחות סבלני לצרכיו, והילד מרגיש בודד. כשמשפחות עוברות לגור ביחד, תחושת הבדידות וחוסר השייכות של הילדים יכולה להתעצם מאוד. ילד שאל ביתו מצטרפת משפחה נוספת עלול להרגיש נחדר. ילד שעובר לגור אצל משפחה קיימת עלול להרגיש פולש. כשההורים מצליחים להקשיב לתחושת הבדידות של הילד, ואף מסוגלים להעניק לו זמן איכותי ביחד, תחושת הבדידות של הילד תקטן מאוד ואף תיעלם.

עולם שלם, תחושה של התמוטטות רגשית אדירה, משבר גדול המלווה ברגשות חזקים. חשוב להבין שגם כשהיחסים בין ההורים הנפרדים, במקרה של גירושין, תקינים לכאורה, הילדים במשפחה חווים משבר קשה. במקרים של אלמנות, במיוחד כשהמוות של ההורה האחר בא בחטף, נדרשת רגישות מיוחדת וגישה איטית במיוחד. אמנם חשוב לשמור על סדר יום רגיל של הילד, אבל אסור לדרוש ממנו למהר לשכוח את החיים המשפחתיים הקודמים שהיו.

בהקשר של הורות פרק ב' משמעות הגישה האיטית כפולה: "לקחת את הזמן", כלומר, גישה סבלנית, תהליכית של ההורה בבניית המשפחה החדשה; ו"לתת את הזמן", כלומר, לאפשר לילדים במשפחה זמן הסתגלות ארוך ככל האפשר

היכרות עם בני הזוג החדשים

"אני כועסת מאוד על אבא שלי. חודש אחרי שהוא ואמא נפרדו הוא כבר התחיל להיפגש עם מישהי אחרת. בהתחלה הוא עשה את זה בהיחבא, חשב שאני לא שמה לב. אחרי חודשיים נוספים הוא כבר סיפר לי עליה ורצה שניפגש. אמרתי לו: 'אבא, הגזמת! בחיים לא אסכים שתהיה לי אמא שנייה'". (ציטוט מפי מטופלת)

מומלץ לאפשר לילדים לערוך היכרות הדרגתית עם בני הזוג החדשים ועם ילדיהם. כדאי להסביר לילדים את מניעי ההחלטה האיטית להתקשר לבני הזוג החדשים ולתאר להם את העומד להתרחש בצורה מפורטת ככל האפשר. על ההורים להיות מוכנים לשמוע הסתייגויות, ביקורות, התנגדויות וכו' ולטפל בהן בצורה ישירה ואוהדת. יש להיות סבלניים ולהבין שלילדים יש צורך בסיסי הישרדותי להסתגל, בתנאי שלא לוחצים עליהם. ייתכן שלא תהיה כלל אהבה בין הילדים לבין בני הזוג החדשים, אלא ישררו ביניהם יחסי אמון וכבוד בלבד, וזה מספיק. בוודאי שאין לדרוש מהילד להתייחס לבן הזוג כאל הורה, לקרוא לו "אבא" או "אמא".

ובבלנדר. התמודדות ראויה בפרק ב' דומה לבישול בקדרה – לאט ובחום נמוך – בניגוד לבישול במיקרו שהוא מהיר ובחום גבוה, ובניגוד לשימוש בבלנדר שמערבב בצורה מלאכותית את החומרים. בבישול האיטי ובחום נמוך החומרים בקדרה מתרככים מעצמם עם הזמן ומתחילים לספוג אחד את השני. כך גם במשפחות פרק ב'. יש ילדים צעירים שמתרככים יותר מהר ואחרים שלהם לוקח זמן ממושך יותר (Gonzales, 2009).

כדאי לא למהר, להתנהל בצורה איטית ושקולה, במיוחד בשלושה עניינים רגשיים מרכזיים עבור הילדים במשפחות פרק ב': הפרידה מפרק א', ההסתגלות לבני הזוג החדשים, וההסתגלות לילד או לילדים החדשים אם יש כאלה (עמית, 2012).

פרידה מפרק א'

"אמא נפטרה לאחר מחלה קשה. אבא אמר שצריך להמשיך הלאה, שהחיים חזקים ושנחננו נהיה בסדר. מאז השבעה, כבר כמה חודשים שאנחנו לא מדברים עליה: לא בינינו האחים ובוודאי לא עם אבא. כל אחד עם עצמו. לי מאוד קשה. הזיכרונות מציפים אותי ואני מאוד מתגעגע לאמא. אני גם מרגיש אשמה שבחודשים האחרונים לחייה לא ממש הייתי איתה. אין לי עם מי לדבר על זה. פעם אחת ניסיתי לדבר על זה עם אבא, אבל ראיתי שזה קשה לו, שהוא מתחמק, שהוא לא רוצה לדבר על זה". (ציטוט מפי מטופל)

הורים שחווים פרידה מפרק א', בין אם על רקע גירושין ובין אם על רקע מוות של בני הזוג, מנסים פעמים רבות לעבור מהר הלאה. מטרתם היא לעזור לעצמם ולילדיהם לשכוח את העבר כדי להעלים מהר רגשות כאב וסבל הקשורים לפרידה. ואולם, בכך הם טועים.

ילדים זקוקים לזמן ולסביבה מכילה ומקבלת כדי לעבד את הרגשות הקשים המתעוררים עם הפרידה. עבור הילדים, במיוחד כשהם קטנים, מדובר בקריסה של

ירגישו שפלוש לביתם. יש לכבד תחושות אלה, לא ללחוץ, להתקדם בעקביות בתהליכי החברות של הילדים (ליזום פעילויות משותפות, לעודד חשיבה משותפת ועוד) אך בלי לדרוש תוצאות מהירות של חברות.

סיכום

סמואל ג'ונסון, מאנשי הספרות הבולטים באנגליה של המאה ה-18, הגדיר בצורה קולעת את המורכבות העומדת בבסיס הבנייה של משפחות פרק ב': "נישואים מחדש הם ניצחון התקווה על הניסיון". מלאכת הרכבת משפחה חדשה קשה ומורכבת ודורשת תשומת לב רבה והסתגלות לשינויים. אין ספק שמבוגרים וילדים חווים קשיים רבים בהתחברות של משפחות בפרק ב' בחייהם. מודעות של הורים ומחנכים לקשיים הרגשיים של ילדים במשפחות פרק ב' היא הבסיס ליכולתם לעזור ולקדם הסתגלות תקינה של הילדים. פעולה על פי עקרונות האיטיות שהוצג במאמר, כלומר לקחת זמן לעצמנו ולתת זמן לילדינו, היא אחד המפתחות החשובים ביותר ביכולתם של הורים ומחנכים לסייע להתפתחות רגשית בריאה של ילדים במשפחות פרק ב'.

הסתגלות לילדים של בני הזוג החדשים

"עוד לא הספקתי להתגבר על הפרדה של הורי, ואני עדיין מתביישת בכך ולא מספרת לחברים, ואמא שלי כבר רוצה להכניס ילדים חדשים לביתנו! אני שונאת את הילדים האלה: הם רעשניים, הם משתלטים לנו על הבית. אין לי לאן לברוח אלא רק לחדר שלי. ואמא שלי אומרת שאין מה לעשות, שאפסיק להיות מפונקת ואגואיסטית!" (ציטוט מפי מטופלת)

כשם שהורים לוחצים על ילדיהם לאהוב מהר את בני זוגם, פעמים רבות הם לוחצים עליהם גם להתחבר מהר לילדי ההורה האחר ולהיות חברים טובים שלהם. צריך להכיר במציאות הלא נעימה שאפילו מספר שנים של טיפוח היחסים בין האחאים אינן מספיקות תמיד להשיג חברות אמיתית בין הילדים שלך-שלי-שלנו. ילדים רבים אינם יכולים לסבול את חברתם של האחיים החורגים או האחיים למחצה ואינם מסוגלים להתגבר על הדחייה שלהם אותם. אחרים משיגים יחסים ידידותיים אך קרירים ולעולם לא יתקדמו מעבר לזה. במיוחד חשוב לא ללחוץ כשעוברים לגור ביחד בבית של אחת המשפחות. החדשים תמיד ירגישו קצת פולשים והוותיקים תמיד

מקורות

1. אונורה, ק' (2006). בשבח האיטיות - על תנועה עולמית הקוראת תיגר על תרבות המהירות. הוצאת דביר.
2. עמית, ח' (2012). קשיים רגשיים של ילדים במשפחות פרק ב', וכיצד לעזור להם במערכת החינוך. מאתר עמית בעין החורש: <http://amithaim.com/2015/01/23/kshaim-regshim-perek-b>
3. עמית, ח' (2012). "שתיים בלחכות שתיים" - עיקרון ההשהיה בידול ילדים. מאתר עמית בעין החורש: <http://amithaim.com/2013/07/26/shtaim-belahakot-shtaim>
4. עמית, ח' (2012). להתקדם לאט, להגיע מהר - כיצד להנחות בטיפול פרידה נכונה מפרק א' והתחברות מתאימה לפרק ב'. מאתר עמית בעין החורש: <http://amithaim.com/2014/08/28/lehitekadem-lehat-parek-b>
5. Cherlin, A. J. (2010). Demographic trends in the United States: A review of the research in the 2000s. *Journal of Marriage and Family*, 72, 403-419.
6. Dupuis, S.B. (2007). Examining remarriage: A look at issues affecting remarried couples and the implications toward therapeutic techniques. *Journal of Divorce and Remarriage*, 48(1/2), 91-104.
7. Ganong, L. & Coleman, M. (1994). *Remarried family relationships*. Thousand Oaks, CA: Sage.
8. Ganong, L.H. & Coleman, M. (2004). *Stepfamily relationships: Development, dynamics, and interventions*. New York: Kluwer Academic/Plenum Publishers.
9. Golish, T.D. (2003). Stepfamily communication strengths: Understanding the ties that bind. *Human Communication Research*, 29(1), 41-80.
10. Gonzales, J. (2009). Prefamily counseling: Working with blended families. *Journal of Divorce & Remarriage*, 50(2), 148.
11. Halligan, C., Chang, I. J., & Knox, D. (2014). Positive effects of parental divorce on undergraduates. *Journal of Divorce & Remarriage*, 55(7), 557.
12. Kelley, P. (1992). Healthy stepfamily functioning. *Families in Society*, 73, 579-587.
13. Kreider, R.M. & Ellis, R. (2011). Number, timing, and duration of marriages and divorces: 2009. *Current Population Reports*, Washington, DC: Government Printing Office.

שאלה של גנטיקה – על משמעויות הקשר הגנטי והעדרו במשפחה הלהט"בית

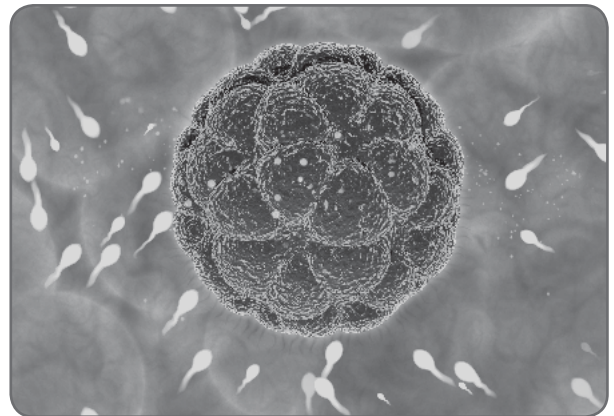
אילן טבק-אבירם

תקציר

ובמקום רעשי רקע של טבע פראי נשמע צפצוף המוניטור, אך החוויה בבסיסה נותרה אותה חוויה משחר ההיסטוריה האנושית. האומנם?

מהפכה של ממש התרחשה בשנים האחרונות בטכנולוגיית הפרייון, והיא עדיין בעיצומה. במסגרת מהפכה זו, אותה סצנה סטריאוטיפית של לידה, סצנה שמקפלת בתוכה את תמצית ההמשכיות של הקיום האנושי, קיבלה תצורות חדשות שהיו, רק לפני מספר עשורים, בדיוניות ובלתי מתקבלות על הדעת. ההורים המחבקים כבר לא חייבים להיות בהכרח גבר ואישה, אלא יכולים להיות שני נשים, שני גברים, אישה יחידנית, גבר יחידני ועוד צירופים אחרים (שני גברים ואישה, שתי נשים וגבר וכו'). המהפכה הרפואית-טכנולוגית התרחשה במקביל למהפכה חברתית דרמטית בתחום זכויות קהילת הלהט"ב ושינוי משמעותי בקבלה החברתית של מי שהעדתם המינית אינה בהכרח הטרוסקסואלית. הללו חדלו לקבל תווית פתולוגית עם ביטול סעיף ההומוסקסואליות ב-DSM-III בשנת 1973, ובהדרגה "יצאו מהארון" אל חיים חופשיים ופתוחים, מוגנים יותר ויותר על ידי מערכת חוקית-משפטית ששומרת על חירותם. שתי המהפכות המשמעותיות הללו, בתחום רפואת הפרייון ובשדה החברתי-חוקי, התרחשו באופן בלתי תלוי וללא קשר. רפואת הפרייון התפתחה במקורה על מנת לתת מענה לכל הזוגות הטרוסקסואליים חשוכי הילדים ולאפשר להם לממש את כמיהתם להפוך להורים לעיתים גם בשלהי גיל הפרייון. אולם המהפכה החברתית של קבלת הלהט"ב, שהתרחשה במקביל, יצרה הזדמנות חסרת תקדים של שילוב ידיים בין שתי התנועות המהפכניות. כך, האפשרות להפוך להורים הורחבה לא רק לזוגות הטרוסקסואליים שבעיית פרייון מונעת מהם להביא ילדים לעולם, אלא לכל מי שאינו יכול להביא ילדים

בקרב משפחות מקהילת הלהט"ב הבאת הילדים לעולם מחייבת היעזרות בתרומה של זרע או ביצית וכרוכה בהעדר זיקה גנטית בין אחד ההורים לבין הילד. המאמר סוקר את ההשפעות האפשריות השונות של הקשר הגנטי והעדרו בתוך המשפחה הלהט"בית תוך מתן דוגמאות מהקליניקה. במסגרת טיפולים, הדרכות וסדנאות פגש כותב המאמר מאות זוגות הורים מיועדים והורים לילדים דרך פונדקאות, תרומת ביצית או תרומת זרע. המאמר מביא ציטוטים נבחרים מתוך העבודה הקלינית, תוך טשטוש והסתרת פרטים מזהים.

בכי חד של תינוק מפלח את חדר הלידה. חיים חדשים ברגע זה החלו. זוג הורים טרוטי עיניים מחבק את הצאצא החדש ובעיניהם דמעות של התרגשות. מתבוננים, חשים ומתקרבים לראשונה למי שמעתה קשור אליהם בעבותות שאינם ניתנים לפרימה. סצנה דרמטית, אך גם נטועה עמוק בטבע האנושי. התפאורה אולי השתנתה עם השנים,

ד"ר אילן טבק-אבירם הוא פסיכולוג קליני מומחה, מטפל בשירות הציבורי (המרפאה לגיל הרך, רמת חן, שירותי בריאות כללית) ובקליניקה פרטית ברמת השרון, מעביר סדנאות והרצאות בנושאי הורות להט"בית והורות דרך פונדקאות במסגרות שונות בקהילה וכן הרצאות והשתלמויות לאנשי מקצוע בתחום הטיפול במשפחות החדשות. ilan.aviram@gmail.com

רק מקשר גנטי אלא גם כתוצאה מנשיאת הריון. נשיאת הריון הוא תהליך ביולוגי מורכב שכיום אינו בהכרח מצריך שימוש בביצית של האישה הנושאת את ההריון. אצל נשים שנעזרות בתרומת ביצית אך נושאות את ההריון בעצמן, למשל, מתקיים אפוא קשר ביולוגי למרות העדר הקשר הגנטי בין לבין תינוקן. למרות הצורך להבחין בין המשמעויות השונות של המושגים "גנטי" ו"ביולוגי", בחלק מציטוטי ההורים שאביא השימוש במושג ביולוגי מתייחס לנושא הגנטי, כפי שמקובל בשיח הציבורי.

אם במשפחה ה"מסורתית", המושתתת על זוגיות בין גבר ואישה, קיימת הנחת יסוד כי קיים קשר גנטי בין ההורים לבין ילדיהם (מלבד במקרים יוצאים מן הכלל של היעזרות בתרומה של זרע או ביצית או אימוץ), בהורות של בני זוג מאותו המין שאינה מושגת דרך אימוץ אלא דרך הפריה, תוך היעזרות בתרומת תאי רבייה (זרע או ביצית), מתקיימים לעולם שני תנאים מרכזיים וייחודיים:

התנאי הראשון הוא שלכל ילד שנולד במשפחה יכול להיות קשר גנטי רק לאחד משני ההורים, מכיוון שהילד הוא יציר חיבור בין תאי הרבייה של אחד ההורים עם תאי רבייה של תורם או תורמת חיצוניים לזוגיות (תורם זרע במקרה של זוג נשים או אישה יחידנית ותורמת ביצית במקרה של זוג גברים או גבר יחידני). נראה שטכנולוגיית הפריה כבר עושה צעדי ענק בכדי לבטל גם את המגבלה הזו, וכבר הושגה היכולת ליצור עובר משני תאי זרע שונים ומביצית, אך לעת עתה זוהי התפתחות שאינה מיושמת על רקע שאלות אתיות כבדות משקל (Suter, 2015).

התנאי השני מקורו בעובדה שאחד המקורות הגנטיים של הילד או הילדה הוא גורם מחוץ לתא המשפחתי (תורם הזרע או תורמת הביצית). זהו גורם שמעורר שאלות ותהיות רבות לגבי מקומו בסיפור המשפחתי ובחיי המשפחה – הנפשיים והקונקרטיים כאחד. נושא זה, מרתק בפני עצמו, לא יידון במאמר הנוכחי.

משמעות הקשר הגנטי הלכה למעשה

רבות מדובר כיום על הכמיהה להורות ועל זכות להורות. נראה שבדור הנוכחי הולכת ומתרחבת ההכרה כי לכל אדם יש זכות בסיסית להפוך להורה, גם אם הוא סובל ממוגבלות או שייך לקבוצת מיעוט (זפרן, 2015). מעבר

לעולם באמצעות קיום יחסי מין, גם אם לא על רקע בעיה פיזיולוגית, אלא על רקע העדפה מינית שונה או בחירה לחיות שלא בזוגיות.

הדת והמסורת היהודיים מדגישים את חשיבות קשר הדם, ככזה המבטיח את המשכיותו של העם היהודי. אסון השואה, שהביא לקטיעתן של שרשראות גנטיות רבות, המחיש כי "דם סמין ממים" והטיל וממשיך להטיל אחריות על מי ששרדו ועל צאצאיהם להמשיך את אילן היוחסין

אל מבנה המשפחה המסורתי של אמא (אישה), אבא (גבר) וילדים, הצטרפו מבנים משפחתיים חדשים, אשר מאתגרים ומצריכים עדכון לא רק של ספרי החוקים, הטפסים הברוקרטיים ואירועי יום המשפחה במערכת החינוך, אלא גם של התיאוריות הפסיכולוגיות הקלאסיות, שהושתתו על מבנה המשפחה הקלאסי, היחיד שהיה

אפשרי עד לעת האחרונה. קיימים היבטים פסיכולוגיים רבים ומרתקים לתצורות האפשריות של התא המשפחתי, כגון משמעות קיומן של דמויות הוריות ממין אחד ולא משני המינים, משמעות קיומו של הורה אחד ומשמעות השונות של התא המשפחתי עבור הילדים הגדלים בו (טבק-אברם, 2011). עם זאת, מאמר זה יתמקד בהיבט מרכזי אחר הקשור לשייכות הגנטית. בהזדמנות זו ארצה לדייק ולהבחין בין שני מושגים שונים, אשר השימוש בהם

הוא לעיתים שימוש חופף בשיח הציבורי ובשיח המקצועי אך האבחנה ביניהם חשובה. המושגים הם "קשר ביולוגי" ו"קשר גנטי". קשר גנטי בין הורה לילד מתקיים כאשר הילד נוצר מזרע או מביצית של ההורה ולפיכך הילד חולק את אותו המטען גנטי של ההורה. הקשר הביולוגי הוא מונח רחב יותר מקשר גנטי שכן הוא יכול להיווצר לא

סבו וסבתו המאמצים ואף לא את אחיו המאמצים. התפיסה בדבר חשיבות הקשר הגנטי שמוטמעת עמוק בהתייחסות הדתית והמשפטית מחלחלת היטב אל החברה שבה אנו חיים, וכך, למשל, נוצר מצב שהקשר הגנטי מנוסח לא פעם כאסמכתא אולטימטיבית ל"בעלות" של ההורה על ילדו.

"בכל פעם שאנחנו מטיילות ברחוב יחד עם העגלה, אנשים מגלים הרבה עניין וסקרנות ודבר ראשון השאלה שהם שואלים אותנו היא - 'של מי התינוק?', אנחנו עושות את עצמנו לא מבינות, למרות שמאוד ברור לנו למה הם מתכוונים ועונות להם 'שלנו'. חלק מסתפקים בתשובה אבל אחרים ממשיכים להתעקש 'לא, אבל מי ילדה אותו'. זה כל כך מרגיז שאנשים מרשים לעצמם להיכנס לפרטים כל כך אינטימיים שלנו". (אם לא ביולוגית/גנטית לילדה שנולדה מתרומת זרע לזוג נשים)

בחייה השגרתיים של משפחה, חלוקת התפקידים שבין ההורים אינה מתבצעת לפי הפרמטר הגנטי, אלא בהתאם למשתנים אחרים, ברובם אישיותיים

חשוב להדגיש כי בקרב מרבית הזוגות מקהילת הלהט"ב המגדלים ילדים שהגיעו לעולם באמצעות תהליכי הפריה, התחושה הכללית היא כי בחיי המשפחה בפועל השפעת השאלה הגנטית אינה מכרעת ועל פי רוב נדחקת לשוליים, וכי העיסוק בכך הוא בעיקר סביבתי ופחות נובע מהתא המשפחתי הגרעיני. בחייה השגרתיים של משפחה, חלוקת התפקידים שבין ההורים אינה מתבצעת לפי הפרמטר הגנטי, אלא בהתאם למשתנים אחרים, ברובם אישיותיים. תחושה זו אינה מפתיעה על רקע ממצאים קודמים בדבר העדר השפעה של הזיקה הגנטית על הקשר ההורי בקרב הורים הטרוסקסואליים (Golombok, Murray, Jadva, 2006, Lycett, MacCallum, & Rust), וכן על רקע ממצאים עדכניים כי הורים להט"בים מגלים שביעות רצון גבוהה ורגשות שליליים מועטים בנושא הזיקה הגנטית של אחד מהם לילדים (Blake, Carone, Raffanello, Ehrhardt & Golombok, 2017).

"כשהיא בוכה בשלוש בלילה, אנחנו לא מתעוררות שתינו וחושבות - המממ. של מי היא ביולוגית? ולפי זה ניגשות למיטה שלה. זה ממש לא עובד ככה. אין בינינו שום הבדל ברמת הקשר והתפקוד היומיומי כאמהות". (אם לילדה

לכך, נראה כי הולכת ומתבססת ההכרה בכך שלכל אדם יכולה להיות כמיהה לגיטימית להיות הורה גנטי ולממש את כמיהתו להמשכיות גנטית. נראה, כי נושא הקשר הגנטי טעון במשמעויות רבות ברבדים רבים, אשר יש לסקור אותם על מנת להבין את כובד המשקל של הסוגיה. במעגל הרחב יותר של ההקשר החברתי סביבתי ניתן למצוא את ההתייחסות הדתית והמשפטית לסוגיית קשר הדם, אשר הוא הקשר הגנטי בין הורים לצאצאיהם. הדת והמסורת היהודיים מדגישים את חשיבות קשר הדם, ככזה המבטיח את המשכיותו של העם היהודי. אסון השואה, שהביא לקטיעתן של שרשראות גנטיות רבות, המחיש כי "דם סמך ממים" והטיל וממשיך להטיל אחריות על מי ששרדו ועל צאצאיהם להמשיך את אילן היוחסין על מנת להבטיח את ההמשכיות (דונת, 2010).

"בתור בן יחיד להורים ניצולי שואה, מבוגרים, שלא נשאר להם זמן רב לחיות, הרגשתי שמוטלת עלי אחריות להביא להם נכד ביולוגי, גנטי, כדי שיוכלו לסיים את חייהם בידיעה שהשאירו כאן משהו". (אב הומו לתינוק שנולד מפונדקאות, מתאר את המשמעות של המשכיות השושלת הגנטית בהקשר של טראומת השואה)

גם מערכת המשפט הישראלית מעניקה לזיקה הגנטית בין הורה לילדיו חשיבות ראשונה במעלה בקביעת הקשר ההורי המשפטי, שעל פיו מקבלים ההורים והילדים הכרה רשמית מן המדינה, קודם כול, על בסיס זיקה גנטית בין ההורה וילדו. כאשר זוג גברים עובר תהליך פונדקאות בחו"ל, לדוגמה, וחוזר לישראל עם התינוקת, זכאותה לאזרחות ישראלית נקבעת על בסיס בדיקה גנטית לאבהות המתבצעת במעבדה לסיווג רקמות. ההורה שאינו גנטי, נדרש לעבור תהליך משפטי של הוצאת "צו הורות" על בסיס הוכחת הזיקה בינו לבין ההורה הגנטי ובין לבין הילד. זהו תהליך מזוהז יותר וחודרני פחות, בהשוואה לתהליך הוצאת צו אימוץ עבור ההורה הלא גנטי, שהיה מקובל בעבר במקרים כאלה, ואשר דרש גם קבלת תסקיר סוציאלי של השירות למען הילד.

"מצאתי את עצמי בבית המשפט לענייני משפחה, מוקף באנשים שמחפשים רק דרך להתחמק מהאחריות ההורית שלהם, ואני, האבא של הילד שלי, נדרש לקבל אישור על היותי אב רק בגלל שאני לא האבא הגנטי". (אב לא גנטי לילד שנולד מפונדקאות מתאר את תהליך הוצאת צו ההורות)

היבט חוקי נוסף שמדגיש את עליונות הקשר הגנטי היה חוק הירושה, שעד תיקונו בשנת 2012 הפלה בין זכויות הירושה של ילדים ביולוגיים או גנטיים וילדים מאומצים. כלומר, עד תיקון החוק ילד מאומץ לא יכול היה לרשת את

שנולדה מתרומת זרע לזוג נשים)

עם זאת, נראה כי לא ניתן להתעלם מצל מסוים שמטיל הנושא הגנטי על חיי הנפש במשפחה הלהט"בית נוכח מרכזיותו בשיח החברתי שמסביב לתא המשפחתי. על כן קיימת חשיבות להתייחס למרכיביו של צל זה ולהבינם.

משמעויות רגשיות של הקשר הגנטי

כאשר בוחנים את ההשפעות הרגשיות האפשריות של קיום קשר גנטי בין אחד ההורים לבין הילד ושל העדרו במקרה של ההורה השני, יש להתייחס באופן נפרד לכל אחד מן ההורים, שחווה חוויה שונה.

ההורה הלא גנטי נמצא מלכתחילה, אפילו במובן הסמנטי, במצב של מגננה וחוסר בהירות. במקורה, ההתייחסות הלשונית אליו הייתה כאל "הורה חורג", הגדרה שלמרבה המזל נזנחה. אולם גם ההגדרה הבסיסית של ההורה כ"לא גנטי" או "לא ביולוגי" היא הגדרה על דרך השלילה, שמקבעת את משמעות ההעדר במקום לצקת תוכן במה שמתקיים. נעשו ניסיונות רבים למצוא מונח אשר יגדיר את ההורות הלא גנטית על דרך החיוב, כגון הורה פסיכולוגי, הורה סביבתי, הורה מגדל, הורה משפטי, הורה שלוב והורן (מונח שהוטבע על ידי ארגון "משפחה חדשה"), אך נראה כי אף מושג לא מיטיב לתאר את המציאות הרגשית והמעשית בהצלחה. נותרנו אפוא עם "הורה לא גנטי או ביולוגי". נראה כי באופן אוטומטי, ההתייחסות על דרך השלילה יוצרת תחושה של נחיתות ואף איום פסיכולוגי על תקפות ההורות וחוזקה. לא פעם, תחושת ההתגוננות הזו אף מביאה להתנהלות הורית מפצה של אקטיביות יתר על מנת להשקיט את החרדות מפני ניתוח הקשר ההורי בהעדר הזיקה הגנטית, במעין תגובת היפוך.

"בכל פעם ששואלים את השאלה הזו (מי ההורה הגנטי) אני מתכווץ, ומרגיש שהנה עוד פעם יסתכלו עלי אחרת, במבט קצת עקום, כאילו היא לא באמת שלי, אני בולע את הרוק וישר בודק לה את החיתול, גם אם אין בזה צורך. שמתי לב שזה קורה אוטומטית, כאילו אני רוצה להראות איזה אב מסור אני, להסיר כל ספקות". (אב לא גנטי לילדה שנולדה בהליך פונדקאות)

לעיתים, החרדה מפני ערעור על תוקף ההורות אינה רק מפני השגות של הסביבה, כי אם גם מפני תחושות של הילדים עצמם. חרדה כזו עולה כאשר ילד יכול להביע באופן התפתחותי טבעי את העדפתו כלפי ההורה השני (הביולוגי במקרה זה), אך הפרשנות של ההורה הלא ביולוגי לביטויים אלה תהיה חרדתית והשלכתית, ותחמיץ את ההיבט

ההתפתחותי הבריא שבה.

"פעם נסענו באוטו אחרי שלא הרשיתי להן לקנות גלידה, הן מאוד כעסו ואמרו לי 'את בכלל לא אמא שלנו, רק אמא ש' היא האמא שלנו, לכי לבית אחר'. עלה לי גוש כואב בגרון. הרגשתי שאולי הן באמת מתכוונות לזה כי לא ילדתי אותן". (אם לא ביולוגית לשתיה בנות שנולדו מתרומת זרע לזוג נשים)

חרדה מפני ערעור תוקף ההורות יכולה ליצור גם חרדה מפני דמותו של הגורם החיצוני שיש לו זיקה גנטית לילד – תורם הזרע או תורמת הביצית. מבחינה משפטית-חוקית, אין כל אפשרות עתידית ליצירת קשר הורי בין ילד לבין התורם הגנטי שלו. נוסף לכך, נמצא כי מבחינה רגשית ילדים שנולדו לאבות הומואים מתרומת ביצית גילו עניין מועט בדמות התורמת (Carone et al., 2018). עם זאת, עדיין ניתן למצוא ביטוי של חרדה קמאית מפני "סיטואציית מרקו" (על שם דמות מתוך הספר "הלב" של דה אמיצ'סי, ילד היוצא למסע מעבר לים בחיפוש אחר אמו). במסגרת חרדה זו ההורה חושש כי הילד יבטא רצון להתאחד עם הדמות עמה מתקיימת זיקה גנטית. חרדה זו יכולה להוות גם מרכיב בהחלטה אם לבחור בתרומה אנונימית (במקרים שבהם יש אפשרות בחירה כזו, כמו בתרומת ביצית בארצות הברית) ואם להיפגש עם התורם או התורמת ולהכירם (Wyverkens, Provoost, Ravelingien, & De Sutter, Pennings, & Buysse, 2014).

"נוח לי יותר שהתורם אנונימי ואין דרך למצוא אותו. אני יודעת שזה לא רציונלי וטיפשי אבל לפעמים אני פוחדת שכשהוא יגיע לגיל ההתבגרות הוא ירצה למצוא את אבא שלו ויזרוק אותי". (אם לא גנטית לילד מתרומת זרע שנולד לזוג נשים)

נראה כי מעמד ההורה הלא גנטי יכול ליצור חוויה של פגיעות נרקיסיסטית (מילר, 2000). הפגיעות הנרקיסיסטית עלולה להתבטא ברידה בערך העצמי, לא רק על רקע התפיסה החברתית של ההורות הזו כחסרה ופחותה, אלא גם על רקע קונסטלציה רפואית שהביאה לכישלון בתהליך הפריון כתוצאה מבעיה בזרע או בביצית של ההורה. מימוש ההורות הגנטית נחווה כסוג של הוכחה לנשיות או לגבריות, ואי מימושה על רקע רפואי, מייצר חוויית פגיונות. כך למשל מתאר אב לא גנטי לתאומים את תחושותיו על רקע אי ההצלחה של ניסיונותיו להפוך להורה גנטי:

"אחרי שבעה ניסיונות כבר לא נותרו במרפאה יותר עוברים מ'שלי' וידענו שאין לנו יותר אפשרות כלכלית להמשיך ולנסות. הרופא התנצל ואמר שזה בטח לא קשור לאיכות הזרע שלי אבל זה לא עזר לי להרגיש יותר טוב. הרגשתי

ההורה הלא גנטי נמצא מלכתחילה, אפילו במובן הסמנטי, במצב של מגננה וחוסר בהירות ... לא פעם, תחושת ההתגוננות הזו אף מביאה להתנהלות הורית מפצה של אקטיביות יתר על מנת להשקיט את החרדות מפני ניתוץ הקשר ההורי בהעדר הזיקה הגנטית, במעין תגובת היפוך

בחירה להיות הורה גנטי

נוכח התנאי הראשון, המונע משני ההורים במשפחה הלהט"בית להיות קשורים בו-זמנית בקשר גנטי לילדם, מתקיים שלב בתהליך קבלת ההחלטה על ההורות ועל פרטי ההפריה שבו צריכים ההורים המיועדים לקבוע מי משניהם או משתייהן יהיה ההורה הגנטי. אופן קבלת ההחלטה וטיבה יכולים להעיד רבות על המשמעויות שמייחסים ההורים להיבט הגנטי. במקרים שבהם ההורים המיועדים מחזיקים תפיסה המצמצמת את משמעות הגנטיקה ומעצימה את תפקיד הסביבה, הם יחליטו לא פעם לבחור באופן אקראי או להפקיד את ההחלטה בידיהם של גורמי הרפואה, שיבחרו במרכיב שממנו סיכויי הצלחת ההפריה וההיריון גבוהים יותר.

"מבחינתנו זה היה חסר משמעות ולכן העדפנו להשאיר את ההחלטה לחופא, ואמרנו לו 'תסתכל איזה עוברים טובים יותר ולפי זה תחזיר'. זה כמו להטיל מטבע רק באופן

מושכל יותר". (אב גנטי לתאומים שנולדו בפונדקאות)

בתהליכי פונדקאות מסוימים (למשל בארצות הברית) קיימת אפשרות לבצע החזרה של שני עוברים לרחמה של הפונדקאית, שכל אחד מהם נוצר מזרעו של הורה אחר. במקרה ששני העוברים נקלטים, יהיו שני ההורים להורים ביולוגיים בעת ובעונה אחת, לאחד משני התאומים. אפשרות זאת הפכה להיות פופולרית על רקע השאיפה לאיזון בין שני ההורים, איזון שמופר כאשר רק אחד מבני הזוג נעשה הורה גנטי. גם אם אכן קונסטלציה זו משמרת איזון בין בני הזוג, יש להביא בחשבון שפתרון זה אינו מעלים את הסוגיה הגנטית. במקרים מסוימים פתרון זה מדגיש

שמישהו למעלה פשוט לא רוצה שאממש את זה. שאני גבר פגום". (אב לא גנטי)

ההורה הגנטי, לעומת זאת, עשוי במקרים מסוימים לחוש ציפייה הן ללקיחת אחריות הורית רבה יותר והן לחיבור אוטומטי ומיידי לרך הנולד. זאת, משום שהקשר הגנטי נתפס כעליון ובלתי ניתן לערעור. אחריות זו יכולה ליצור תחושות של לחץ ומתח רב יותר הן לקראת הלידה והן אחריה. "הרגשתי שהמצופה ממני לקחת תפקיד מוביל ולתפקד ב-100% ישר עם הלידה כי אלה הילדים הביולוגיים שלי". (אב גנטי לתאומים שנולדו בתהליך פונדקאות, על תחושותיו בחדר הלידה)

הידיעה שהצאצא נושא את המטען הגנטי שלו, יכולה להעצים תחושות של אשמה של ההורה הגנטי נוכח קשיים ובעיות שמגלה הילד, באופן שלא דווקא יאפשר לו לתפקד באופן מיטבי. כך למשל מתאר אב גנטי לילד שנולד לאחר תהליך פונדקאות ואובחן בגיל שנתיים על הספקטרום האוטיסטי את תחושותיו לעומת תחושות בן זוגו, האב הלא גנטי: "ברגע שהבנתי שהוא (הילד) על הספקטרום (האוטיסטי) חרב עלי עולמי, לא רק בגלל המשמעות של לגדל ילד כזה, אלא כי הרגשתי שזה בגלל הגנים הדפוקים שלי. לדן (שם בדוי של בן הזוג, האב הלא גנטי) נראה שהיה לו הרבה יותר קל לגשת לעניינים כי הוא לא הרגיש שזה משהו שהוא עשה או משהו שקרה בגללו". (אב גנטי לילד על הספקטרום האוטיסטי, שנולד בתהליך פונדקאות עם תרומת ביצית)

נראה כי מכיוון שזהותו של ההורה הגנטי היא עניין טעון, היא צפה ועולה דווקא במצבים שבהם מתעוררים קונפליקטים, בין אם בהקשר לקשיים בהורות עצמה (למשל, מול ילד שמבטא קושי, מצוקה או סובל מעיכוב התפתחותי), או בהקשר לזוגיות בין ההורים. במצבי קיצון של פרידה סוערת ובלתי מווסתת עלול הנושא הגנטי לעלות שוב כחלק מהמאבק בין בני הזוג הפרודים, במיוחד אם היחסים המשפטיים בין ההורה הלא גנטי לבין הילד לא הוסדרו באמצעות צו הורות. במצבי קיצון כאלה, ללא ההגנה המשפטית, עלול ההורה הלא גנטי למצוא עצמו נתון לחסדיו של ההורה הגנטי, בכדי להמשיך ולשמר את הקשר עם הילד. לחילופין, במקרים בודדים ביקשו הורים לא גנטיים לנתק את הקשר עם הילד בהעדר כל זיקה משפטית בינם לבין הילד ונוכח מערכת יחסים קשה עם בן הזוג לשעבר. על רקע הקלות היחסית שבה ניתן כיום להסדיר את היחסים בין ההורה הלא גנטי לבין הילד, מקרים שבהם בחרו ההורים שלא לעשות כן מעלים תהיות ושאלות לגבי יציבות הקשר.

רמת הקבלה של הזוגיות ההומוסקסואלית הייתה גבוהה, ונוצרו קשרים משמעותיים בין הסבים וסבתות לבין בני הזוג ומשפחותיהם, נראו פחות אירועים שבהם העדר הקשר הגנטי השליך על איכות הקשר עם דור הסבים. לעומת זאת, במקרים שבהם מלכתחילה הייתה קבלה נמוכה, עד כדי דחייה של הזוגיות ההומוסקסואלית, ניכרה פגיעות רבה יותר למצבים של חוסר קבלה של הנכד הלא גנטי, שנתפס כ"בלתי שייך" לשושלת המשפחתית. מקרים כאלה אמנם נתפסים כיוצאים מן הכלל, אך למרבה הצער קיימים בקליניקה.

"ההורים שלי אמרו לי, מבחינתנו זה לא נכד שלנו, ואתה לא אבא שלו (של הילד). דבר אחד זה לקבל את זה שאתם גרים יחד, אבל מכאן ועד לראות בכל זה משפחה יש דרך ארוכה". (אב הומוסקסואל מתאר את החוויה מול הוריו שאינם מוכנים להתייחס לילדו הלא ביולוגי, שמשויך גנטית לבן זוגו, כאל נכדם)

שאלת הגילוי לסביבה

הורים הטרוסקסואלים שהביאו ילדים לעולם בעזרת תרומת זרע או ביצית עדיין ניצבים בפני דילמה לגבי גילוי עובדת התרומה לילדיהם, גם אם בשנים האחרונות התחזקה מגמה המכירה ביתרונות רבים יותר בשיתוף הילדים במקורותיהם הגנטיים ובאופן שבו הגיעו לעולם (Turner & Coyle, 2000). ממצאי מחקרים מצביעים על יתרון בגילוי מוקדם ככל האפשר, עוד לפני גיל 7 (Ilioi, Blake, Jadv, 2017). Roman & Golombok, 2017). עבור הזוגות הלהט"בים דילמה זו לא מתקיימת, היות שמלכתחילה ברור לכול כי הילדים הגיעו לעולם באמצעות תרומה חיצונית וכי אין קשר גנטי של שני ההורים בו-זמנית לילדים. עם זאת, זוגות להט"בים רבים מתלבטים כיצד לגעת בגילוי הנושא, האם לשתף את הילדים באופן פראקטיבי בזהות ההורה הביולוגי, האם לשתף את הסביבה המתעניינת ואיזה מקום לתת לנושא בנרטיב המשפחתי. בפועל נראה כי הזוגות, ההומוסקסואליים והטרוסקסואליים, נעים על רצף שבין שקיפות מלאה להסתרה. המצדדים בגישה של השקיפות המלאה מציינים כי דווקא כאשר הם עונים לשאלת זהות ההורה הגנטי, הם חשים שהוא יורד מסדר היום. המצדדים בהסתרת הנושא מהסביבה, לפחות בשנים הראשונות, מעלים את החשש כי כאשר הסביבה מודעת לנושא לפני הילדים עצמם, יש סכנה בחשיפה בלתי מבוקרת של הילדים לזהות ההורה הלא ביולוגי מצד דמות חיצונית למשפחה הגרעינית. נראה כי בהתאם לגישה הרווחת גם

אותה, שכן מלכתחילה הסיטואציה של גידול תאומים יוצרת מנגנונים השוואתיים אוטומטיים שיש להיזהר מהם (Sandbank, 2003), וההבדל הגנטי בין שני התאומים עלול לייצר הדגשה של המרכיב ההשוואתי, שלא לטובתם.

במקרים אחרים, שבהם יש הכרה במשמעות הקשר הגנטי ושני ההורים מבטאים רצון להיות הורים גנטיים, מתקבלת החלטה מחייבת על מספר הילדים שבדעתם להביא לעולם. בהחלטה זו הם מתכוונים להבטיח איזון ושוויוניות בין בני הזוג בדרך של מימוש ההורות הגנטית. ללא איזון כזה לעיתים מתערער יסוד חשוב במערכת היחסים הזוגית ונותר מתח וכעס של ההורה הלא ביולוגי, שכביכול נשללה ממנו זכותו.

"ידענו שחוץ מזה שאנחנו רוצות יותר מילד אחד כדי שיהיו להם אחים, אנחנו רוצות שתינו בסופו של דבר לחוות הריון, ללדת ושיהיה לכל אחת מאיתנו ילד ביולוגי". (אמא גנטית/ביולוגית לשני ילדים, שאת אחד מהם ילדה בת זוגה)

השפעת דור הסבים והסבתות

כאשר אנו מתבוננים בהורה הגנטי ובהורה הלא גנטי, עלינו להישיר מבט גם אל הוריהם, הסבים והסבתות הגנטיים והלא גנטיים. נמצא בעבר כי עצם הידיעה לגבי הקשר הגנטי בין סבתות וסבים לנכדיהם נתפסת על ידי ההורים כבעלת השפעה שלילית מסוימת על הקשר עם הסבים (סבא או סבתא), במיוחד במקרה של סבים לא גנטיים (Golombok et al., 2006). גם אם השפעת הסבים והסבתות במשפחות הלהט"ב בהקשר הגנטי טרם נחקרה, מן המקרים הקליניים שהגיעו אלי נראה כי לתפיסה של הסבים והסבתות את משמעות הקשר הגנטי על המשפחה הגרעינית יכולה להיות השפעה מכרעת על חיי המשפחה. במקרים רבים שבהם יש קבלה מלאה של הנכד הלא גנטי, הנושא הגנטי מקבל משמעות מצומצמת יותר והוא פחות טעון רגשית. לעומת זאת, במקרים שבהם הסב והסבתא מייחסים לנושא משמעות, וגם לאחר הלידה ממשיכים לצקת משמעות של הזיקה הגנטית לקשר בינם לבין נכדיהם, יכול להתפתח משבר משמעותי במערכת היחסים במשפחה המורחבת שעלול גם לחלחל לתוך המשפחה הגרעינית ואף לפרק את הזוגיות. מניסיוני בקליניקה נראה כי תפיסת העולם של הסב או הסבתא בנושא הזיקה הגנטית, שלא פעם מושפעת מתפיסות יותר שמרניות המדגישות את חשיבות "קשר הדם", מתבטאת עוד קודם להולדת הנכדים, בקבלה הבסיסית של הזוגיות ההומוסקסואלית של ילדיהם על ידיהם. במקרים שבהם

ככל האפשר ("תורמת" ולא "אמא", "מי האם הביולוגית" ולא "של מי הילד") וללא רתיעה מנגיעה ישירה בסוגיה באמצעות שאלות ישירות לגבי התפיסות והתחושות כלפי הנושא.

יש להיזהר מלייחס מלכתחילה משמעות רבה מדי להקשר הגנטי מאחר שלעיתים קרובות ההשפעה של הקשר הגנטי על מערכת היחסים בתוך המשפחה אינה מודעת והדגשה בלתי מידתית ובלתי הדרגתית של משמעותה, עלולה ליצור התנגדות וניכור. חשוב לחקור גם את תפיסת העולם של הדמויות המשפחתיות במשפחה המורחבת, בייחוד כאשר עולה שאלה של מידת הגילוי והסתרה של זהות ההורה הגנטי. למרות ההעדפה הטבעית להימנעות מסודות במשפחה וליצירת נרטיב שקוף וכן עבור הילדים מוקדם ככל האפשר, נדרשות הבנה ומתן לגיטימציה גם לחרדות, אשר עשויות להגביר את הרצון בהסתרה ואת ההכחשה של הנושא.

עבור ההורים ההטרוסקסואליים יש יתרון מובהק לצמצום ההסתרה בתוך התא המשפחתי, אולם בהקשר של העמדה מול הסביבה החיצונית יש לבצע הערכה מורחבת, הן של עמדות ההורים והן של העמדות בסביבתם (למשל הסבים והסבתות) טרם קבלת ההחלטה.

דגשים והכוונות טיפוליות

כאשר מטפלים בילד הגדל במשפחה להט"בית או בהוריו נראה כי חשובה התייחסות רגישה אך בלתי מכחישה של המטפל כלפי הנושא של הקשר הגנטי. מומלץ ראשית להבין את נקודת המבט של ההורים ושל הילד כלפי הנושא, וכן את הרקע המשפחתי המורחב, לפני שמגבשים עמדה לגבי השפעה אפשרית של הנושא הגנטי על חיי הרגש. לצורך הבנה מעמיקה זו, יש להעלות את הנושא במפגשים הראשוניים, תוך שימוש במושגים מדויקים ובלתי טעונים

מקורות

1. דונת, א' (2010). פרו-נטליזם סדוק: נרטיבים של הולדה ואי-הולדה בישראל. סוציולוגיה ישראלית, יא(2), 439-417.
2. זפרן, ר' (2015). הזכות להורות בישראל – מימוש שיווינוי בהסכמים לנשיאת עוברים. משפטים על האתר, גיליון ח'.
3. טבק-אבירם, א' (2011). הורות אחרת? על הדומה והשונה בהורות חד-מינית. אתר פסיכולוגיה עברית: <https://www.hebpsy.net/articles.asp?id=2550>
4. מילר, א' (1979/2000). הדרמה של הילד המחונן. דביר הוצאה לאור.
5. Blake, N., Carone, E., Raffanello, J.S., Ehrhardt, A.A. & Golombok, S. (1 April 2017). Gay fathers' motivations for and feelings about surrogacy as a path to parenthood. *Human Reproduction*, 32(4), pp. 860-867. <https://doi.org/10.1093/humrep/dex026>.
6. Carone, N., Baiocco, R., Manzi, D., Antonucci, C., Caricato, V., Pagliarulo, E. & Lingardi, V. (1 February 2018). Surrogacy families headed by gay men: Relationships with surrogates and egg donors, fathers' decisions over disclosure and children's views on their surrogacy origins. *Human Reproduction*, 33(2), pp. 248-257. <https://doi.org/10.1093/humrep/dex362>.
7. Golombok, S., Murray, C., Jadva, V., Lycett, E., MacCallum, F., & Rust J. (1 July 2006). Non-genetic and non-gestational parenthood: Consequences for parent-child relationships and the psychological well-being of mothers, fathers and children at age 3. *Human Reproduction*, 21(7), pp. 1918-1924. <https://doi.org/10.1093/humrep/del039>.
8. Ilioi, E., Blake, L., Jadva, V., Roman, G. & Golombok, S. (2017). The role of age of disclosure of biological origins in the psychological wellbeing of adolescents conceived by reproductive donation: A longitudinal study from age 1 to age 14. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 58, 315-324. doi:10.1111/jcpp.12667.
9. Sandbank, C.A. (2003). *Twin and Triplet Psychology: A professional guide to working with multiples*. London, UK: Taylor & Francis.
10. Suter, M. (1 April 2016). In vitro gametogenesis: Just another way to have a baby?, *Journal of Law and the Biosciences*, 3, 1, pp. 87-119. <https://doi.org/10.1093/jlb/lsv057>.
11. Turner, A.J. & Coyle, A. (2000). What does it mean to be a donor offspring? The identity experiences of adults conceived by donor insemination and the implications for counselling and therapy. *Human Reproduction*, 15, 2041-2051.
12. Wyverkens, E., Provoost, V., Ravelingien, A., De Sutter, P., Pennings, G. & Buysse, A. (1 June 2014). Beyond sperm cells: A qualitative study on constructed meanings of the sperm donor in lesbian families. *Human Reproduction*, 29(6), pp. 1248-1254. <https://doi.org/10.1093/humrep/deu060>.

טובת ילדים לאחר גירושין: תמורות חברתיות ומשפטיות

דניאל גוטליב

יחזרו לגור יחד. גם מתבגרים, אשר במישור השכלתני מבינים כי אין לכך סיכוי, לא מוכנים להיפרד מהפנטזיה הזו. עבור ילדים, גירושי ההורים נחווים כאובדן – אובדן של שלמות המשפחה, של הנורמטיביות, של האמון שההורים יגנו מפני כל קושי, של התמימות, של השגרה, של זמן איכות עם שני ההורים וכן אובדת תחושת הביטחון הבאה ממשפחה שלמה. במקרים שבהם שוררת עוינות קשה בין ההורים, נוסף על כל ההתמודדויות האלו, מתווסף משבר נאמנות. הילד נדרש, גם אם לא במילים, להפגין את הנאמנות שלו למי מבין ההורים, לפעמים על חשבון הקשר עם ההורה האחר. הילד מושלך למצב של דיסוננס קוגניטיבי. אין הוא יכול לאהוב, כפי שאהב תמול שלשום, שני אנשים שהיום שונאים האחד את השני. על מנת לשרוד, הילד חייב לסגת, ולו קצת, מאהבה שהוא חש, או לפחות מזו שהוא מפגין כלפי אחד מההורים. במקרים קיצוניים הילד נדרש לעשות הפרדה מלאכותית בין שני המעגלים בחיים שלו, זה של העולם של האם וזה של העולם של האב. אם במצב משפחתי תקין קיימת חפיפה רבה בין שני המעגלים המאפשרת לילד לעשות אינטגרציה בריאה בין שני ההורים – על ייחודם, על ההבדלים שביניהם, על יתרונם ועל חסרונותיהם היחסיים – הרי שכאשר קיימת עוינות בין ההורים, כבר אין חפיפה בין המעגלים והילד נדרש לעשות מעין הפרדה (split) בין שני העולמות. כאשר הוא נמצא בעולם של הורה אחד, עליו להשיל מעצמו סממנים של העולם של ההורה השני כגון שיתוף חוויות, אמירות חיוביות, שיחות טלפון, ביגוד, צעצועים, הנהגות דתיות ולעתים אפילו שם. במקרים הקיצוניים ביותר, הילד נדרש ליצור מעין פרסונות שונות – אחת שהיא השתקפות של עולם המושגים והערכים של האם ואחת שהיא השתקפות של עולם המושגים של האב. אין ספק כי במצב שכזה, קשה לילד לפתח עבור עצמו אישיות אינטגרטיבית, קבועה ויציבה. מבחינה היסטורית, ילדים תמיד היו הצלע הכי חלשה של משולש הגירושין, אמא-אבא-ילד. לילדים אין שדולה של עצמם בכנסת. ברוב המקרים גם אין להם ייצוג עצמאי בבית המשפט. עם זאת, יש לציין שתי תופעות שנהיו שכיחות יותר בשנים האחרונות: האחת, מינוי אפוטרופוס לדיון עבור

נדמה כי קצב השינויים החברתיים, ואולי גם הערכיים, העוברים על המשפחה בעידן הנוכחי מהיר מכפי היכולת של עולם הפסיכולוגיה להבין את המשמעות ארוכת הטווח של השינויים השונים או של המערכת המשפטית למלא את תפקידה כמי שאמורה להסדיר את מערכות היחסים בתוך המשפחה. כך, לדוגמה, במהלך 150 השנים האחרונות חלו תמורות בתפיסות החברתיות והמקצועיות לגבי טובת הילד. במאה ה-19 רווחה הדעה כי בהקשר של גירושין טובתם של ילדים הייתה להיות ברשות אביהם, מתוך תפיסת הילדים כרכוש או מתוך הבנה כי האב יוכל להעניק להם עתיד כלכלי בטוח יותר. בתחילת המאה ה-20, עם עלייתה של הפסיכולוגיה הפרוידיאנית שהביאה להבנה כי טובתם של ילדים, במיוחד ילדים צעירים, היא דווקא לגדול עם אמהותיהם, תפסה חזקת הגיל הרך את מקומה כמרכזית בסכסוכי גירושין. חזקת הגיל הרך מתבטאת בין היתר בכתבים של אנה פרויד (Goldstein, Freud & Solnit, 1973), p. 170; 1979, p. 288; Goldstein, Freud, Solnit & Goldstein (1986, p. 236), אך המקור קדום הרבה יותר, וכתוב בתלמוד הבבלי: "עד בן שש בצוואת דאימיה ניחא ליה" (עירובין, פ"ב א'). בשני העשורים האחרונים לערך אנו עדים לנסיגה מעמדה זו לטובת גישה שבוחנת את טובת הילד בכל מקרה לגופו. נדמה כי גישה זו תואמת את העולם הפוסט-מודרני שבו אנחנו חיים. עקרונות ואמונות שפעם נחשבו לאבסולוטיים, מובנים מאליהם ואף מקודשים הם כעת מוקד של שאלות, אתגור ואף נטישה וחילול. אכן, ככל שהגישה הפוסט-מודרנית משפיעה על המשפחה – נורמות, הרכב, תוחלת ותפקידים – כך מתעצם אתגר עבור פסיכולוגים, לא רק להבין את אשר עובר על ילדים, אלא גם לייעץ לגורמים משפטיים לגבי האופן הראוי לשמר את טובתם שעה שהוריהם אינם מצליחים לעשות זאת, אם מתוך מגבלות נפשיות וקוגניטיביות ואם מתוך מצוקה אישית זמנית כגון אלה שמופיעות בגירושין בקונפליקט גבוה.

כאשר מסתכלים על גירושין מנקודת מבטם של ילדים, עולה בצורה ברורה כי מדובר באירוע שנכפה עליהם בעל כורחם. ברוב המקרים ילדים היו רוצים כי הוריהם הפרודים או הגרושים

משפחתי ועל ההשלכות של גירושין ושל כל עניין אחר בסכסוך משפחתי על הצדדים ועל ילדיהם, ובכלל זה השלכות משפטיות, רגשיות, חברתיות וכלכליות.

(2) מתן מידע לצדדים על הדרכים שיש בהן כדי לסייע להם ליישב את הסכסוך בהסכמה ובדרכי שלום ולהתמודד עם השלכותיו, לרבות ייעוץ, גישור, טיפול משפחתי או זוגי, ועל השירותים הניתנים לשם כך ביחידת הסיוע שליד הערכאה השיפוטית, בקהילה ובמגזר הפרטי.

(3) היכרות עם הצדדים כדי להעריך יחד איתם את צורכיהם ורצונותיהם, ולעניין ילדיהם – טובתם, רצונותיהם וזכויותיהם בעניינים הנוגעים אליהם, לסייע להם לבחון דרכים ושירותים שעשויים לתרום ליישוב הסכסוך ביניהם בהסכמה ובדרכי שלום, והאפשרות להתמודדות עם השפעות הסכסוך ולתאם עימם תוכנית מתאימה להמשך התהליך.

(4) קביעת הסדרים זמניים בהסכמה בעניין מזונות או החזקת ילדים וסדרי קשר לתקופות כאמור בסעיף קטן (ה) או מתן המלצה לצדדים ולגורם שאליו הם יופנו להמשך הליך יישוב הסכסוך.

בהמשך קובע החוק לוחות זמנים לקיום המפגשים ולקבלת החלטות לגבי האופן שבו יש להתקדם.

על פי הדיווחים, באמצעות התהליך שהחוק מפרט ומחייב, הורים רבים אכן מצליחים להגיע לפתרונות מוסכמים ללא צורך בהליכים משפטיים ממושכים, יקרים ועוינים. אין ספק כי יש בכך להטיב עם הילדים ולאפשר תכנון ענייני יותר להמשך הדרך.

2. חזקת הגיל הרך

נושא חזקת הגיל הרך משמעותי ביחס של החברה לילדים להורים גרושים (גוטליב, 2008). מקור החזקה בשנות השישים מהמאה הקודמת, והיא שהנחתה במשך שלושה או ארבעה עשורים את תהליך קבלת ההחלטות בין ילדים להורים גרושים. חזקה זו מצאה אחיזה בחוק הכשרות המשפטית והאפוטרופסות תשכ"ב 1962 –

”סעיף 24

היו הורי הקטין חיים בנפרד – בין שנישואיהם אויבו, הותרו או הופקעו בין שעדיין קיימים ובין שלא נישאו – רשאים הם להסכים ביניהם על מי מהם תהיה האפוטרופסות לקטין, כולה או מקצתה, מי מהם יחזיק בקטין, ומה יהיו זכויות ההורה שלא יחזיק בקטין לבוא עמו במגע; הסכם כזה טעון אישור בית המשפט והוא יאשר לאחר שנוכח כי ההסכם הוא לטובת הקטין, ומשאור, דינו – לכל ענין זולת ערעור – כדין החלטת בית המשפט.

ילדים במקרים מסוימים, והשנייה, מפגשים של שופטים עם ילדים בנוכחות עובדת סוציאלית. בדרך כלל, כל הורה, באמצעות עורך הדין שלו, טוען כי הוא זה שמביע את רצונו האמיתי של הילד ומייצג את טובתו. על פניו, ההורים טוענים בכנות כי “טובת הילד” היא נר לרגליהם. אולם מנגד, הם עושים דברים נעדרי הלימה עם עיקרון נעלה זה. גם הורים שמצליחים להבחין בסתירה בין הנעשה לנאמר, אינם יכולים תמיד לנקוט צעדים נדרשים כדי שהמעשה יעלה בקנה אחד עם הנאמר. לפרצה הזאת נכנסים מוסדות הרווחה והמשפט שאמונים להעניק הגנה לילדים שעה שתפקיד זה חומק קצת מידיהם של ההורים.

מבחינה היסטורית, ילדים תמיד היו הצלע הכי חלשה של משולש הגירושין, אמא-אבא-ילד

תמורות חברתיות ומשפטיות

לאחרונה חלו מספר שינויים שיש בהם כדי להשפיע על ילדים בתהליכי הגירושין. אבקש לעמוד בקצרה על שלושה מהם.

1. חוק להסדר התדיינות בסכסוכי משפחה (הוראת שעה), התשע”ה-2014

החקיקה משנת 2014 נכנסה לתוקפה בשנת 2015. מטרתה “לסייע לבני זוג ולהורים וילדיהם ליישב סכסוך משפחתי ביניהם בהסכמה ובדרכי שלום, ולצמצם את הצורך בקיום התדיינות משפטית, מתוך התחשבות במכלול ההיבטים הנוגעים לסכסוך ובטובתם של כל ילדה וילד”.

על פי החוק, אשר אושר לשלוש שנים, ההורים המבקשים להגיש תביעה של סכסוך משפחתי חייבים קודם להגיש בקשה ליישוב הסכסוך. על סמך הבקשה הזאת ההורים מוזמנים ליחידת הסיוע שליד בית המשפט או בית הדין לארבע פגישות מידע, היכרות ותיאום (מהו”ת), שמטרתן להסביר להורים את המהות של תהליך הגירושין, כולל השפעתו על הילדים, וכן לבחון איתם אפשרות של הגעה לפתרון מוסכם באמצעות תהליך של גישור. על פי החוק, פגישות המהו”ת יכללו –

(1) מתן מידע על ההליכים המשפטיים לעניין סכסוך

סעיף 25

לא באו ההורים לידי הסכם כאמור בסעיף 24, או שבאו לידי הסכם אך ההסכם לא בוצע, רשאי בית המשפט לקבוע את הענינים האמורים בסעיף 24 כפי שייראה לו לטובת הקטין, ובלבד שילדים עד גיל 6 יהיו אצל אמם אם אין סיבות מיוחדות להורות אחרת.

ועמות "הורות משותפת=טובת הילד" שקוראות לביטול חזקת הגיל הרך ולקביעת אמות מידה שוויוניות. ביו היתר נטען כי בשנים האחרונות גברים מעורבים יותר בגידולם של ילדיהם ונוטלים חלק פעיל יותר בכל מטלות הבית שבעבר נחשבו כשייכות לנשים. מחאת הגברים לבשה צורות שונות, בהן גם צורה תוקפנית כמו בקבוצת "א' זה אבא".

מהצד השני, קבוצות הנשים הביעו התנגדות קשה לשינוי בחזקת הגיל הרך בטענה כי במציאות המשפטית שבה ידן של הנשים על התחנות ובה הדין העברי הוא הבסיס לדיני משפחה ובכך, לדעתן, קיימת אפליה נגד נשים, חזקת הגיל הרך הוא המקום היחיד שבו ניתן לנשים יתרון על פני גברים, וכי ביטול החזקה תחליש את הנשים עוד יותר. עמדה זו מבטא מכון רקמן (המרכז לקידום מעמד האישה במסגרת הפקולטה למשפטים באוניברסיטת בר-אילן). נראה כי נוסף לטענות בענין מעמד הגברים לעומת מעמד הנשים מסתתר משהו פרוזאי, הוא העניין הכלכלי. נראה שקיימת היום מגמה להתאים את גובה דמי המזונות לזמן שהייה של הילדים אצל כל אחד מההורים. ככל שהילד שווה יותר זמן עם האב, כך יש נטייה לחייבו בשיעור נמוך יותר של מזונות.

המאבק על חזקת הגיל הרך לא הסתיים. היו ניסיונות להגיע לפתרונות כגון הצעה של שרת המשפטים דאז ציפי ליבני להחיל את חזקת הגיל הרך על ילדים עד גיל שנתיים, אך הצעה זו לא קרמה עוד וגידים, ככל הנראה משיקולים פוליטיים. אולם בשונה מהמישור המשפטי, במישור הפסיכולוגי אין משמעות רבה לחזקת הגיל הרך, היות ומדובר בחזקה הניתנת לסתירה, כך שכשפסיכולוג מתבקש להמליץ על משמורת והסדרי ראייה, אין כל מניעה להמליץ על האב גם כאשר הילדים מתחת לגיל שש.

ביום 5 במרץ 2018 פורסמה הצעת חוק הכשרות המשפטית והאפוטרופסות (תיקון מס' 19) (שינוי חזקת הגיל הרך) מטעם הוועדה המשותפת לוועדת החינוך, התרבות והספורט ולוועדה המיוחדת לזכויות הילד לדיון בהצעת חוק הכשרות המשפטית והאפוטרופסות התשע"ח-2018. הצע להחליף את סעיפים 24 ו-25 ולהוסיף את סעיף 25 א, וזאת כדלקמן:

"הסכם הורות בין הורים בפירוד

.24

(א) התגלעו חילוקי דעות בין הורים בפירוד בעניין אופן מימוש אפוטרופסותם אחריותם ההורית, יפעלו ההורים להגיע להסכמה ביניהם בדרכי שלום, בעצמם או באמצעות צד

משמעות החזקה היא כי עבור ילדים מתחת לגיל 6 קיימת חזקה להיות במשמורת של האם. החשיבה מאחורי החזקה הזאת נבעה מתפיסות פסיכולוגיות ודפוסים חברתיים ששלטו במחצית הראשונה של המאה הקודמת, כשדמות האם נחשבה למרכזית בחייהם של הילדים, בתקופה שבה נשים עדיין לא השתלבו בכוח העבודה בהיקף רחב וברוב המקרים נשים והחברה בכלל ראו בגידול הילדים ובבית את מקומן של הנשים.

בשנים האחרונות, גורמים במדינת ישראל מבקשים ללכת בעקבות שאר העולם המערבי ולבטל את חזקת הגיל הרך ובמקומה לאמץ את העיקרון של "טובת הילד" בקביעת החלטות בענייני ילדים ללא כל דעות קדומות מגדריות. בשנת 2005 קמה ועדת שניט, הוועדה הציבורית לבחינת ההיבטים המשפטיים של האחריות ההורית בגירושין. המלצות הוועדה התייחסו, בין היתר, לנושאים הקשורים בקביעת אחריות הורית משותפת לשם מימוש זכויות ילדיהם, זכותו של הילד לקשר משפחתי עם אחיו ואחיותיו ועם הורי הוריו. הוועדה העמידה את "טובת הילד" בראש מעייניהם באופן שיהווה שיקול ראשון במעלה בכל פעולה שההורים נוקטים בענייניו של קטין, והדגישה את החשיבות של עידוד שיתוף הפעולה בין ההורים וצמצום ההתדיינות והגדרת הקווים המנחים לקביעת טובת הילד.

ההורים טוענים בכנות כי "טובת הילד" היא נר לרגליהם. אולם מנגד, הם עושים דברים נעדרי הלימה עם עיקרון נעלה זה

תהליך העבודה של ועדת שניט, וכן המלצות הביניים וההמלצות הסופיות שלה, לוו בלא מעט תסיסה חברתית. מצד אחד עמדו קבוצות פוליטיות של נשים ומהצד השני קבוצות פוליטיות של גברים. בתקופה זו קמו תנועת "הורות=שווה"

בהסכם ההורות או בהסדר ההורות, לפי העניין, וכן להורות על נקיטת אמצעים אלו: (1) הפניה ליחידת הסיוע שליד בית המשפט לשם גיבוש דרכים למימוש הסכם ההורות או הסדר ההורות; (2) מינוי צד שלישי שילוה את ההורים במימוש הסכם ההורות או הסדר ההורות, לרבות קביעה בעניין ההוצאות הכרוכות בכך; צד שלישי כאמור יהיה תואם לאורח חייהם של ההורים; (3) חיוב ההורה שהפר הפרה חוזרת ונשנית את הסכם ההורות או את הסדר ההורות להשתתף בהדרכה וטיפול מקצועיים מאת גורם שיקבע בית המשפט ולשאת בהוצאות הכרוכות בכך; גורם כאמור יהיה תואם לאורח חייו של ההורה; (4) חיוב ההורה שהפר את הסכם ההורות או את הסדר ההורות בתשלום להורה השני, ובכלל זה פיצויים בשל נזק שנגרם לו".

יוצא כי הצעת החוק נועדה להבנות מנגנון חדש של חשיבה על מקומם של ילדים לאחר גירושין תוך כדי הישענות על מונחים של זמני שהייה עם ההורים במקום המונחים השגורים כיום של החזקת ילדים ומשמורת. כמו כן, הצעת החוק מתייחסת למיסוד דרכים לאכיפת החלטות של בית המשפט וזאת בהינתן הקשיים המשמעותיים שעולים לעתים ביישום החלטות בית המשפט בעניין חלוקת הזמן של ילדים בין ההורים.

3. משמורת משותפת

בשנים האחרונות חלה תפנית משמעותית בבתי המשפט בעולם בכלל ובארץ בפרט בעניין קביעת חלוקת הזמן של ילדים לאחר הפירוד של ההורים. כך, לדוגמה, מדינות רבות בארצות הברית בוחרות להעדיף משמורת משותפת על פני משמורת אב או משמורת אם, וזאת כל עוד ולא הוכח כי הדבר מנוגד לטובתו של הילד. מגמה זו מוצאת לעצמה ביטוי ברור בפסיקות של בית המשפט לענייני משפחה בישראל בהחלטות העולות בקנה אחד עם תפיסות חברתיות שוויוניות שעניינן הימנעות מאפליה על בסיס מגדרי.

בניגוד למה שמקובל לחשוב, אין משמעותה של משמורת משותפת בהכרח חלוקה שווה מתמטית בין ההורים. הורים רבים, בעיקר אבות, הדורשים חלוקה כזאת, עושים זאת מתוך היענות לצורכיהם ולא תמיד מתוך הבנת צורכי הילדים. כאשר הורים נמצאים בתהליך הפרידה – הן הכלכלי והן הפסיכולוגי – במובן מסוים נראה זה הגיוני לחלק הכול חצי-חצי, ואכן כך קובע החוק בנושאים הכלכליים. אין ספק כי מבחינת התחושה של כל אחד מההורים, אם הוא כבר נדרש לוותר על חלק מהזמן שלו עם הילד, דבר שהוא מחויב

שלישי, ובכלל זה מטפל מקצועי או מגשר. (ב) הגיעו הורים בפירוד להסכמה בעניין אופן מימוש אפטרופסותם, ובכלל זה בעניין חלוקת הזמן שבו ישהה הקטין עם כל אחד מהם וחלוקת הטיפול בצרכיו השונים יערכו ביניהם הסכם הורות לפי טופס שיקבע השר בתקנות (להלן – הסכם הורות); בהסכם הורות יקבעו הצדדים, ככל האפשר, מנגנון המקובל עליהם ליישוב מחלוקות עתידיות ביניהם לעניין אופן יישום ההסכם ולביצוע התאמות הנובעות משינוי נסיבות, ובכלל זה מטפל מקצועי או מגשר. ...

קביעת הסדר הורות על ידי בית המשפט

25. ...

(ב) בבואו לקבוע הסדר הורות יביא בית המשפט בחשבון את טובת הקטין כשיקול ראשון במעלה, ובכלל זה יתחשב בכל אלה: (1) מצבו הגופני והנפשי של הקטין, צרכיו ההתפתחותיים וכישוריו המשתנים בהתאם לגילו, ואם הוא ילד עם מוגבלות – גם צרכיו המיוחדים; ...

(2)¹ זכותם של הורי הקטין למימוש אפטרופסותם המשותפת כך שחלוקת הזמן שבו ישהה הקטין עם כל אחד מהם תהיה שווה ככל האפשר ותענה על הצורך של הקטין לגדול עם שני הוריו; על פי ההסדר המוצע הורים החיים בנפרד יפעלו להגיע להסכמה ביניהם לעניין אופן מימוש אפטרופסותם, ובכלל זה לעניין חלוקת הזמן שבו ישהה הקטין עם כל אחד מהם וחלוקת הטיפול בצרכיו השונים (להלן – אופן מימוש האפטרופסות). אם ההורים הגיעו לידי הסכמה כאמור, הם יערכו ביניהם הסכם הורות לפי טופס שיקבע שר המשפטים בתקנות. הסכם הורות כאמור טעון אישור של בית המשפט, וזה יאשרו לאחר שנוכח כי ההסכם הוא לטובת הקטין. אם ההורים לא הגיעו להסכמה לעניין אופן מימוש האפטרופסות, רשאי כל אחד מהם לפנות לבית המשפט בבקשה לקבוע הסדר הורות שבו ייקבע אופן מימושה. בבקשה כאמור ובתשובה עליה יצרף כל הורה לפי העניין הצעה לקביעת הסדר ההורות ... בקביעת הסדר ההורות יביא בית המשפט בחשבון כשיקול ראשון במעלה את טובת הקטין...

הפרת הסכם הורות או הסדר הורות

25 א.

(א) הפר הורה הסכם הורות או הסדר הורות, רשאי בית המשפט לקבוע הסדר הורות או לשנות הסדרים הקבועים

¹ לפסקה (2) שתי גרסאות, הבאתי את הראשונה.

14. מעמד ההורים

ההורים הם האפוטרופסים הטבעיים של ילדיהם הקטינים.

15. תפקידי ההורים

אפוטרופסות ההורים כוללת את החובה והזכות לדאוג לצרכי הקטין, לרבות חינוכו, לימודיו, הכשרתו לעבודה ולמשלח-יד ועבודתו, וכן שמירת נכסיו, ניהולם ופיתוחם; וצמודה לה הרשות להחזיק בקטין ולקבוע את מקום מגוריו, והסמכות לייצגו. ...

18. שיתוף בין ההורים

בכל ענין הנתון לאפוטרופסותם חייבים שני ההורים לפעול תוך הסכמה; הסכמתו של אחד מהם לפעולתו של רעהו יכולה להינתן מראש או למפרע, בפירוש או מכללא, לענין מסוים או באופן כללי; וחזקה על הורה שהסכים לפעולת רעהו כל עוד לא הוכח היפוכו של דבר. בענין שאינו סובל דיחוי רשאי כל אחד מההורים לפעול על דעת עצמו".

עולה כי אל לו להורה אחד לפעול ביחס לילד בכל תחום משמעותי ללא ידיעתו וללא הסכמתו של ההורה השני (צדיק, גוטליב, ליבק ואופיר, 1998). יוצא כי גם מבלי לקרוא לדבר בשמו, הרי שממילא קיימת משמורת משפטית משותפת. ביולי 2017 חלה תפנית באופן שבו הפסיקה מתייחסת לילדים להורים גרושים, אם כי לא בצורה ישירה. תחילתו של הסיפור היה בבית המשפט לענייני משפחה בראשון לציון, שם פסק כב' השופט (בדימוס) יעקב כהן כי כאשר הורים גרושים בעלי הכנסות דומות, וכאשר הזמן של הילדים מתחלק בין שני ההורים באופן שווה, פחות או יותר, הרי שיש לחרוג מההלכה הקובעת כי במקרים של גירושין, על האב לשלם לאם דמי מזונות עבור הילדים. פסק דין זה עורר מהומה ובסופו של דבר העניין הגיע לבית המשפט המחוזי שהפך את הפסיקה, והגיע בהמשך להרכב מורחב של שבעה שופטים בבית המשפט העליון אשר בסופו של דבר הותיר את החלטת השופט כהן על קנה.

בפסק דינו הזכיר כב' השופט ע' פוגלמן את מסקנותיהן של ועדות שיפמן ושניט, לפיהן:

"המסקנה המשותפת של שתי הוועדות היא, שהאחריות הטיפולית והכלכלית בילדים מן הדין שתחול עקרונית בשווה על שני ההורים, אף אם אינה מתחלקת ביניהם למעשה בשווה, ויש לזנוח את התפיסה המגדרית על פיה גידולם של ילדים מוטל על נשים וכלכלתם מוטלת על גברים".

מעצם הגירושין ומה שמעורר אצלו תחושת אובדן, הרי שקשה לו מבחינה פסיכולוגית לוותר על יותר מ-50 אחוזים מהזמן. אין זה אומר כי הורה המבקש חלוקת זמן שוויונית באמת מסוגל להיות נוכח בצורה כה אינטנסיבית בחיים של הילד, אולם במקרים רבים הורים פועלים יותר מהרגש ופחות מהשכל. הם מחפשים צדק, גם אם מחיר הצדק הוא גזירת גזירה עצמית שאין הם יכולים לעמוד בה.

כאשר הורים מנסים להסתכל על הדברים דרך העיניים של הילדים, הם עדיין סבורים כי שוויון מתמטי הוא הסידור הכי בריא עבור הילד. עם זאת, לעיתים קרובות, חשיבה זו פשטנית ומתעלמת ממרכיבים אחרים האמורים להשפיע על חלוקת הזמן של הילדים כגון הקשר שלהם עם כל הורה, זמינות ההורים לטיפול היומיומי בילדים, מרחק המגורים שבין שני ההורים, הרגלי העבודה של ההורים, ודברים הקשורים לילדים כגון גיל, תפיסת הזמן, טמפרמנט והצרכים החינוכיים שלהם.

משמורת משותפת מוגדרת ככל סידור שבו הילדים נמצאים בין 35-50 אחוזים מהזמן עם כל אחד מההורים. זו גם פחות או יותר הנורמה אשר ממילא השתרשה בארץ במשך השנים, גם ללא שהדבר נקרא בשמו. יש להדגיש כי קיים הבדל בין equal (שווה) ל-equivalent (שווה ערך). ילד זקוק לכך שהזמן שלו עם כל הורה יהיה שווה ערך. כאשר מסתכלים על הדברים דרך הצרכים של הילדים, חשוב כי הקשר עם כל הורה יהיה משמעותי, קבוע, עקבי וניתן לצפייה מראש. כמות הזמן אמנם חשובה, אבל אין כל מחקר שמעיד על כך שילדים מסתגלים טוב יותר כאשר הם נמצאים עם כל הורה בדיוק 50 אחוזים מהזמן לעומת מצבים שבהם הם נמצאים קצת פחות עם אחד מההורים. במקרים רבים, הורים שנאבקים על מספר השעות לא נותנים את הדעת די הצורך על התוכן שיצליחו לצקת אל תוך הזמן שלהם עם הילדים. כמו כן, הורים לא תמיד נותנים את הדעת להשפעה של מעברים תכופים מבית לבית על הילדים.

בפועל, בכל מקרה של גירושין, באופן אוטומטי הילדים נשארים במשמורת המשפטית המשותפת של שני ההורים. פעמים רבות, הורים הדורשים משמורת משותפת עושים זאת מתוך רצון להיות מעורבים בתהליך קבלת ההחלטות בענין ילדיהם גם לאחר הגירושין, וסבורים כי מאבק על משמורת משותפת הוא זה שיבטיח את הזכות הזאת. בכך הם, ופעמים רבות גם עורכי הדין שלהם, מתעלמים מדברים מפורשים המופעים בחוק הכשרות המשפטית והאפוטרופסות:

כל הקשיים נשכחים

שיחה מלב אל לב על הורות בזוגיות חד-מינית

איריס ברנט

לתוך זה. הייתי בן שלושים ושמונה כשהתחלנו את האימוץ.

ספר לי, איך זה היה?

האימוץ של הילד הראשון, עידו, היה כשאני עובר את התהליך הפורמלי. בחרנו שאני אעבור את התהליך הפורמלי גם כי אני הייתי מבוגר יותר וגם מתוך מחשבה שגיל המאמץ יכול להיות בעיה וחשבנו שנרצה לאמץ יותר מילד אחד. הייתה לכך משמעות גם מבחינת החיבור הרגשי שלי לתהליך. לכן אני נסעתי לרוסיה לעשות את האימוץ. האימוץ מתבצע דרך עמותה בארץ. נושא המשפחה החד-מינית היה פתוח לפנייהם, כמובן. לקח זמן למצוא מקום שיסכים לאפשר אימוץ לגבר חד-הורי. האימוץ בחו"ל היה תהליך רגשי סוחט.

כלומר הגעת לעשות את האימוץ של עידו ברוסיה, כגבר הטרוסקסואל חד-הורי?

כל הנושא ההומוסקסואלי לא נידון שם. הם לא שאלו, אולי לא העלו על דעתם, ואני לא התבקשתי להצהיר ולשקר. אני רוצה לספר גם שהחוויה (כלומר המפגש עם עידו) התרחשה אחרי שנתיים המתנה בארץ! החוויה הראשונית הזו של המפגש הראשון איתו היה כמו מפץ גדול, הרגע שהופך אותך להורה, האהבה הראשונית.

עידו היה יותר גדול ממה שהתכוונו, כמעט בן שנתיים. חשבנו לנסות לאמץ ילד קטן ככל שניתן, אבל בסופו של דבר רגשית מאוד עזה. משהו שמחבר מאוד מאוד חזק. לא יודע אם זו הייתה אהבה ממבט ראשון, אבל המתנה של שנתיים עם ציפייה גדולה עשו את שלהם, ההתרגשות הייתה עצומה ופתאום זה קרה. גם שם התהליך היה ארוך ולקח 45 יום של שהייה בעיר זרה. במהלך ימים אלו גם המשפחות שלנו הגיעו לרוסיה כדי לסייע לי בימים הראשונים של הטיפול בעידו הפעוט. אני הייתי אבא טרי וחסר ניסיון לפעוט כמעט בן שנתיים בארץ זרה. העזרה של ההורים שלי ושל אהוד עזרה גם להם להיות חלק מהתהליך, ולהתחיל את הסבאות

ארז ואני מכירים עוד מלימודי התואר הראשון. מאז לא היינו בקשר עד למפגש זה, אך ההיכרות הקודמת יצרה תשתית נעימה למפגש המרגש והאמיתי לצורך הכנת כתבה זו. ארז מנהל את תחנת הדר יוסף של השירות הפסיכולוגי-חינוכי בתל אביב יפו. אני מרשה לעצמי לנחש שיש לבחירה מקצועית זו משמעות רבה עבורו, מעין סגירת מעגל פנימית עבורו.

ארז נשוי לבן זוגו אהוד* זה 18 שנים, ולהם שני ילדים, עידו (14) ואיתן (8).

ארז, בוא נתחיל בכך שתספר על עצמך, על המשפחה שלך. המשפחה שלי כוללת את בן הזוג שלי ואותי. אנחנו ביחד 18 שנים. יש לנו שני ילדים, הגדול בן 14, עידו, אימצנו אותו באימוץ חו"ל, ברוסיה. למעשה, מבחינה פורמלית אימצתי אותו באימוץ חד-הורי, כי בחו"ל לא התאפשר לשני גברים לאמץ. הילד הקטן, איתן, בן 8, ואותו הבאנו לעולם באמצעות פונדקאית ותרומת ביצית בהודו. אהוד הוא ההורה הביולוגי. בחרנו להצהיר זאת מפורשות כדי למנוע ניחושים ותחושה שיש מה להסתיר. ויש כמובן את המשפחה המורחבת. כאשר הפכנו להורים, היינו מראשוני המאמצים ומראשוני ההורים שנעזרו בתהליך של פונדקאות. מדובר היה בתהליך שלא היה מוכר והיו מעורבים בו סכומי כסף גדולים, וקשה היה לתת אמון במערכות שעוד לא היה ניסיון בעבודה איתן, ובכלל עם מערכות שלא היו מורגלות אז כלל להורות חד-מינית. הניסיון להביא ילד בעזרת פונדקאית היה ארוך ולא קל. במהלכו היה הריון שהסתיים בהפלה. זה היה אבל לכל דבר ועניין, ורק לאחר מספר ניסיונות נוספים להרות הצלחנו, ובנו איתן נולד.

איך התחילה עבורך הכניסה להורות?

כשהייתי בן 24 הרצון להיות אבא בער בי, הידיעה שאני רוצה ילד הייתה חזקה וברורה לי. עם השנים זה קצת נחבא, ודווקא לבן זוגי היה יותר חשוב. עם המוטיבציה שלו נכנסנו

פרט לארז, כל השמות בדויים.

איריס ברנט היא בעלת קליניקה לטיפול בילד, בזוג ובמשפחה. 03-6876801

בשקיפות, ביחד, בלי שאחד מאיתנו נאלץ להיות יותר בצל. גם עידו הצטרף למסע הזה שלנו להודו, כדי להיות חלק מהתהליך שלאחר הלידה. הבאנו את הילדים לישראל. נהיינו משפחה של שני אבות ושני ילדים. ילדים שהם מאוד שונים אחד מהשני. המצחיק הוא, שהילד השני, שהוא הילד הביולוגי של אהוד, חיצונית יותר דומה לי. אהוד בהיר, אבל תורמת הביצית היא יותר שחומה, אז יצא שאיתן דומה יותר לי, שחרחר יותר. עם איתן הכול היה הרבה יותר טבעי ויותר פשוט, כבר היינו הורים עם ניסיון וגם התאקלמנו כבר בקהילה. קבלת הסביבה, במרבית המקרים, הייתה בסדר גמור.

איך ההורות שלך עם הילד הראשון לעומת השני?

עם עידו, הגדול, הייתי שם מההתחלה, במדינה זרה ורחוקה. ברוסיה מעט מבינים אנגלית והיה קשה לתקשר עם צוות בית הילדים שבו גדל. בהתחלה היינו שם לבד – אני ועידו. למדנו לתקשר. עידו למד מילים ראשונות בעברית ואני למדתי להיות אבא ולטפל בו. עידו נקשר אלי מאוד כשבן זוגי, אהוד, נאלץ להיות יותר בצל בראשית התהליך. משהו מההתקשרות הראשונית המשמעותית הזו אלי קיים עד היום. עם איתן, הבן הקטן, זה היה הפוך. בן זוגי היה חייב להיות שם מיד בלידה של איתן, ואני הייתי צריך להישאר בארץ עם עידו. הגעתי לפגוש את איתן בהודו כשהיה בן שבועיים. כאב לי לראות שהוא מעדיף את אהוד, שכבר התרגל אליו, ושהידיים שלי לא היו טובות לו באותה מידה, ושהקבוק שאני מאכיל ממנו לא היה מספיק טוב.

כמה כאב, רכושנות...

כן, הפסדתי את השבועיים הראשונים, כמו הטבעה אצל הברווזים...

אתה יודע, זה אולי סוג של אגדה, אבל אתה מדבר על איזו תחושה שונה שבין ההתקשרות שלך לילד הראשון לעומת השני.

ההתקשרות לילד השני והחיבור הרגשי לקח יותר זמן. אהוד היה זה שלקח חופשת לידה כי הוא היה ההורה הרשום. אני לא הייתי רשום. לא יכולתי לקחת אפילו יום אחד. הייתי כמו ה"אבא" שמפרנס. אני קינאתי. איתן [הילד השני, הביולוגי] היה מדהים ושקט. בגיל שבועיים כבר היה משחק איתי. הייתי שם את האצבע ככה על הפה שלו והוא היה עושה "הההו". מפסיק, ועוד פעם משמיע קול. רק לאחר מספר חודשים יכולתי לחוש שקיבלתי אצלו את מקומי כהורה ושאיני כתובת משמעותית עבורו כשהוא במצוקה.

והסבתאות שלהם לעידו. לאחר מכן, אחרי 45 יום מתישים פיזית ורגשית, חזרנו לישראל. אהוד בן זוגי לאט לאט הכיר את עידו והתקרר אליו. בצד האושר הגדול היה את מה שאנחנו יודעים על ילדים מאומצים מהגוש הסובייטי, שהקליטה שלהם לא פשוטה ועם הרבה קשיים בדרך. [ניכר על ארז שהוא מדבר בהרבה כאב]. התמודדות מורכבת ולפעמים מורכבת מאוד. גרנו אז ברמת השרון, לא בלב הקהילה הלהט"בית בתל אביב. העסיקה אותנו השאלה איך הסביבה תקבל ילד לשני הורים גברים. לקחתי את חופשת הלידה והוספתי עוד שלושה חודשים. נשארתי עם עידו חצי שנה בבית כדי להתחיל את החיבור שלנו כשהוא כמעט בן שנתיים, ולא מלידתו. לאחר חצי שנה עידו התחיל ללכת לגן והתחילה התלבטות – מה אומרים לגננת? האם יקבלו אותו לגן או לא? אני זוכר שהגננת הראשונה שסיפרנו לה הייתה הגננת בגן הפרטי. היא קיבלה את עידו לגן שלה אבל נתנה להבין שזה לא מובן מאליו. מבחינתנו, לא לספר לצוות החינוכי במסגרות השונות לא היה אופציה. היה ברור שעידו לא יגדל עם הסתרה סביבו. בהמשך, במעון, חלק מהצוות החינוכי היה מרקע מסורתי. אחת הגננות אמרה: אל תדאגו, לא נגיד לסייעות שעובדות בגן שום דבר. ולהפך, לנו היה חשוב שידעו. אמרנו לה את זה. היה ברור לנו שחלק מקליטה טובה של עידו בגן וחלק מתמיכה בו קשורים לגיוס של הצוות. למשל, אם הילדים שואלים את עידו: איפה אמא שלך? – אז שכל מי שעובדת בגן תוכל לעזור ולתווך את התשובה. ואכן, לא מסובך להגיד שיש משפחות מכל מיני סוגים, ואחד מהם הוא משפחה עם שני אבות. הגישה של הגננות הייתה שמרנית אבל היה רצון טוב, ועידו זכה לצוות תומך ומכיל. ההתרשמות שלי היא שכיום המציאות כבר השתנתה ומקבלים ביותר נינוחות משפחות כמונו. אין היום את חוסר הביטחון והצורך להכין הסברים מתוכננים בקפידה כזו. אני מניח שלא בכל הארץ זה כך. בתל אביב ובמרכז הפתיחות רבה יותר. בפריפריה אני מניח שיש יותר שמרנות.

את הילד השני החלטנו להביא באמצעות תהליך של פונדקאות, כשהאבא הביולוגי יהיה בן זוגי, אהוד. התהליך היה ארוך וכלל מספר ניסיונות. עוד תרומות ביציות ועוד תרומות ביציות וזה כמו מסטיק, אינסוף שיחות טלפון ומיילים ועם טיסות להודו, אבל כשזה הצליח, כל הקשיים נשכחו. [טון הדיבור של ארז נהיה מאוד חיובי, בניגוד לצער שהובע בשאר הסיפור]. בהעדר סיוע של המדינה הוצאנו סכומים גבוהים כדי לעבור את התהליך... כמו באימוץ של עידו, הגענו גם להודו עם המשפחות, והיינו שם 22 ימים. בתהליך של הלידה של איתן (הילד השני) כבר הכול נעשה

היום בתי ספר מעבירים את התוכניות של חוש"ן [חינוך ושינוי, מרכז החינוך וההסברה של הקהילה הלהט"בית] על זהות מינית, אבל בבית הספר של עידו חששו להכניס את זה. יותר דיברו על קבלת השונה. בורחים עדיין מהנושא הלהט"בי, וחבל.

השקענו גם המון מחשבה ומאמץ בבניית נרטיב ברור ומסודר לשניהם. לכל אחד הכנו סרט על ההגעה שלו לעולם. לספר להם על השורשים שלהם. כשאנחנו היינו ילדים, לכל אחד היה ספר עם תמונות הילדות שלו והשורשים שלו היו מוגדרים ומדוברים כל אחד במשפחה שבה הוא גדל. היה ברור לנו שגם אנחנו בונים עבור שני ילדינו את הנרטיב של השורשים שלו, כל אחד עם הסיפור האישי והתמות שרצינו להכניס שם. למשל, איך לכתוב את ההורים הביולוגיים של עידו: איך קוראים להם? האם זה "האישה", ה"אמא" או ה"אמא הביולוגית"? היו שם בחירות שעשינו ביחס לזה. בחרנו שתהיה התמונה שלה באלבום התמונות שלו. אני לא יודע אם עשינו בחירה נכונה או לא. ולאיתן יש את האישה שנתנה את הביצית ויש את הפונדקאית, וגם את התמונות שלהן שמנו באלבום שלו. נתנו את המשגה לפני שיש להם את ההבנה, אבל הקדמנו כדי לייצר התחלה של המשגה. בהתחלה הראינו את זה לכל אחד, שלא יפחדו מהמשפחה הזאת, מההורות הזאת. אבל בשנים האחרונות פחות... ואולי הבנו שלא כולם מפחדים. בגן, כאשר איתן היה בגיל שנתיים ושאלו כל ילד איך קוראים לאמא ולאבא, הוא אמר שלאבא שלו קוראים "אבא אהוד" ולאמא שלו "אבא ארז".

כאשר עידו היה בן שבע עברנו להתגורר ביישוב קטן. כשהגענו היינו המשפחה החד-מינית היחידה. היום יש ארבע משפחות חד-מיניות כאן.

אתם בקשר איתם, היותם בהורות חד-מינית מחבר ביניכם?

להפתעתי אין לנו ממש קשר איתם. אין לנו כוח להתקשר עם אנשים בגלל שהם הומואים או לסביות. זה אמנם לטובת הילדים להבין שיש עוד משפחות כמו שלהם, אבל יש לנו מעט זמן לקשרים חברתיים וזה לא הקריטריון להתחברות. אבל אנחנו שמחים שהם בקרבתנו ושיש נוכחות שלהם בסביבה.

ארז, אם אתה ככה מתבונן בדברים ובכל שנות ההורות שלך, מה זה בעיניך להיות הורה טוב?

לצערי את בית הספר שלי בהורות עשיתי עם הילד הבכור, עם עידו. אני חושב שעשיתי לא מעט "אין לי מושג"... מה

אתה מתאר שלתוך ההורות שלך מתערבבים נושאים חברתיים שממקמים את החוויה ההורית שלך שצומחת ושזורה בתוך אלו.

כיום, עידו, הגדול, יודע שיש לו שני אבות, וכשעברנו עם שניהם תהליך של אימוץ הדדי, כלומר כשאני אימצתי באופן פורמלי את איתן ואהוד אימץ פורמלית את עידו, עידו היה בן תשע שנים. בגיל תשע שואלים את הילד אם הוא רוצה להיות מאומץ על ידי ההורה שרוצה לאמץ אותו. את יכולה לתאר לעצמך שישאלו את עידו אם הוא רוצה להיות מאומץ על ידי בן זוגי, אהוד? הרי אהוד אבא שלו כבר יותר משבע שנים. יש ערעור על זה? מה, מקודם הוא לא היה אבא שלו? למזלנו, העובדת הסוציאלית שטיפלה בתהליך הזה הייתה ממש בסדר והבינה עניין. בדרך כלל הילד צריך להגיע לבית משפט ולהישאל אם הוא רוצה להיות מאומץ, והיא הצליחה לארגן שהוא לא יצטרך להגיע לשם. אני מאוד חששתי לו. עם איתן, הקטן, זה עבר פשוט. אמנם ההורות שלי נבדקה, באו לבדוק אותנו שאנחנו ראויים להיות הורים, אבל בסדר. קיבלנו שיש צורך לעבור את ההליך הפורמלי הזה.

אתה צוחק ואומר שזה בסדר, אבל איזו חוויה זאת?

אפשר להיפגע ואפשר לא. זו חוויה פאתטית בעיני. אני לא במקום של עלבונות וקיפוחים. הייתה משימה ועושים אותה. את אהוד זה עצבן אבל גם היה סביר. בכלל למדנו, בן זוגי ואני, שבאופן מפתיע יש את המקומות שהוא נוטה להיכנס בהם לדיכאון ואז אני תומך ויש להפך. כך גם בחלוקת התפקידים שנבנתה אצלנו עם השנים. יש לכל אחד את החלקים שלו. למשל, סנדוויצ'ים לבית הספר וכן הלאה הוא ממש מתקתק, הטיפול הפיזי כמו מקלחות, סיפורים לפני השינה אלו היו יותר בטריטוריה שלי. התייחסות הסביבה הייתה פקטור משמעותי בהתמודדות שלנו. מפתיע שבצבא דווקא [אהוד הוא רופא בקבע] הכול יותר ליברלי ויותר מתקדם. צה"ל הכיר בעידו כבן של אהוד הרבה לפני שהמדינה הכירה בו. מהיום הראשון שהגענו לארץ עידו הוכר גם כבנו של אהוד וזה היה רשום לא רק לצורך הפרוטוקול אלא גם מבחינת זכויות כלכליות, הוצאות מעון וכדומה. זה, למשל, ממש עשה הרגשה טובה של הכרה ותמיכה, לא רק כלכלית, בעיקר רגשית, של קבלה. מבחינת המסגרות החינוכיות, שם דברים יותר מורכבים, למרות שבמקרה שלנו, בסך הכול החוויה שאנחנו עברנו הייתה טובה. אמנם עידו ואנחנו איתנו עמדנו בכמה ניסיונות, למשל, ילדים שאמרו: "האבא ההומו שלך". אני לא חושב שהוא תפס כמה תוקפנות הייתה שם, אבל זה מזעזע.

פינת ההורות

חיקויים. אחרי ההשכבה של הקטן אני הולך לחדר של הגדול, ושם השיחה אחרת. שומע מה עבר עליו בבית הספר, הוא מתחיל את ההתבגרות המינית והוא משתף. זו חוויה של הורה טוב, ליהנות ביחד. בעיני זה קסום. במהלך היום אין דברים כאלה. היום מלא במציאות של שגרה ושיעורים וחוגים וכל השאר. אלו עבורי ההנאות הקטנות של החיים. ברגעים האלה כל הקשיים נעלמים.

אולי זה עלה לאורך השיחה אבל אני מבקשת שלרגע נתמקד בזה, האם יש דברים בהורות חד-מינית שהם ספציפיים להורות כזאת?

כן, בהורות חד-מינית, הרבה דברים שהם מובנים מאליהם בהורות שמתקיימת בתוך זוגיות הטרוסקסואלית, הם לא מובנים מאליהם כאן. החל בבחירה להביא ילדים. זו לא ברירת המחדל של זוגיות כזאת. זה לא שאלו שאינם מביאים ילדים הם החריגים. יש כאן החלטה מאוד אקטיבית לעשות. אין כאן הריון שהוא פאנצ'ר. צריך לעבוד קשה בשביל זה. אני חושב שהא-סימטריה של הזיקה הביולוגית ביחס לילדים גם היא משמעותית. אנחנו בחרנו שבכל מקום שאנו נמצאים בו שאלת ההורות הביולוגית לא תהיה סוד. יש כאלה שבחרים כן להצניע את זה.

גם אין סטראוטיפים בחלוקת התפקידים בבית. אם נלך על חלוקה מגדרית שמזוהה עם נשיות של לבשל, לנקות, לטפל בילדים, אז זה לא שייך לאחד מאיתנו. למשל, אני בדרך כלל לא מבשל, אהוד מבשל ואוהב את זה וגם עושה את מצוין. ויש דברים שאני אעשה. זה מתחלק בינינו אבל לא באופן מגדרי.

אני חושב שהבניה של הזיקה המשפחתית, המערך הסביבתי, גם אלה לא מובנים מאליהם. גם שם נדרשת עבודה ומודעות. אלה דברים שיש לשים לב אליהם על מנת לייצר אותם כמו האימוץ ההדדי ששומר על הזיקה החוקית ההדדית ביחס לילדים. כלומר יש כאן הרבה נושאים שצריך להסדיר בחוזים משפטיים וכן הלאה. צריך להתכונן לגרוע מכול.

ארז הוא איש מקצוע מיומן ומודע לכל מרכיבי ההורות ה"מדעיים". בשיחתנו מצאתי שלוש תמות מרכזיות בתיאור ההורות של ארז. האחת קשורה לאהבה ראשונית ולעומק החוויה הביולוגית-תרבותית של הרצון להורות. תמה זו מתקשרת גם לתמה נוספת שעלתה בתיאורו של ארז, של השאיפה לקבל את ילדיו כפי שהם. התמה השלישית, כפי שהבנתי מתיאורו של ארז, קשורה דווקא למה שנעדר מתיאורו, וזה ההשפעות של ההורות שהוא חווה כילד. דבר זה מביא אותי לחשוב על הורות כהזדמנות לתיקון.

לענות על מה זה להיות הורה טוב? אני מכיר את הקלישאות המקצועיות "לקבל אותו כמו שהוא, לא לנסות לשנות אותו. להשלים עם מי שהוא". זה קלישאי אבל נכון בעיני. זה גם מצטרף למקום שאני מרגיש שטעיתי לא מעט וממשיך לטעות. החלקים שאני חושב שאני הורה טוב קשורים לכך שאני לחוץ לחזור הביתה מהעבודה ולפגוש אותם, מחפש לחזור הביתה ולהיות עם הילדים. אני אולי אבא יותר מדי מפנק. אבל האם זו הורות טובה או לא? למשל, לעזור לאיתן להתלבש רק כי הוא נהנה מזה, זה לפנק. להמשיך טקסי השכבה לפני השינה, זה לא נדרש אבל זה כיף לו וגם לי, ואני והוא רוצים את זה. בעיני זו הורות טובה, אבל אני שואל אם אני מעכב את ההתפתחות שלהם כאשר אני מתייחס אליהם כאל קטנים גם כשלא צריך. אני חושב שאני עושה את זה מתוך ההנאה שלי ולא מתוך זה שהם צריכים את זה פונקציונלית. אז זה גם טוב וגם לא טוב.

תוכל לחשוב על רגע אחד במהלך שנות ההורות שלך שהיה רגע של קסם? רגע מלא משמעות עבורך?

אני מתלבט קשות בין שני רגעים כאלה. האחד הוא טקסי ההשכבה של הילדים בלילה והשני קשור לרגע שבו הפכתי לאבא. התהליך של ההמתנה לאימוץ של עידו היה ארוך ואני זוכר את הטלפון שקיבלנו בשתיים בלילה. התקשרה מנהלת העמותה שדרכה התבצע האימוץ לבשר על קבלת כל האישורים. היה בזה את הרגע של הלידה של המשפחה.

למה דווקא זה כל כך משמעותי לך?
אז הפכתי לאבא.

ולמה דווקא זה משמעותי לך?

[שתיקה ארוכה] אני מתקשה לענות. יש בזה משהו שמסמן את סיום החריגות. כי היו בשנתיים על רקע זה שזה אימוץ חד-הורי של גבר כל כך הרבה המתנות רק כי אנחנו אחרים... ואחרי הרבה שנים של תחושה של מגבלה, של שוני, של להיות אחר... של באמת תחושה של חריגות. ואולי בזה הסתמן שעכשיו זה בסדר. אני בסדר.

הזכרת את טקס ההירדמות בלילה כרגע קסם. באיזה מובן?

רגע ההשכבה הוא רגע מהנה, הדדי, קסום כזה. כאשר אני משכיב את הילדים לישון, למרות שעידו כבר בן 14 וגם הקטן כבר יכול להירדם לבד, עדיין זה נעים, הדדי, מחבר. הייתה תקופה שהיינו שומעים סדרה של סיפורים שאני גדלתי עליהם כשהייתי ילד. היינו שומעים ביחד ועושים

הפסיכולוג ובתי המשפט – תשובות פרקטיות לשאלות מהחיים

ברוך אברהמי

הדבר כאשר נדרש פסיכולוג לתת לבית המשפט חוות דעת. אם אין לפסיכולוג בסיס עובדות ונתונים מתאימים למתן חוות דעת, מוטב כי יאמר זאת וימנע מלהשיב לשאלות מסוג זה מאשר ייגרר להשיב עליהן.

בדיני ראיות יש כלל הפוסל עדות שמיעה, דהיינו עדות "מכלי שני". יש גם כלל הפוסל עדות סברה. חריג לכך הוא עדות מומחה. במה דברים אמורים? כאשר יש לפסיכולוג בסיס לחוות הדעת מכלי ראשון, ודעתו אינה "סברה" אלא מיישמת מומחיות, שני הכללים הללו אינם מונעים חוות דעתו. אם במקרים מסוימים שבהם הוא נקרא להעיד אין זה כך משום, למשל, שבמהלך הטיפול או הייעוץ לא נדרש ולא התבקש לבדוק שאלות מסוימות, כי אז נכון שיאמר זאת וימנע מלהעיד.

לדעתי זה המצב המשפטי, למשל, כאשר אין לפסיכולוג את הידע או המומחיות הנדרשת כדי להשיב על השאלות בעדות. מוטב שיאמר זאת וגם ילמד לשונו לומר "אינני יודע". אם ייגרר בכל זאת לתת עדות, עלולה עדות זו לא לעמוד במבחן המשפטי, ואם בית המשפט יאמר זאת יש חשש לפגיעה במוניטין של הפסיכולוג.

שכר מתן העדות והוצאותיו של הפסיכולוג

מעניין לעניין באותו עניין או בעניין דומה. נשאלנו מה הדין לגבי שכרו של פסיכולוג שזומן כעד. לפי תקנות סדר הדין בשל עצם הזימון לעדות, ניתן לבקש ולקבל "שכר בטלה", דמי לינה ככל שהייתה ודמי נסיעה. ואולם הפסיכולוג זכאי לבקש ולקבל שכר והוצאות גבוהים יותר כעד מומחה. בית המשפט רשאי לקבוע את גובה התשלום וכן רשאי בית המשפט לקבוע את אופן התשלום ולהטיל על אחד מבעלי הדין את התשלום או לקבוע חלוקת התשלום בין בעלי הדין בשיעורים שיקבע.

לפי תקנות סדר הדין, בית המשפט רשאי להטיל על הצדדים להפקיד בקופת בית המשפט סכומי כסף לכיסוי

במסגרת הייעוץ המשפטי שאנו נותנים לפסיכולוגים עלו שאלות שונות שיש להן גם היבטים כלליים. ברשימה זו נשתף את קוראינו בכמה מהם.

זימון פסיכולוגים לבתי המשפט להעיד

נשאלנו כיצד ינהג פסיכולוג המוזמן לבית המשפט ואין רצונו או אין ביכולתו להעיד. המצב המשפטי הוא כי יש חובה להעיד וחובה להיענות לזימון של בית המשפט. ועם זאת, יש לדעת כי ברבים מהמקרים, אם לא בכולם, מאחורי צו הזימון של בית המשפט עומד צד מהצדדים המתדיינים במשפט, שכלל את הפסיכולוג ברשימת העדים שהוא מבקש להזמין. בדרך זו נגררים פסיכולוגים להופיע במשפט אף שאין צורך ממשי בעדותם. ייתכן גם ייתכן שצד מהצדדים המנהל משפט לצרכים שלו רוצה "לדוג" בעזרת הפסיכולוג עדות לטובתו. לא זו הדרך, ובמקרה כזה רשאי הפסיכולוג לפנות לבית המשפט באמצעות מזכירות בית המשפט ולבקש לשחררו מהזימון. מזכירות בית המשפט נוהגת להביא את בקשת הפסיכולוג לפני השופט בדרך כלל לאחר שביקשה את תגובת הצדדים, ובמקרים רבים מבטל השופט את הזימון.

עדות הפסיכולוג בבית המשפט – מידע לעומת ידע

החובה להעיד קיימת לגבי ממצאים ונתונים שהפסיכולוג עמד עליהם והתרשם מהם "מכלי ראשון" במהלך טיפול או אבחון. מניסיוננו יודעים אנו כי פסיכולוגים נגררים להעיד גם כאשר העדות חורגת מעבר לכך. מוצע לפסיכולוגים להבחין בעדותם בין הדברים. אשר לממצאים ולנתונים "מכלי ראשון", יש חובה להעיד ויש לפסיכולוג בסיס מתאים לעדות מהנתונים שהתבררו לו בטיפול. שונה

עו"ד ברוך אברהמי היה משנה ליועץ המשפטי לממשלה והוא ועורכי הדין במשרדו היועצים המשפטיים של הסתדרות הפסיכולוגים.

אך עצם מסירת הראיה כמוה כוויתור על החיסיון (ראו פסק דינו של בית המשפט העליון ע"פ 63/242 י"ח (3) בעניינו של קרייתית). על כן אני ממליץ כי הפסיכולוג יעלה את עניין החיסיון לפני מסירת המסמכים הנוגעים בדבר או לפני תשובתו, ולא לאחר מכן. כאשר נשאל פסיכולוג שאלה במהלך עדותו המעוררת את שאלת החיסיון, או אם הוא נדרש להציג מסמך המעורר שאלה כזו, יש לזכור את התנאים הקבועים בסעיף 50 לפקודת הראיות (נוסח חדש). הפסיכולוג המומחה אינו חייב למסור ראיה על הדברים שהגיעו אליו תוך עבודתו כפסיכולוג והוא מן הדברים שלפי טיבם נמסרים לפסיכולוג בדרך כלל מתוך אמון שישמרו בסוד.

הטוען לחיסיון נושא בנטל הוכחתו ובנטל לשכנע בדבר קיומו (ראו פסקי דין של בית המשפט העליון רע"א 1412/94, הדסה נ' גילעד, פד"י מ"ט (3) 522, בג"ץ 337/66 פיטל, פד"י כ"א (1) 72). בית המשפט מוסמך לפי פקודת הראיות לתת החלטה כי הצורך לגלות את הראיה לשם עשיית צדק עדיף מן העניין שלא לגלותה. לכן רצוי שהפסיכולוג יסביר לבית המשפט מה החשיבות של סוד השיח שבין המטופל לפסיכולוג ובמה עלול המטופל להיפגע אם סודותיו ייחשפו. יש מקום לכך כי בית המשפט ישקול להגיע לחקר האמת תוך הזדקקות לראיות אחרות מבלי לפגוע ומבלי לגרוע בסוד ההתייעצות עם פסיכולוג. ניתן לבקש מבית המשפט לקיים דיון זה בדלתיים סגורות ותוך צו איסור פרסום.

נימוקי שופטים בדבר הצורך בחיסיון הפסיכולוגי

פסיכולוג המעלה את החיסיון הפסיכולוגי רשאי גם להשתמש בהנמקה מדברי שופטים שנתנה לו משמעות ומשקל. יש לדעת כי על פי רוב בתי המשפט מסירים את החיסיון משום שהם מעדיפים בראייתם להגיע לחקר האמת ולחשוף כל חומר כדי להגיע לעשיית צדק. אך לדעתי יש לעשות צדק גם עם פרטיות קורבנות עבירה ובעיקר קורבנות עבירת מין שהפגיעה בהם גורמת לקשיים במעבר בנתיב החקירה והמשפט.

נביא כאן ציטטות במגמה שיהיו לעזר:

בפס"ד ת.א. (חיפה) 995/05 פלוני נ' מיקוד אבטחה ושמירה בע"מ ואח' (פורסם בנבו), כבוד השופט עמית כותב (בעמ' 14):

שכרו והוצאותיו של הפסיכולוג המומחה, או להורות לשלם לפסיכולוג במישרין. לדעתי, כאשר זומן הפסיכולוג שלא לצורך, או בניסיון "לדוג" ראיות או לחלץ ממנו חוות דעת שלא נתן בעבר, ניתן לבקש ולפסוק לטובת הפסיכולוג סכומים גבוהים יותר.

לדעתי, עצם העובדה כי פסיכולוג נתן בעבר ייעוץ או טיפול מסוים אין משמעותה כי הוא חייב במסגרת הזימון לבית המשפט לתת חוות דעת על השאלות העולות במשפט. לדעתי, אם לא בדק שאלות אלה ולא כלל התייחסות לשאלות אלה ברשומה הפסיכולוגית, וצד מהצדדים למשפט רוצה בחוות דעתו המקצועית, עליו לבקש זאת מהפסיכולוג מראש. ואם הפסיכולוג יראה עצמו כשיר ומתאים ויראה לנכון לתת חוות דעת, הוא רשאי לדעתי לגבות בעבור חוות דעתו תשלום נוסף גם אם גבה תשלום באופן פרטי על הטיפול.

חיסיון מכוח פגיעה בצנעת הפרט

כאשר נשאל פסיכולוג בבית המשפט שאלות הנוגעות בצנעת הפרט של מטופלים ישנו חיסיון נוסף מעבר לחיסיון הפסיכולוגי הרגיל. לדעתי רשאי הפסיכולוג להימנע מלהשיב לשאלות הפוגעות בפרטיות מטופליו בין שהם נאשמים ובין שהם קורבנות עבירה אם יש בכך פגיעה בפרטיותם ובענייניהם האינטימיים ולהסתמך על סעיפים 2(7) ו-2(8) לחוק הגנת הפרטיות התשמ"א-1981 (ראו סיפרו של השופט יעקב קדמי על הראיות חלק שני, מהדורה משולבת עמ' 996 ופסקי הדין המובאים שם) בית המשפט ישקול את הדברים בהחלטתו.

מי ומתי רשאי להעלות את טענת החיסיון

החיסיון ניתן לטובת המטופל ומי שנזקק לשירותי הפסיכולוג, ומכאן שהמטופל או הנזקק הוא שרשאי לוותר עליו. ועם זאת, משנקרא הפסיכולוג להעיד בפני בית משפט או רשות חוקרת, אין המטופל נוכח באותו מעמד. על הפסיכולוג להעלות את שאלת החיסיון לפני מתן העדות או לפני מסירת מסמכים שהוא סבור שהם חסויים תחת החיסיון הפסיכולוגי, ולא לאחר מכן. מחובתו של הפסיכולוג כלפי המטופל מכוח חובת הסודיות המוטלת עליו בחוק הפסיכולוגים להעלות את שאלת החיסיון או טענת החיסיון מראש. החיסיון הוא יחסי ולא מוחלט, ובסמכות בית המשפט להסירו.

בפסק הדין הודגשה חובת הזהירות המוטלת על המערכות המעורבות כאשר הן נדרשות לעניינים שיש בהם משום פגיעה במתלונן. יש לציין כי הרגישות בעניין זה מתחייבת הן מזכויותיהם של המתלוננים, והן מהאינטרס הציבורי. בעידוד הגשת תלונות על עבירות מין אומרים השופטים כי: "בית המשפט חייב בשמירת כבודו של כל אדם, לרבות כבודו של המתלונן, של העד ושל נפגע העבירה (פרשת צירינסקי, בעמ' 745), בייחוד כאשר מדובר בנפגעי עבירות מין ועבירות בעלות אופי מיני, שעצם חשיפתן והצורך להעיד בעניין מעמידים את נפגעי העבירה בפני חוויה קשה של פגיעה בענייניהם האישיים ובזכותם לפרטיות ולכבוד (פרשת התצ"ר, בעמ' 640. וראו גם רע"פ 5877/99 יאנוס נ' מדינת ישראל [פורסם בנבו] (להלן - פרשת יאנוס, בעמ' 117-118)). לצד השיקול של שמירה על זכויותיהם של עדים ומתלוננים מצטרף אף האינטרס הציבורי בקיום הליכי משפט, באכיפת החוק ובחשיפת עבירות" (בג"ץ 9264/04 מדינת ישראל נ' בית משפט השלום בירושלים, פ"ד ס(1) 360, 380 (2005)). לשם הסרת חסיונו של חומר שנמסר לפסיכולוג או לעובד סוציאלי יש להראות כי הצורך לגלות את הראייה לשם עשיית צדק עדיף מן העניין שיש לא לגלותה.

מתחברים אנו למאמר של א. כרמי, "בריאות ומשפט" כרך ב (נבו, 2003), עמ' 1612. השופט כרמי מביע דעתו כי: "פקודת הראיות באה ללמדנו שהמחוקק מעדיף בדרך כלל את האינטרס של חסיון הראייה הרפואית על פני עקרון עשית הצדק אולם המחוקק הותיר פתח נסיגה לבית המשפט ... המבחן הנכון הוא זה: האם נסיבותיו המיוחדות של המקרה הנדון מצביעות על צורך כזה של עשית צדק עד שיש מקום לסטות מן הכלל של חיסוי הראייה הרפואית".

לבסוף אציע לקוראינו לעיין בקוד האתיקה של הסתדרות הפסיכולוגים לגבי עדות הפסיכולוג ובמסמך קווים מנחים לכתיבת חוות דעת פסיכולוגית של מומחה לבית משפט אשר פורסם על ידי מועצת הפסיכולוגים ביום 4.9.2017 ומצוי באתר משרד הבריאות.

מאמר זה נכתב בעקבות שאלות שהגיעו למשרדנו מחברי הסתדרות הפסיכולוגים. אנו מוסיפים לתת תשובות משפטיות לשאלותיכם, ונוסיף ונתייחס לשאלות שתבואנה.

"נשווה נגד עיננו את המטופל, או המטופלת, המגלה אזור של המטפל על רגשותיו, חולשותיו, על יחסו לסובבים אותו, על תחושותיו כלפי בת זוגו, על חיי המין שלהם, על מערכות יחסים שקיים מחוץ לקשר הנישואין וכיו"ב עניינים אינטימיים ורגישים ביותר שסיפר למטפל. כל אלו, עשויים למצוא דרכם לתיק בית המשפט או לעיני הצד שכנגד, בשל תביעה שהוגשה על ידו או כנגדו. הסרת החסיון כעניין שבשגרה במסגרת הליכי בית משפט, עשויה לפגוע קשות במהלך הרגיל של הטיפול, הן מתוך חשש של המטופל שדברים שיאמר ישמשו בעתיד כנגדו או שייחשפו ביום מן הימים לעיניים זרות, והן מתוך חשש של המטפל כי דברים שיירשמו על ידו, עשויים ביום מן הימים לשמש גם כנגדו, ושמה גם לפגוע בפרטיותו שלו כמטפל".

בבש"פ 9081/12 פלוני מ' מדינת ישראל, ביהמ"ש העליון, (פורסם בנבו) מציינת כב' השופטת ארבל את חשיבות החיסיון ומאזכרת פסקי דין נוספים המחזקים זאת:

"... ויש לשקול בזהירות את הסרת החיסיון, בייחוד כאשר מדובר בהליך טיפולי של מתלוננת (ראו בש"פ 8555/06 פלוני נ' מדינת ישראל, פסקה ז(5) (פורסם בנבו), 9.11.06)). החשש מפגיעה במתלוננת, בפרטיותה ובכבודה הוא קשה, בעיקר כאשר מדובר במתלוננת בעבירת מין הנאלצת להתמודד עם הקשיים המזמן ההליך הפלילי לנפגעי עבירה. בית משפט זה הדגיש לא אחת את הפגיעה הנוספת הנגרמת למתלוננים במהלך חקירת המשטרה, במהלך הדיונים בבית המשפט, וכן לאור הניסיונות לדלות חומר שעשוי לפגוע בפרטיותם ובכבודם של המתלוננים", וכב' השופטת ארבל מוסיפה כי: "הטיעון בדבר 'הפגיעה המשנית' הנגרמת למתלוננים בעטיו של ההליך הפלילי קשור בטבורו לכבודם ולזכויותיהם של מתלוננים בכלל, ושל מתלוננים בעבירות מין בפרט. ניסיון החיים מלמד, כי עצם הגשתה של תלונה בעבירות מסוג זה, לא כל שכן חקירת המשטרה ומתן עדות בפני בית המשפט, מעמידים מתלוננים בעבירות מין בפני ניסיון קשה. הם נדרשים לא אחת לחשיפה מכאיבה ואינטימית של אחד האירועים הקשים בחייהם, ולא בכדי דומתה דרך החתחתים הניצבת בפניהם ל'אונס שני' ממש (ראו, למשל, רע"פ 5877/99 יאנוס נ' מדינת ישראל, פ"ד נט(2) 97, 118 (2004) (להלן: עניין יאנוס))" (בש"פ 8706/07 מדינת ישראל נ' פלוני, פסקה 10 (פורסם בנבו), 27.11.07).

הפרת החיסיון על טיפול פסיכולוגי בפני המערכת המשפטית מנקודת ראות מקצועית-אתית

(חתם על ויתור סודיות), וכן מצבים שבהם החוק מחייב את הפסיכולוג למסור את המידע.

חוק זכויות החולה מגדיר גם את חובתו של הפסיכולוג לנהל רשומה פסיכולוגית, ומבחין בין הרשומה הפסיכולוגית לבין התרשומת האישית של הפסיכולוג. סעיף 17 (א) לחוק קובע: "מטפל יתעד את מהלך הטיפול הרפואי ברשומה רפואית; הרשומה הרפואית תכלול, בין היתר, פרטים מזוהים של המטופל והמטפל וכן תכלול מידע רפואי בדבר הטיפול הרפואי שקיבל המטופל, עברו הרפואי כפי שמסר, אבחון מצבו הרפואי הנוכחי והוראות טיפול; ואולם תרשומת אישית של המטפל אינה חלק מהרשומה הרפואית". יש להדגיש כי דין הרשומה הפסיכולוגית כדין הרשומה הרפואית המוגדרת בחוק זה, ויש למסור אותה למטופל על פי דרישתו, ולמסור לאחרים כשהמטופל נותן הסכמתו לכך, או כשיש החלטה שיפוטית או חובה חוקית למסירת המידע. תרשומת אישית, לפי סעיף זה, שייכת לפסיכולוג ולא למטופל ואיננה למסירה, אך החוק לא מגדיר מה היא כוללת.

חוק הפסיכולוגים, התשל"ז-1977 מגדיר אף הוא את חובת שמירת הסודיות (סעיף 7 (א)), וכן את התנאים להפרת חובת הסודיות: כשהמטופל הסכים בכתב לגילוי המידע, כשיש חובה הקבועה בחוק, או כשגילוי המידע נדרש לדעת הפסיכולוג לשם טיפול באותו אדם.

בדומה, קוד האתיקה המקצועית המעודכן של הפסיכולוגים בישראל (2017) עוסק בהרחבה בנושא שמירת הסודיות והפרתה, ובנושא הרשומה הפסיכולוגית והתרשומת האישית. סעיף 4 לקוד, סודיות מקצועית, קובע: "פסיכולוגים חייבים בשמירת סודיות בנוגע לכל מידע מקצועי שברשותם..." הקוד מפרט את החובה להבהיר בחוזה הטיפול, שעל הפסיכולוג לערוך עם המטופל בראשית הקשר ביניהם, את הכללים לשמירת הסודיות ולהפרתה. הבנת כללים אלה היא בסיס להסכמתו מדעת של המטופל להתערבות הפסיכולוגית, והיא חלק מהחוזה הטיפולי.

קוד האתיקה מפרט גם כללים להפרת החיסיון על המידע, את החובה לנהל רשומות פסיכולוגיות של הטיפול, את ניהולן בנפרד מניהול תרשומות אישיות, ואת חובת הפסיכולוג למסור את הרשומות הפסיכולוגיות, אך לא את התרשומות האישיות.

בתקופה האחרונה גברה הדרישה של גורמים משפטיים להפרת החיסיון על טיפול פסיכולוגי ולחשיפת חומרים מתוך חדר הטיפולים של הפסיכולוג. דרישה זו, אף שקיבלה לאחרונה הד ציבורי ותקשורת רחב, איננה חדשה. מדי פעם מונחות על שולחנה של ועדת האתיקה בקשות להתייעצות של פסיכולוגים הנדרשים למסור חומרים של התערבויות פסיכולוגיות, אפילו תרשומות אישיות, לרשויות משפטיות - בתי משפט, פרקליטות ומשטרה, ואף לעורכי דין.

לעיתים קרובות נשאלה הוועדה האם דרישה מצידם של עורכי דין או בצו של בית משפט היא לגיטימית, האם חלה על הפסיכולוג חובה חוקית למסור את החומרים הללו, והאם חובה זו גוברת על חובת הסודיות. חובת הסודיות קבועה בכללי החוק ובכללי האתיקה, היא עומדת בבסיסו של קשר טיפולי מיטיב, ומוצגת למטופל על ידי הפסיכולוג כבר בראשית הקשר הטיפולי, בעת ניסוח החוזה הטיפולי עם המטופל. לכך מצטרפות שאלות כגון מהו ההבדל בין הרשומה הפסיכולוגית לבין התרשומת האישית שמנהל הפסיכולוג, מה החוק מחייב פסיכולוג למסור ומה לא, ומה נכון שיעשה כשהוא מתבקש למסור חומרי גלם של אבחון ולהפיר את החובה לשמור על ביטחון המבחנים ועוד. שאלות אלו ואחרות מתייחסות ליכולתו של הפסיכולוג להיענות לדרישות המערכת המשפטית המופנות אליו, מבלי למוטט את בסיסו של הטיפול ולפגוע במטופל.

במאמר הנוכחי ננסה לרכז מידע חוקי ומקצועי בנושא, באופן שיקל על הפסיכולוגים להתמצא בהגדרות השונות, לבחון את גבולות הסודיות המובטחת על ידם ללקוחותיהם, ולהאיר את השיקולים המקצועיים והאתיים הקשורים למצבים שבהם פסיכולוגים נדרשים למסור מידע מחדר הטיפולים לצורך הליכים משפטיים.

ההתייחסות החוקית לנושא החובה על שמירת סודיות של התערבויות פסיכולוגיות מופיעה בחוק זכויות החולה וחוק הפסיכולוגים, וגם בחוק הגנת הפרטיות.

חוק זכויות החולה, התשנ"ו-1996, סעיף 19 א', שמירת סודיות רפואית, קובע: "מטפל או עובד מוסד רפואי, ישמרו בסוד כל מידע הנוגע למטופל, שהגיע אליהם תוך כדי מילוי תפקידם או במהלך עבודתם". החוק מגדיר גם את התנאים שבהם הפסיכולוג רשאי למסור מידע לגורם אחר, ובהם המצב שבו המטופל נתן הסכמתו למסירת המידע

המטופל, לבין הרשומה הפסיכולוגית, שכל פסיכולוג מחויב לנהל, ומציעה פרקטיקה לניהול הרשומה, שלשיטתה יכולה לכלול גם את שיתוף המטופל.

נוכח הדרישות ההולכות וגוברות בעת האחרונה מצד גורמים משפטיים למסירת רשומות פסיכולוגיות ותרשומות אישיות עולה הצורך לחזור ולהגדיר בצורה ברורה ומדויקת את מהות המידע שפסיכולוגים מחויבים לכלול ברשומות הפסיכולוגיות, ומה נכלל בתרשומת האישי. הגדרה כזו חיונית לציבור הפסיכולוגים, כדי שיוכלו למלא תפקידם כראוי ולשמור על סטנדרטים מקצועיים גבוהים.

ועדת האתיקה של הסתדרות הפסיכולוגים (הפ"י), יחד עם היועץ המשפטי, עוסקת בנושא לאחרונה. הפ"י החלה לפעול כדי לקדם חקיקה בנושא החיסיון המלא על טיפול פסיכולוגי, שיעניק לחומרים העולים בהתערבויות פסיכולוגיות מעמד זהה לחיסיון הקבוע בחוק על יחסי עורך-דין לקוח.

לאחרונה, בעקבות דרישה להעברת תיעוד פגישות טיפוליות למשטרה ולפרקליטות במקרה שהתפרסם בהרחבה בתקשורת כ"משפט קסטיאל", התפתח דיון ציבורי נרחב בעניין, כמו גם דיון נרחב בתוך קהילת הפסיכולוגים. לאור חשיבות הנושא פרסמה הסתדרות הפסיכולוגים בישראל, בשיתוף מועצת הפסיכולוגים והפסיכולוג הארצי, נייר עמדה בנושא "הגנה על החיסיון הפסיכולוגי". להלן שלושה ציטוטים מנייר העמדה:

"אנו מוחים ומתנגדים בתוקף לחשיפת חומר כלשהו שעולה בטיפול פסיכולוגי ודורשים מכל הנוגעים בדבר להימנע מכל ניסיון, ישיר או עקיף, לפגוע בקדושת החיסיון הפסיכולוגי".

"לא מדובר רק בחשיפה ברשומה פורמאלית מצומצמת אשר מתבצעת על פי חוק בעת קיום טיפול פסיכולוגי, אלא בניסיון לחשוף חומר טיפולי מפורט, הכולל תמלילי פגישות ורשמים מקצועיים של הפסיכולוג".

"שמירת הסודיות הטיפולית הינה המסד המרכזי עליו מבוסס כל קשר טיפולי, ותנאי הכרחי לכך שהטיפול הפסיכולוגי ייטיב עם המטופל. הדרישה לחשיפת תכני הטיפול הינה אפוא פריצה של הבסיס לקשר טיפולי מיטיב, ופגיעה ביכולת המטופל להיעזר בטיפול. בדרישה זו טמונה סכנה רבה להיווצרות מדרון חלקלק, בכל הקשור לזכויותיו של הפרט ואפשרותו להיעזר בטיפול פסיכולוגי לרווחתו".

עוד פורסמו בנושא מאמרים הן בעיתונות הארצית והן בעיתונות מקצועית, (ראו למשל: בטיפולנט, 2017; אפרתי, 2017), ונערכו ראינות עם פסיכולוגים המצויים בנושא בתקשורת.

פסיכולוגים מחויבים לכללים המקצועיים-אתיים הקבועים בקוד האתיקה, אך עוד לפני כן הם מחויבים לשמירה על החוק ככלל, ועל החוקים המקצועיים הנוגעים למקצוע הפסיכולוגים בפרט, וכן לציות להחלטות בית משפט. מצב זה יוצר לא אחת קונפליקטים ודילמות מקצועיות-אתיות משמעותיות, וזאת בעיקר במצבים של התנגשות בין החובה לשמירה על הסודיות כערך עליון, שהוא בבסיס המקצועיות של הפסיכולוג ויכולתו להיטיב עם המטופל, לבין החובה לצייט להחלטות בית המשפט ולסגת מחובת הסודיות, כשניתן צו בנושא על ידי בית המשפט.

קוד האתיקה מתייחס למצבי קונפליקט אלה, ומפרט בסעיף 4.3 את התנאים להסרת החיסיון על המידע. הקוד מדגיש כי מסירת המידע לא תהיה אוטומטית, אלא "פסיכולוגים יפעילו שיקול דעת במסירת מידע שהושג בתהליך עבודתם. הם ימסרו מידע רק למטרות מקצועיות חיוניות, על פי הוראות החוק, או בהסכמת הלקוח או מייצגיו החוקיים. על הפסיכולוגים לכלול בדיווחים ובייעוצים הנדרשים, בכתב או בעל פה, רק את המידע הנדרש למטרת הדיווח והייעוץ". עוד קובע הקוד, בעיקרון א', ייעוד ומחויבות המקצוע והעוסקים בו לקידום הרוחה הנפשית: "פסיכולוגים יהיו ערים לדילמות מוסריות וקונפליקטים אתיים המתעוררים בעבודתם. במצבים של ניגוד אינטרסים או כאשר נוצרים קונפליקטים בין מחויבויות מתחרות, על הפסיכולוגים לעשות כל שביכולתם כדי להגיע לפתרון שיאפשר להם למלא את תפקידיהם בצורה מקצועית ואחראית, והם יפעלו כדי למנוע נזק אפשרי או למזער אותו ככל האפשר".

לא אחת עומדים פסיכולוגים מול צו בית משפט המורה להם למסור חומרים מההתערבות הפסיכולוגית, ומתלבטים על מה חלה החובה למסירת המידע. מצב זה נובע הן מהטענה המושמעת לעיתים כי ההגדרה של מה נכלל ברשומה הפסיכולוגית ומה בתרשומת האישי אינה ברורה דיה, אך גם מהעובדה שלעיתים פסיכולוגים אינם מנהלים בצורה ראויה ובנפרד את הרישום ברשומה הפסיכולוגית ובתרשומת האישי.

משרד הפסיכולוגית הארצית הקודמת, הגב' ימימה גולדברג, פרסם ב-16 באפריל 2017 מסמך בנושא "רשומת פסיכולוג בתיק מטופל". מסמך זה מגדיר בפירוט רב מה יש לכלול ברשומה הפסיכולוגית.

ד"ר רבקה רייכר-עתי, יו"ר ועדת האתיקה של הפ"י בעבר, במאמרה "המטופל, המטופל והתיעוד - רשומה פסיכולוגית ותרשומת אישית" (2013) מבהירה את ההבדלים בין תרשומת אישית, שמקומה אינו בתיק

משולחנה של ועדת האתיקה

מטופלים בחדר הטיפולים עלולים להתפרש, בעיקר על ידי הצד של הנאשם, המבקש להפחית בעבירה ולקעקע את התלונה, כאילו הם מעידים על סילוף המציאות בתלונתו. כך, רגשות סותרים ומחשבות מבולבלות יכולים לפגוע מאוד במטופלים בעצם הוצאתם אל מחוץ להקשר הטיפולי, והערות ומחשבות של המטפל שכתב לעצמו בתרשומת האישית, או תיעוד התייעצויות עם מדריך או עמית, עלולים להתפרש כהתלבטויות שלו לגבי האותנטיות של המטופלים ומניעיהם, כאילו גם הוא מטיל ספק במטופליו. גם מחשבות של המטפל עם עצמו או עם מדריכים ועמיתים על תהליכים טיפוליים של העברה והעברה נגדית, מחשבות על שימוש של המטופלים במנגנוני הגנה או התמודדות, עלולים להיות מפורשים לא נכון על ידי מי שאינם פסיכולוגים, ועלול להיעשות בהם שימוש מוטעה, שיפגע פעם נוספת במטופלים, שהסכימו לחשוף את המידע או נאלצו לחשוף אותו.

עד שישונה החוק ויבטח חיסיון מלא על החומרים מתוך טיפולים פסיכולוגיים, מומלץ כי פסיכולוגים יהיו ערים לחובותיהם על פי חוק, יהיו מודעים לקיומן של דילמות מקצועיות-אתיות מורכבות במקרים כאלו, וידונו עם המטופלים שלהם בשקיפות ובהירות מלאה בסוגיות אלה, תוך שהם מבהירים מראשית הקשר הטיפולי את גבולות הסודיות ואת הנושא של הרישום ברשומה הפסיכולוגית. בו בזמן, יש ליידע את המטופלים בדבר זכויותיהם על פי חוק, ובמחירים הטמונים במתן הסכמה להפרת הסודיות של הטיפול.

חשוב שפסיכולוגים יהיו ערים לכך שעליהם לנהל את הרשומה הפסיכולוגית כנדרש בחוק, ובהפרדה ברורה מהתרשומות האישיות שלהם. באופן זה, אם יידרשו למסור את הרשומה, היא תכלול את המידע הבסיסי שדרוש לבית המשפט, אך לא תהיה נרחבת יותר המידה, מה שעלול להביא לחשיפת חלקי מידע שלא היה הכרח בחשיפתו, או לחשיפת מידע שמקומו מלכתחילה צריך היה להיות בתרשומת האישית של הפסיכולוג.

במקרים שבהם נתן בית המשפט צו המורה למסור חומרים שלדעת הפסיכולוג חשיפתם עלולה לפגוע מאוד במטופל שלו, מומלץ כי הפסיכולוג יפנה אל בית המשפט בכתב מנומק מקצועית. בכתב יכול הפסיכולוג לבקש לשקול בשנית את ההחלטה להפרת החיסיון ולמסירה חלקית של החומרים, או לבקש למסור את החומרים לשופט בלבד ולא לידי עורכי הדין. זאת, מתוך החשש שהצד השני יעשה בחומרים הרגישים שימוש שיפגע פגיעה נוספת וקשה במטופל.

כל הפסיכולוגים הדוברים הדגישו את הסכנה הטמונה בהפרת החיסיון לעצם קיומו של הטיפול הפסיכולוגי, שכן ללא שמירה על החיסיון לא ייתכן טיפול פסיכולוגי מטיב. הפרת החיסיון הפסיכולוגי מסכנת את מהות המקצוע ופוגעת פגיעה קשה במטופלים, בעיקר אלו שהגיעו לטיפול כדי להתגבר על פגיעות וטראומות קשות. דרישות אלה גם עלולות לגרום לכך שאנשים הזקוקים לסייע יימנעו מלפנות לטיפול לאור החשש לחשיפת סוד השיח הטיפולי, ולא יוכלו לקבל סיוע למצוקתם.

נושא הפרת החיסיון שונה בתפיסה המקצועית של הפסיכולוגים ובתפיסה של גורמי משפט וחוק. התפיסה של רשויות החוק, העומדת בבסיס הדרישה להפרת החיסיון, היא שתפקידו המרכזי של בית המשפט הוא להגיע לחקר האמת. על פי תפיסה זו, אנשים חושפים בטיפול פסיכולוגי את סודותיהם הכמוסים ואת האמיתות שלהם באופן האותנטי ביותר, וחזקה על בית המשפט שחשיפת החומרים הללו מהטיפול תשפוך אור על אמיתות ועובדות מציאותיות, וכך תסייע לחקר האמת, וגם תאפשר לנאשמים בעבירות אלו להגן על עצמם.

תפיסה זו מוטעת מנקודת הראות של הפסיכולוגים, שכן היא אינה לוקחת בחשבון שהשפה והשיח המשפטיים שונים בתכלית מהשפה והשיח הפסיכולוגי. בעוד שהשיח המשפטי דן במציאות ובעובדות, השיח בחדר הטיפולים נותן מקום ולגיטימציה לתהליכים ראשוניים, לחוויות, לרגשות, להתלבטויות ולספקות, שאינם מייצגים בהכרח עובדות ומציאות. יתרה מכך, בטיפול יש מקום וצורך להעלאת קשת רחבה של רגשות, שעלולה להתפרש בעיני מי שאינו איש מקצוע טיפולי באופן שיעשה עוול למטופל או למטופלת, יעוות את המציאות, ואף יגרום להם לנזק ופגיעה נוספים.

למשל, לפסיכולוגים המטפלים בנפגעי ובנפגעות פגיעה מינית מוכרת התופעה של רגשות מעורבים העולים בטיפול, כגון אשמה או בושה, גם כשאין להם כל בסיס מציאותי. מי שאינו איש מקצוע טיפולי עלול לפרש, למשל, רגשות וספקות של אשמה או של בושה העולים במקרים כאלה כעדות לקיומה של אשמה חלקית על הנפגעים, עד כדי הפחתה באחריותו של הפוגע. רגשות של בלבול, בושה וספק עלולים להתפרש בטעות כעדות לחוסר אותנטיות כפי שמשתקף מהתלונה של הנפגע / המטופל לגבי האירוע הקשה.

חשיפת השיח הטיפולי מתוך תפיסה מוטעית שהדבר "ישפוך אור על המציאות" עלולה להביא לשימוש מוטעה, מעוות ופוגעני בחומרים מתוך חדר הטיפולים. דברים של

מהן, וישקלו היטב מראש מה שייך לרשומה הפסיכולוגית ומה לתרשומת האישית, אשר שייכת למטפל עצמו ועל כן הוא אינו מחויב בחוק בחשיפתה. בנוסף, חשוב לשתף את המטופל במידע כי מתנהלת רשומה, להסביר את זכויותיו לגביה, ואף לשקול שיתופו בניהולה. במקרה של דרישה משפטית לחשיפת המידע, חשוב כי פסיכולוגים יהיו ערים לקונפליקטים והדילמות בנושא זה, ובמקרים מורכבים יתייעצו עם מדריכים ועמיתים טרם קבלת החלטות, גם אם הם במעמד מקצועי שאינו מחייב עוד קבלת הדרכה. חשוב שפסיכולוגים יהיו ערים להבדל שבין השיח והשפה הפסיכולוגית לעומת המשפטית, ויבהירו את ההבדל גם ללקוחותיהם. כמו כן חשוב שיהיו ערים לאפשרות לפנות לבית המשפט על מנת להסביר הבדל זה גם לגורמים המשפטיים, בניסיון להשפיע על קבלת החלטות שיפטיות מושכלות באשר לשמירתו והפרתו של החיסיון על טיפול פסיכולוגי.

ועדת האתיקה:

בורנשטיין בר-יוסף יונת - יו"ר, בן-משה שלומית
ד"ר וייס מיכה, קופלביץ' נגה, ד"ר קמפף-שרף אורלי

כאשר מופעל על מטופל לחץ על ידי גורמים משפטיים (באי כוח הצדדים או הפרקליטות) לחשיפת הרשומה, ניתן לדון במסגרת הפגישות הטיפוליות על השיקולים המעורבים בהחלטה לחתום על הסכמה להפרת החיסיון ועל ההשלכות של הסכמה כזו. זאת, כדי לסייע למטופל לקבל את ההחלטה המיטבית עבורו. כך גם כאשר המטופל חשף לראשונה בטיפול פגיעה שעבר ומתלבט האם לפנות לערכאות משפטיות כדי להתלונן על הפגיעה. במקרים אלה חשוב במיוחד ליידע את המטופל על ההבדל בין השיח הטיפולי לשיח המשפטי ומשמעותו.

באשר לדרישה הגוברת למסירת חומרי גלם של אבחונים לידי מי שאינם פסיכולוגים בהוראת בית המשפט, קוד האתיקה המקצועית, בפרק 8 העוסק באבחון והערכה קובע, בסעיף 8.8, כי "אם עולה דרישה לקבלת חומרי הגלם של כלי האבחון, הם ימסרו רק לפסיכולוג בעל בקיאות באותו כלי אבחוני", וכן בסעיף 9.8 הדן ב"מסירת חומרי גלם בערכאות משפטיות". נושא זה תואר בהרחבה במאמר קודם של הוועדה (ועדת האתיקה, 2015).

לסיכום, חיוני כי פסיכולוגים יכירו היטב את כללי החוק והאתיקה הקשורים לנושא החיסיון והסודיות, ונהלו רשומות פסיכולוגיות כחוק, ונהלו את התרשומות האישיות בנפרד

מקורות

1. אפרתי, ע' (18.11.2017). הפסיכולוגים בעקבות משפט קסטיאל: מתנגדים בתוקף לחשיפת חומרי טיפול של נפגעות אונס. אתר עיתון הארץ <https://www.haaretz.co.il/news/law/premium-1.4607879>
2. בטיפולנט (19.11.2017). אל תגעו לי בחיסיון: פסיכולוגים מתייחסים לפרשת קסטיאל. אתר בטיפולנט www.betipulnet.co.il
3. ועדת האתיקה, (אפריל 2015). העברת חומר גלם של מבחנים פסיכולוגיים לבית משפט. פסיכואקטואליה, משולחנה של ועדת האתיקה, 57.
4. חוק זכויות החולה, התשנ"ו-1996, https://www.nevo.co.il/law_html/Law01/133_001.htm
5. חוק הפסיכולוגים, התשל"ז-1977, https://www.nevo.co.il/law_html/Law01/p194k1_001.htm
6. משרד הבריאות, מערך פסיכולוגיה: "רשומת פסיכולוג בתיק מטופל", בתוך: חוזרים, נהלים והנחיות, מתאריך 16.4.12.
7. קוד האתיקה המקצועית של הפסיכולוגים בישראל, 2017, [http://www.psychology.org.il/sites/psycho/UserContent/files/%D7%94%D7%A7%D7%95%D7%93%20%D7%94%D7%90%D7%AA%D7%99_26_04_17\(1\).pdf](http://www.psychology.org.il/sites/psycho/UserContent/files/%D7%94%D7%A7%D7%95%D7%93%20%D7%94%D7%90%D7%AA%D7%99_26_04_17(1).pdf)
8. רייכר-עתי, ר' (21.1.2013). "המטפל, המטופל והתייעוד - רשומה-פסיכולוגית ותרשומת אישית", באתר פסיכולוגיה עברית, <https://www.hebpsy.net/articles.asp?id=2910>

חברי ועדת האתיקה מודים מקרב לב לזכ' נצה קופלביץ'
המסיימת תפקידה בוועדת האתיקה בתום שלוש קדנציות כחברת הוועדה.
אנו מוקירים את תרומתה הרבה לעבודת הוועדה, במסירות ובתבונה,
לטובת ציבור הפסיכולוגים בישראל, ומאחלים לה הצלחה רבה בהמשך דרכה המקצועית.

עמדת קריאה - סקירת ספרים חדשים

כתב וערך: שבתאי מג'ר

החיים בוורוד - בני נוער וצעירים - הומואים, לסביות, ביסקסואלים וטרנסג'נדרים גיא שילה, הוצאת רסלינג, 2007. 227 עמ'

בסביבה המיידית ובתרבות הרוחת. הדברים מוצגים בענייניות, ידע פסיכולוגי בצד עובדות היסטוריות-חברתיות. נפתחת ומצטיירת תמונה של מציאות חברתית משתנה ומציאות נפשית של אנשים צעירים שמחפשים, ומוצאים, את מקומם בחברה ואת החיבור לעצמם. סיפורי מקרים קצרים מוסיפים נופך אישי ותורמים לתחושת החוויה שעוברים בני הנוער. הספר חף מנימה אמפתית מוצהרת ומשיפוטיות. יחד עם המידע החשוב שהוא מוסר, הוא מציג ומהווה תמיכה לבני הנוער ולבני משפחותיהם. זה כולל פנייה אל החברה לראות אותם, להבין את המערך הנפשי שבו הם שרויים, ולדעת כיצד לנהוג בהם. בידי מטפלים הספר עשוי לשמש מדריך להיכרות מעמיקה של אורחות החשיבה וההתנהלות שעוברים בני הנוער, והיכרות עם מודלים וגישות שמסבירים את התופעות המורכבות.

בהצבת ארבעה ממדים מגדיר גיא שילה את שדה ההתייחסות והאזור שבו מתרחשת הדרמה האישית של המתבגרים - המין הביולוגי, הזהות המגדרית, תפקידי המגדר והנטייה המינית. שלבים בגיבוש הנטייה המינית מתארים את דרכם של נער או נערה בתוך עצמם ומול הקהילה ההומוסלבית עד להיקלטותם בה, התפנות להכיר עצמם כמשתייכים אליה, ומשם פיתוח יחסי גומלין עם החברה ההטרוסקסואלית ומציאת מקומם ותפקודם בה.

זהו ספר עיון ומידע, שמציג ברגישות הלכי נפש של צעירים חריגים בחברה וזרים בגופם, אשר מחפשים את הדרך לזהות שלמה ולחיים גלויים. הספר חושף עולם מושגים ועולם חי של בני נוער המחפשים את זהותם המינית ואת דרכם בחברה. הוא פורש נתונים ומתאר התפתחויות גלובליות, תרבותיות וחברתיות, ונוגע בתהליכים נפשיים עדינים בהתעצבות הנטייה המינית של בני נוער ובדרכם להתמצא ולהתייצב

מאי-נראות לשותפות נתיבי התמודדות והחלמה עם מחלה פסיכיאטרית במשפחה ענת שליו ונעמי הדס לידור (עורכות), הוצאת אחוה מדיה, 2017. 367 עמ' (כרך א'), 498 עמ' (כרך ב')

ולהתמודד. הן ליקטו ויצרו קליידוסקופ של מראות ונקודות מבט ממקורות שונים ועל היבטים שונים בנושא כוחם והתמודדותם של בני משפחה עם מצבים בריאותיים נפשיים של אחד מהם. אוכלוסיית היעד היא בני המשפחה הסובבים את החולה וחיים איתו.

הספר פותח מעגלי התייחסות רבים, כולל מידע חיוני. נראה שכל מה שצריך להכיר ולדעת נמצא כאן וחושף בפני הקוראים מצבים רגישים ודילמות קיומיות, רפואיות, נפשיות ותפקודיות.

שני כרכים עבי כרס אוצרים בתוכם ניסיון אישי, סיפורים וחוויות, ידע תיאורטי, מידע, התמצאות, פעילויות ומוסדות סיוע וטיפול. יחד עם כל אלה מוצגת גישה הומניסטית, אמונה ברוח האדם, אמונה בכוחות המשפחה ואמון באנשי המקצוע, ככוונתם הטובה ובמומחיות המקצועית.

יזמות האסופה הזאת והעורכות, ענת שליו וד"ר נעמי הדס לידור, הכינו עצמן לפגוש כאב, סבל ומצוקה, ואת זה הן שמו לעצמן כמטרה להעביר לקוראים, שיכירו, ושירכשו מסוגלות להכיל

שבתאי מג'ר הוא פסיכולוג ייעוצי-תעסוקתי מומחה. בעל קליניקה פרטית. משורר. מדריך ומנחה קבוצות וסדנאות כתיבה. מלמד באוניברסיטת בר-אילן בתוכנית מ"א ליעוץ ארגוני.

ממשבר לצמיחה - חולי של בן משפחה כהזדמנות לצמיחה אישית ומשפחתית / הורות בצל או לצד מחלה פסיכיאטרית: מעטפת משפחתית וקהלית. בשער "היבט יישומי: פרקטיקות התערבות, מומחיות מבוססות יישום והערכה בשדה", פרקים: מית"ל - מרכז ייעוץ ותמיכה למשפחות: מסגרת חשיבה ומודל התערבות חדשני / קבוצות לבני משפחה של אנשים המתמודדים עם מחלה פסיכיאטרית / טיפול ותמיכה במשפחות של מטופלים באשפוז פסיכיאטרי ראשון. בשער "היבט רב-תרבותי": חשיבות הממד התרבותי בעבודה עם משפחות בתחום השיקום בבריאות הנפש / זמך - תא המשפחה בקרב עולי אתיופיה / זוגיות עם בן/ בת זוג עם מחלה פסיכיאטרית: נטל ותמורות, הדרך לזוגיות מוצלחת. זהו רק מדגם קטן משלל הפרקים המעניינים. ספר חשוב לידיעת בני המשפחות, ומדריך מקצועי חשוב לאנשי הטיפול.

רוחו ותכניו של הספר מזמינים את הקוראים להיות שותפים במעשה הלמידה, להכיר, כמעט באופן אישי, את גיבורי הסיפורים, לחלוק איתם את חוויותיהם, כמו גם את כאביהם, ובכך להפוך לעדים משתתפים בתהליכים רגשיים, נפשיים, תרבותיים ומוסדיים.

לסבר את העין וההתרשמות, הנה שמות השערים בספר וכמה משמות הפרקים: בשער "היבט אישי: מומחיות מתוך ניסיון", פרקים: שיח עם אב / מפחד לאומץ, מדאגה לאמונה. סיפורה של אם / אימא, אפשר כבר להיות ילדה? / להיות אח של...

בשער "היבט תיאורטי: מומחיות מבוססת תיאוריה ומחקר", פרקים: עיצוב מודל התערבות למשפחות בבריאות הנפש: רקע תיאורטי ואמפירי / המטופל, המשפחה, והמערכת השיקומית / בראי הגישה ההקשרית /

ציידת המחשבות

עופר כהן, איורים: רתם ירקאצ'י, הוצאת גוונים, 2017. 190 עמ'

להתגברות על רגשות שליליים. הגיבורה, אליזבת, היא מדענית מיוחדת. הראש שלה הוא ראש מבוגר, שקול ואחראי. המחשבות שבו מייצגות את תפיסת המציאות המארגנת, אך גם המאפשרת. באופייה, אליזבת גם חופשייה, צעירה ויצירתית, ומכאן באה הנטייה שלה למפגש ישיר עם ילדים ועבודה משותפת איתם ביציאה להרפתקאות. היעד תמיד הוא הראש של הילד או הילדה, ושם - ציפייה למפגש עם המחשבות הטורדניות והתמודדות איתן.

אין כאן גיבורי-על שמנצחים כל קושי. הספר מהלך בדרך סיפורית מרתקת ומבטיח התעצמות אישית ודרכים להתמודדות, אך תוך כדי הזמנה למחויבות ולתרגול מודע ושקדני.

הספר מראה דרכים לחשוב, כיצד לעשות הפרדות בין מחשבות, להגדיר תחושות ולמקם את נוכחות העצמי מול בליל כותרות ותיוגים. בסיס מצוין לתקשורת עם ילדים ועם הוריהם. ספר מיוחד במינו, מהנה, יישומי ומועיל.

כמו יצירה מוסיקלית לילדים, שמכבדת את האזנתם ופותחת בפניהם עולמות, כך הספר הזה, ספר לבני הנעורים, שסיפורו נועדו לרתק ולרגש את תשומת ליבם, ושפתו פונה להבנתם ולכושר החשיבה שלהם. הספר עוסק בחשיבה, במחשבות טורדות ומציקות ובדרכים לפעול נגדן ובתוכן כדי להשתחרר מהן ולאמץ דרכי חשיבה חליפיות, בונות ומרגיעות.

מחבר הספר הוא פסיכולוג חינוכי, מומחה לטיפול התנהגותי קוגניטיבי. בכשרון ובעדינות הוא בנה עולם תוכן מושגי שנגלה ומוגדר תוך כדי סיפורים שיש בהם עלילה וקסם. המושגים, כולם מקצועיים, מנוסחים ומומצאים תוך כדי הרפתקה והפעלת דמיון, והופכים לכלים בידי הילדים, גיבורי העלילות הללו.

הספר משלב רושם של חביבות, נועם וקסם נעורים עם מהות אנושית, למידה ועומק מקצועי. לקוראים ילדים ובני נוער הוא מציע הרפתקאות ומעין גיבורת-על שעוזרת לילדים שסובלים ממוחשבות מטרדות. להורים ולמבוגרים, שעשויים להיות מתווכי קריאה לילדים, הוא יכול לשמש כמדריך לחשיבה חדשה

טובת ילדים לאחר גירושין: תמורות חברתיות ומשפטיות
המשך מעמוד 52

סיכום

בפרק "סוף דבר" של החלטת בית המשפט העליון, צוין כי כאשר מדובר בילדים בני 6-15:

"... עיון במקורות, עמדת היועץ המשפטי לממשלה והחלטת מועצת הרבנות הראשית לימדו כי ניתן להשיב על שאלה זו בחיוב, שכן ישנה גם פרשנות הלכתית מוכרת שלפיה בגילאים האמורים מוטל חיוב המזונות על שני ההורים מדין צדקה. לפי גישה זו, החובה לדאוג לכלל מזונות הקטין מוטלת באופן שווה על שני ההורים, תוך שחלוקת החיוב ביניהם נקבעת על פי יכולותיהם הכלכליות היחסיות מכלל המקורות, לרבות הכנסה מעבודה".

בעקבות החלטת בית המשפט העליון ניתנו פסקי דין רבים שבהם נקבע שיעור מזונות נמוך בהרבה ממה שהיה מקובל עד כה. הממסד הגברי אמנם מברך על פסק דין זה, אולם יש לתהות אם לא נהיה עדים לעלייה במספר התביעות למשמורת משותפת שהמניע שלהם איננו רצון כן של אבות להיות מעורבים יותר בחייהם של ילדיהם כי אם שיקולים כלכליים גרידא. ימים יגידו.

מכל המקובץ לעיל ניתן להיווכח כי מערכות החוק והמשפט נמצאות בתהליך של התפתחות המשקפת שינויים בחברה ותפיסות בעניין הצרכים של ילדים להורים גרושים. מטרת התהליך היא לתת מענה טוב יותר לילדים להורים מתגרשים שעה שהמאבק של ההורים מעפיל על היכולת שלהם להפריד בין הצרכים של הילדים לבין אלו שלהם, להבחין בטובתם של הילדים ולפעול בהתאם. התמורות בעולם המשפט מעידים על הבנה כי יש לפעול לשינוי שפת השיח כך שאותו שיח יתמקד בהבניית החיים של הילדים ולא בכותרות נבובות שהן מוקדי מריבה בין הורים ואין בהם בכדי להתייחס התייחסות של ממש להבניה מחדש של חייהם של הילדים לאחר פירוק המסגרת המשפחתית. ההתפתחויות האחרונות נועדו להפחית כמה שניתן את ההתדיינות של ההורים בבתי משפט, לדרבנם להגיע לפתרונות מוסכמים, ולאפשר לילדים זמן מקסימלי עם שני ההורים. אמנם ברוב רובם של מקרי הגירושים הורים מגיעים ביניהם לפתרונות מוסכמים ובכך לא נדרשים לשיחות של מומחים למיניהם, אולם עבור אלו שלא מצליחים לעשות זאת, יש חשיבות רבה לתמורות בעולם המשפט.

מקורות

1. גוטליב, ד' (2008). חזקת הגיל הרך – חזקה או חולשה, רטרופסקט או רקוויאום? רפואה ומשפט, גיליון 38, 157-165.
2. הצעת חוק הכשרות המשפטית והאפוטרופסות (תיקון מס' 19) (שינוי חזקת הגיל הרך) (התשע"ח-2018).
3. חוק להסדר התדיינות בסכסוכי משפחה (הוראת שעה), התשע"ה-2014.
4. חוק הכשרות המשפטית והאפוטרופסות (תשכ"ב-1962).
5. פסק דין בית המשפט העליון בע"מ 15/919 בע"מ 15/1709 (ניתן להורדה מהאתר של בית המשפט העליון: <https://supreme.court.gov.il/Pages/fullsearch.aspx>).
6. צדיק י"צ, גוטליב, ד', ליבק, ב' ואופיר, ד' (1998). הסכמה של הורים שחיים בנפרד לטיפול נפשי בקטין (כולל הורים בתהליכי גירושין או גרושים). שיחות, יב, עמ' 212-218.
7. Goldstein, J., Freud, A. & Solnit, A.J. (1973). Beyond the best interests of the child. New York: The Free Press.
8. Goldstein, J., Freud, A. & Solnit, A.J. (1979). Before the best interests of the child. New York: The Free Press.
9. Goldstein, J., Freud, A., Solnit, A.J. & Goldstein, S. (1986). In the Best Interests of the Child. New York: The Free Press.

אתה בטוח כי זה
הנלוי היחיד לך אתה צריך?

סייקטק

כי כל בעל מקצוע צריך כלים מקצועיים.
מהם כלי המקצוע שלך?

אבחון מקצועי בעידן דיגיטלי

נציגים בלעדיים R-PAS ישראל

כלי אבחון והכשרה לאנשי מקצוע

תקפצו לביקור (קפה עלינו!) האומן 25, תלפיות, ירושלים www.psychtech.co.il 02-6435360

תפנו מקום למשהו חדש...

ייעוץ, ניהול והדרכה

- ייעוץ ארגוני במערכות
- חינוך חברה וקהילה
- ניתוח יישומי של התנהגות
- ניהול מערכות בחינוך
- הבלתי פורמלי

טיפול סיוע ופסיכותרפיה

- פסיכותרפיה וייעוץ אקזיסטנציאליסטי
- פסיכותרפיה אנליטית יונגיאנית
- פסיכותרפיה לילדים בגישות ממוקדות
- טיפול בהבעה ויצירה בילדים ומתבגרים על הרצף האוטיסטי
- גיבון טיפולי
- בישול טיפולי
- טיפול שטח
- טיפול בעזרת בעלי חיים
- טיפול במשחק בחול בגישה יונגיאנית
- טיפול במתבגרים בשילוב אמנות

חלונות לאמנות

- שפת הרישום
- שפת הציור
- שפת הצבע
- שפת הצילום
- הקמה והפעלת סדנה לאמנות

הנחיית יחידים וקבוצות

- הנחיית הורים קבוצתית ופרטנית
- הדרכת הורים פרטנית - התמחות
- הנחיית קבוצות באוריינטציה דינאמית בעולם משתנה
- הנחיית קבוצות באמצעות עשייה קולנועית - תקשורת מקדמת
- הנחיה להבעה באמצעות הקלדה לצעירים עם אוטיזם
- אימון משולב + אימון לפתיחת עסק
- הנחיה לפרט ולקהילה בגיל השלישי

חלונות לנפש

- מבוא לפסיכולוגיה
- מבוא לפסיכולוגיה התפתחותית
- תאוריות אישיות
- פסיכופתולוגיה
- אבחנות פסיכיאטריות בכיתה

